

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

EMİR TİMUR'UN DOĞU POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Sevgi Doğan

Eylül 2023

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

EMİR TİMUR'UN DOĞU POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Sevgi Doğan

Danışman

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN

Eylül 2023

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Sevgi DOĞAN tarafından hazırlanan "Emir Timur'un Doğu Politikası" başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Hayrunnisa Alan
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Dr. Öğr. Üyesi. Ertuğrul Ökten
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Şen
İstanbul Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 19/ Ekim / 2023

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Chicago yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun metin altı kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Sevgi DOĞAN

ÖZET

Emir Timur'un Doğu Politikası

Doğan, Sevgi

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN

Eylül 20223

Timur devletini Çağatay Hanlığı sahasında kurmuş ve Cengiz han geleneklerine hala bağlı olmaya devam eden halkına karşı meşruluğunu devam ettirmek için Cengiz Han soyundan gelen kukla hanları da her zaman yanında bulundurmuydu. Timur devletini kurduktan sonra sadece batı, güney ve kuzey yönünde seferlerde bulunmamış doğusunda bulunan Moğollar üzerine de sefere çıktığını görmekteyiz. Tezimiz literatürde hiç çalışılmayan Doğu Seferleri'ne odaklanmaktadır. Kaynaklarda bu seferler Çete üzerine seferler olarak adlandırılmaktadır. Timur toplamda Çete üzerine beş seferde bulunmuştur. Bu seferler dışında beylerinin ve mirzaların gönderildiği seferler de tespit edilmiştir. Ayrıca Çete bölgesindeki Moğollar ve Timurlular arasında evlilik ile ilişkiler kurulduğu da görülmektedir. Şahruh (1405-1447) ve Ebu Said (1451-1469) dönemlerinde de Çete bölgesine seferler ve evlilik bağlarının da devam ettiğini görmekteyiz. Bu evlilik bağları iki devlet arasında çatışmalar ve seferler dışında akrabalık bağlarını da geliştirmiştir. Bu akrabalık bağları özellikle Ebu Said döneminde ön plana çıkmıştır. Timur'un doğu politikasını tamamlayıcısı olması için de Çin ile ilişkilere de bir bölüm ayırdık. Timur dönemi Çin ile ilişkiler daha sert bir şekilde ilerlemiştir. Hanedanın kurucusu olan Timur zamanında gelen giden elçilik heyetlerinin olduğu görülmektedir. Ayrıca Timur'un son seferi Çin'e karşı olmuştur ama onun ölmesiyle yarım kalmıştır. Timur sonrası Şahruh döneminde Çin ile ilişkiler ılımlı olmuştur ve iki devlet arasında elçilik heyeti düzeyinde ilişki kurulmuştur. Ayrıca Timur'un ordusunda Çağataylı emirler dışında iki tane de Moğol komutanı bulunmaktaydı. Bu emirlerin isimleri de tespit edilmiş ve sonuç bölümünde ele alınmıştır. Çete bölgesi aynı zamanda muhalif Timurlu emirler için kaçış bölgesi de olmuştur. Çete bölgesinin coğrafi şartları yani bozkır Timur'dan kaçan emirler için korunaklı bir bölge olmuştur. Bunun yanı sıra bozkır şartları Timur'un Çete bölgesine uzun süreli seferler yapmasını da engellemiştir.

Anahtar Kelimeler: Emir Timur, Çete, Moğollar, Kamerüddin, Hızır Hoca Han.

ABSTRACT

Emir Timur'un Doğu Politikası

Doğan, Sevgi

Master's Thesis, Department of History

Supervisor: Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN

October 2023

Timur established his state on the territory of the Chagatai Khanate and always kept the puppet khans from the Genghis Khan lineage with him in order to maintain his legitimacy against his people who still continued to adhere to the Genghis Khan traditions. We see that after establishing the Timur state, he not only campaigned in the west, south and north, but also went on expeditions against the Mongols in the east. Our thesis focuses on the Eastern Campaigns, which have never been studied in the literature. In the sources, these expeditions are called expeditions against the Çete. Timur made a total of five campaigns against the Çete. Apart from these expeditions, expeditions to which the Emirs and princes were sent have also been identified. It is also seen that relations through marriage were established between the Mongols and Timurids. We see that expeditions to the Çete region and marriage ties continued during the reigns of Shahruh(1405-1447) and Abu Said(1451-1469). These marital ties also developed kinship ties between the two states, apart from conflicts and expeditions. These kinship ties came to the fore especially during the reign of Abu Said. Relations with China were also discussed to complement Timur's eastern policy. During the Timurid period, relations with China progressed more harshly. It is seen that there were embassy delegations coming and going during the Timur period. There was also an expedition against China during the Timur period, but it was left unfinished after Timur's death. During the Shahrukh period after Timur, relations with China were moderate and relations were established between the two states at the level of embassy delegation. In addition, there were two Mongol commanders in Timur's army, apart from the Chagatai emirs. The names of these emirs were also identified and discussed in the conclusion section. The gang area was also an escape area for the opposing Timurid emirs. The geographical conditions of the Çete area, that is, the steppe, became a sheltered area for the emirs escaping from Timur. In addition, steppe conditions prevented Timur from making long-term expeditions to the Çete region.

Key Words: Emir Timur, Çete, Moğollar, Kamerüddin, Hızır Hoca Han.

ÖNSÖZ

1370 yılında Timur'un eski Çağatay Ulusu topraklarında devletinin temelini atarak Semerkant'a hâkim olmasıyla Timurlular devri başladı. Timurlu Devleti birçok çalışmanın konusu olmuş ve bu devletin tarihi tarihçiler tarafından birçok yönden ele alınmıştır. Timurlu Devleti tarihi yerli ve yabancı tarihçilerin dikkatini çekmiştir. Bizde Osmanlı ve Timurlu Devleti arasında cereyan eden Ankara Savaşı'ndan dolayı ilk zamanlarda Timurlu Devleti tarihine olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı bilinmektedir. Fakat son zamanlar bu olumsuz yaklaşım yapılan araştırma sayısının artmasıyla değişmeye başlamış ve günümüz tarihçilerinin çoğu arasında Timur Türk-İslam âleminin saygın bir hükümdarı olarak kabul görülmeye başlanmıştır.

Tezimizin konusunu oluşturan Timur'un doğu politikası bilhassa Çete bölgesi ile kurduğu ilişkiler ne yurtdışında ne de ülkemizde müstakil olarak çalışılmamış bir konudur. Ülkemizde ve yurtdışında Timurlu Devleti'nin siyasi tarihi özellikle Deşt-i Kıpçak seferleri, Ankara Savaşı, Ön Asya ve Hindistan seferleri çalışılmış fakat Moğollar ile olan mücadeleler müstakil olarak çalışılmamıştır. Bu tezi yazmaktaki amacımız Timurlu Devleti'nin doğu bölgesinde gerçekleştirdiği seferler ve Moğollarla kurduğu ilişkileri aydınlatmaktır. Böylelikle Timurlu Devleti'nin sadece Ön Asya, Deşt-i Kıpçak ve Hindistan seferlerinin yanı sıra doğu bölgesinde de Moğollar ile de mücadele ettiğini hatta batı veya kuzey bölgesine yaptığı seferlerin anlatımında tamamlayıcı olduğunu aydınlatmak amacımızdır. Tezimizde konuyu ana hatlarıyla Timur öncesi, Timur dönemi ve Timur sonrası olmak üzere üç bölümde inceledik. Timur sonrası Çete ile ilişkiler hakkındaki malzeme görece az olmasına rağmen tespit ettiğimiz bilgileri konu bütünlüğü sağlamak amacıyla değerlendirdik ve üçüncü bölümümüz Timur sonrası Çete ile ilişkiler şeklinde biçimlendi.

Bu tezde emeği geçen bana fikirleriyle, yönlendirmeleriyle, desteğiyle yol gösteren ve de konu ve kaynakları bulmamda bana yardımcı olan danışmanım Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN'a minnet ve teşekkürlerimi sunarım. Her zaman bana inanan hiçbir desteklerini esirgemeyen biricik annem Beser DOĞAN ve babam Hıdır DOĞAN'a çok teşekkür ederim.

Sevgi DOĞAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ	1
I. EMİR TİMUR'DAN ÖNCE ORTA ASYA'NIN DURUMU.....	3
A. Alaaddin Tarmaşirin Han'ın Hükümdarlığının Sonuna Kadar Çağatay Ulusu ve Orta Asya'nın Durumu.....	5
B. Alaaddin Tarmaşirin'den (1326-1335) Sonra Emir Timur'un Faaliyete Geçtiği Döneme Kadar Orta Asya'nın Durumu	10
II. EMİR TİMUR DÖNEMİ (1370-1405) ÇETE İLE İLİŞKİLER.....	14
A. Emir Timur'un Faaliyete Geçtiği Dönemde Çete Hanlarıyla İlk Temasları	16
1) Tuğluk Timur'un Maveräünnehir Bölgesine Gelişi.....	16
2) Tuğluk Timur'un Maveräünnehir'den Gidişi ve Emir Timur ile Emir Hüseyin'in Denetimi Ele Alması.....	18
3) Çamur Savaşı ve Semerkant'ın Çete Ordusu Tarafından İşgal Edilmesi.....	22
4) Emir Timur ile Emir Hüseyin'in Aralarının Bozulması	24
B) Emir Timur'un Devletini Kurduktan Sonra Çete ile İlişkiler	26
1) Timur'un 1371 Çete Üzerine I. Sefer	27
2) Timur'un 1372 Çete Üzerine 2. Sefer	28
3) Timur'un 1375 Çete Üzerine 3. Seferi	28
4) Timur'un 1376 Çete Üzerine 4. Sefer	31
5) Timur'un 1376 Çete Üzerine 5. Sefer	32
6) Emir Timur ve Hızır Hoca Han (1389-1399) Arasındaki İlişkiler	33
7) Timur'un 1391 I. Deşt-i Kıpçak Seferi ve 5 Yıllık Seferleri	40
8) 1398 Şehzade Muhammed'in Çete Bölgesine Gönderilmesi, Hindistan Seferi ve Çete'den Elçilerin Gelmesi	43
9) Timur'un 1399 Yılında Başlayan Yedi Yıllık Seferi Öncesi Çete Sınırını Koruma Altına Alması	44
C) Emir Timur Dönemi Çin ile İlişkiler	47
III. EMİR TİMUR SONRASI ÇETE İLE İLİŞKİLER	50
A. Şahruh Dönemi (1405-1447) Çete Arasındaki İlişkiler.....	53
1) 1420 Uluğ Bey'in Çete Bölgesine Sefer Düzenlemek İstemesi.....	54

2) Uluğ Bey ve Şir Muhammed Han Arasındaki Çatışmalar.....	55
3) Uluğ Bey'in Veys Han'a Karşı Satuk Han'ı Göndermesi	58
4) Irazan ve Yunus Han'ın Semerkant'a Gelişi	59
5) Timurlular ve Moğollar Arasındaki Kaşgar Mücadelesi	59
B. ŞAHRUH DÖNEMİ ÇİN İLE İLİŞKİLER	62
C. Ebu Said (1451-1469) ve Hüseyin Baykara (1469-1506) Dönemi Çete İle İlişkiler	64
SONUÇ	68
BİBLİOGRAFYA.....	71
EKLER.....	75

GİRİŞ

Timur devletini Çağatay Hanlığı sahasında kurmuş ve Cengiz han geleneklerine hala bağlı olmaya devam eden halkına karşı meşruluğunu devam ettirmek için Cengiz Han soyundan gelen kukla hanları da her zaman yanında bulundurmuydu. Timur, Cengiz Han soyundan gelen kukla hanlar adına ülkeyi yönettiğini iddia etmiş ve buna ek olarak güregen sıfatını kullanarak Moğolların damadı olduğunu da vurgulamıştır. Tezimizin konusu Timur ve ardılları zamanında Çete yani doğu bölgesinde bulunan göçebe Moğollar ile ilişkileri kapsamaktadır.

Çete ve Timurlu ilişkileri hakkında müstakil bir tez, kitap ya da makale bulunmamaktadır ve bu da tezimizle ilgili kaynakları daraltmaktadır. Timurlular hakkında şu ana kadar birçok tez yazılmıştır. Osmanlı-Timurlu Münasebetleri¹, Memlük-Timurlu İlişkileri², Timurlular Zamanında Azerbaycan³, Sultan Ahmed Celayir Dönemi ve Celayirli-Timur İlişkileri⁴ gibi ilişkiler tez konusu olmuştur ama şu ana kadar Çete ve Timurlu ilişkileri ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Tezimiz bu boşluğu doldurmak amacıyla yazılmıştır. Timurluların sadece Ön Asya, Hindistan ve Deşt-i Kıpçak sahalarında mücadelede bulunmadıklarını aynı zamanda Çete dedikleri doğu bölgesinde Moğollar ile de bir mücadele içinde olduklarını da tespit ettik. Çete bölgesi ise Mirza Haydar Duğlat'ın *Tarih-i Reşidi* adlı eserinde Doğu Çağatay Hanlığı'nı ve Zeki Velidi Togan *Umumi Türk Tarihine Giriş* adlı eserinde Yedisu ve Şarki Türkistan'ı 14. yüzyıllarda Moğolistan veya Çita ismiyle anılmıştır.⁵

Kaynaklara eğildiğimizde olaylar hakkında Timurlu sarayı etrafında kaleme alınan Şerefeddin Ali Yazdi⁶ ve Nizamüddin Şami'nin *Zafernameleri* ile Doğu Çağatay Hanlığı sahasına mensup Mirza Haydar Duğlat'ın *Tarih-i Reşidi*'si ön plana çıkmaktadır. Bu eserler sayesinde olayları iki tarafın bakış açısından görebilmekteyiz. Timurlu sarayı etrafında tarih

¹ Bkz. Hayrunnisa Alan, "Osmanlı-Timurlu Münasebetleri," Yüksek Lisans Tezi, MSGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

² Bkz. Cüneyt Kanat, "Memlük-Timurlu Münasebetleri: 1382-1447," Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

³ Bkz. Ensar Macit, "Timurlular Zamanında Azerbaycan," Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2017.

⁴ Bkz. Fatih Korkmaz, "Sultan Ahmed Celayir Dönemi ve Celayirli-Timur İlişkileri," Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2017.

⁵ Bkz. Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.68; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1981, s.65.

⁶ Şerefeddin Ali Yazdi'nin hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. İ. Evrim Binbaşı, "Sharaf Al-Din Ali Yazdi (ca. 770s-858/ca. 1370s-1454): Prophecy, Politics, and Historiography in Late Medieval Islamic History", PhD Thesis, The University of Chicago Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2009.

yazıcılığı daha zengin olduğundan kaynaklarımızın büyük bir kısmı Timurlu hanedan çevresinde üretilen metinlerdir.

Birinci bölümümüzü ise iki alt başlık şeklinde inceleyeceğiz. İlk alt başlığımız genel olarak Çağatay Hanlığının kuruluşunu, başa geçen hanları, Alaaddin Tarmaşirin Han dönemini kapsayacaktır. İkinci alt başlığımız ise Alaaddin Tarmaşirin Han'ın öldükten sonra Orta Asya'da kimin nerede hâkim olduğunu kapsayacaktır. Böylece Timur'un siyasi faaliyetlerine başladığı dönemde etrafta kimlerin olduğu, Çağatay Hanlığı sahasındaki doğu-batı ayırımını etkili olan emirleri ve onların aldığı pozisyonu anlamak mümkün olacaktır. İkinci bölümümüzde ise bu ortamda Emir Timur'un doğrudan Çete üzerine yaptığı seferleri ve Çete bölgesiyle kurduğu ilişkileri detaylıca ele aldık. Bu ikinci bölümde sadece Timur ve Moğollar arasındaki ilişkiyi seferler çerçevesinde değil evlilikler ve elçiler düzeyinde de kurduğuna değindik. Ayrıca ikinci bölümün son alt başlığında Timur'un Doğu Politikasını tamamlamak amacıyla Çin ile ilişkilerine de değindik. Çin ile ilişkileri daha çok gelen giden elçilik heyetleri üzerinden takip edebiliyoruz. Kaynaklarda geçen bu bilgileri değerlendirdik. Üçüncü bölümümüzde ise Şahruh döneminde Çete üzerine sefer başlığı taşımaktadır. Bilindiği üzere Şahruh Timurlu tahtına oturduğunda oğlu Uluğ Bey'i Semerkant merkezli olarak Maverâünnehir bölgesinin idaresine tayin etmişti. Dolayısıyla Maverâünnehir bölgesi Çete ile sınır olduğu için Timurluların Çete ile ilişkilerini Uluğ Bey yürüttü. Bu nedenle ikinci bölümümüzün alt başlıklarında Uluğ Bey'in adını kullandık. Üçüncü bölümümüzde Şahruh sonrası elde edebildiğimiz bilgiler doğrultusunda Ebu Said dönemi ve Hüseyin Baykara dönemi Çete ile ilişkilere de baktık. Üçüncü bölümü yazmamızdaki amacımız Timur sonrası Çete ile ilişkilerde ne gibi değişiklikler yaşandı, var olan ilişkiler nasıl seyrettiğini ifade ettik. Bu şekilde konunun da ana hatlarıyla tamamlanmasını istedik.

Bölümler arasında hacim farklılıkları bulunmaktadır. Bunun nedeni ise Timur dönemi ile ilgili Çete ilişkilerinin seferler doğrultusunda daha yoğun olması ve sonrasında Şahruh döneminde Şahruh'un Maverâünnehir ve Semerkant bölgesinin idaresini Uluğ Bey'e bırakmasıyla ilişkilerin Uluğ Bey çerçevesinde ilerlemesi ve kaynaklarda çok bilgi bulunmasıdır. Ebu Said ve Hüseyin Baykara dönemlerinde ise Semerkant ve Kaşgar bölgesinin zamanla Timurluların elinden çıkmasından dolayı Çete ile ilişkiler giderek azalmıştır. Bunların kaynaklara yansması da azaldığı için konu hakkındaki bilgilerimiz de az olmaktadır. Bu gibi sebeplerden dolayı ikinci ve üçüncü bölümler arasında hacim farkı bulunmaktadır.

I. EMİR TİMUR'DAN ÖNCE ORTA ASYA'NIN DURUMU

Şimdi Cengiz Han'ın ortaya çıkıp Büyük Moğol İmparatorluğu'nu kuruluşuna değinmek gerekirse, Owen Lattimore'un Cengiz Han'la ilgili saptadığı gibi, “*elverişli bir zamanda ve doğru coğrafi bölgede... doğmuş olmasaydı... doğuştan yeteneği onu bu kadar ileri taşıyamazdı.*”⁷ Cengiz Han'ın babası (Yesügey) ise Bağatur unvanıyla Kiyat kabilesinin şefiydi.⁸ Babasının zehirlenerek öldürülmesinden sonra daha 12 yaşında olan Temuçin'e (Cengiz Han, han unvanı almadan önceki adı Temuçin idi) kabilesi itaat etmeyi reddetmişti. Babası ölmeden önce Temuçin'i bir Kongirat önderinin kızı ile nişanlamıştı. Babasının öldürülmesinden bir süre sonra Börte ile evlenmişti. Fakat bir süre sonra eşi Börte'yi Merkitler kaçırmıştı. Temuçin, eşi Börte'nin Merkitler tarafından kaçırılması ve Merkitlere baskın düzenleyip eşini kurtarmasından sonra itibarı artmaya başlamıştı. Temuçin, silah arkadaşlarından ve müttefiklerinden oluşan özel bir ordu kurdu ve bu orduyu bin kişilik birimlere bölerek başlarına binbaşılar atadı. Yeni taktikler geliştirdi ve oluşturduğu güce dayanarak ve ittifaklarını da kullanarak Tatarlar, Kereyitler, Naymanlar ve Merkitler gibi Moğol topraklarındaki önemli boylara boyun eğdirdi. Temuçin dağınık halde bulunan Moğol boylarını kendi önderliği altında birleştirdikten sonra 1206 yılında kurulan kurultayda han unvanını aldı. Cengiz Han önderliğinde Moğollar Asya'nın geri kalan topraklarına seferler yapmaya başladılar. Cengiz Han bugünkü Moğolistan'da bulunan topluluklara boyun eğdirdikten sonra başka topraklara seferler yapma kararlılığındaydı.

Çağatay Han, Cengiz Han ve Börte'nin doğan ikinci oğludur. Cengiz Han, çocuklarının her birine yeteneklerine göre görev ve sorumluluklar vermişti. Cengiz Han, Cuci'ye avcıbaşılığı, Tuluy'a askeri işleri, Ögedey'e vergilerin düzenlenmesi, Çağatay'a da yasayı düzenleme, uygulama ve takibi vermişti.⁹ Nitekim Çağatay, daha babasının sağlığında millî hukuku en iyi bilen, örf ve âdet hususunda en yüksek yetkiye sahip kişi olmuş ve hayatı boyunca da yasaya bağlı kalmıştır. Çağatay Han'ın yasalara bu denli bağlı kalmasından dolayı hanlıklar büyük kağandan bağımsızlıklarını ilan edip bağımsız birer devlet olması sürecinde en son bağımsız olacak olan hanlık Çağatay Hanlığı olacaktı. Cengiz Han ölmeden önce fethettiği

⁷ Morris Rossabi, *Kubilai Han*, Çev., Özgür Özol, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), s.4.

⁸ İlyas Kemaloğlu, ed. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu: “Büyük Moğol İmparatorluğu”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2016), s.31.

⁹ Abdülkadir Yuvalı, “Çağatay Han” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.8, (İstanbul: TDV, 1993), s.176-177.

toprakları oğulları arasında taksim etti.¹⁰ Cengiz Han'ın ölmeden önce yaptığı taksimata uyarak dört oğlunun soyu bir uzlaşmaya vardı. Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay, Uygur ülkesinden batıda Buhara ve Semerkant'a kadar olan bölgelerde egemenlik kazandı.¹¹ Yani Çağatay Han'a verilen bölge doğuda Beşbalık bölgesini içine alacak şekilde başlıyor, batıda Ceyhun Irmağı'na kadar uzanıyordu. Daha sonra Bedaşa, Belh ve Gazne'nin de Çağatay Hanlığı bünyesine katılmasıyla Doğu Türkistan'ın tamamı, Batı Türkistan'ın da bir kısmı Çağatay Hanlığı sahasına dâhildi.¹²

Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay, Uygur ülkesinden batıda Buhara ve Semerkant'a kadar olan bölgelerde egemenlik kazandı. Sayram Nehri geçildikten sonra Çağatay Ulusunun topraklarının başladığından bahsedilir.¹³ Çağatay Hanlığı doğuda Beşbalık bölgesinden başlayarak batıda Ceyhun Irmağı'na kadar uzanıyor kuzeyde ise İli havzası da hanlık sahasına dahildi.¹⁴ Çağatay Han'ın hükümdarlığı döneminde yaylağı İli boyunda kışlığı ise Yedi su havzasında Kayalık şehri yakınlarındaydı ve bu bölge hanlığın başkenti konumundaydı.¹⁵ Alaaddin Tarmaşirin'in ölümüne kadar bütünlüğünü koruyan Çağatay Hanlığı, Tarmaşirin'in ölümünden sonra emirlerin güç savaşlarına tanıklık etmiştir.

¹⁰ İlyas Kemaloğlu, ed. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu: "Büyük Moğol İmparatorluğu", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengiz oğulları*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2016), s.38'te İlyas Kemaloğlu taksimatı şöyle değerlendirmiştir "Bu adım hem taht kavgalarını azalttı hem de ele geçirilen toprakların yönetimini kolaylaştırdı. Çengiz' in güçlü bir devlet teşkilatı kurması, düzenli oluşturması, disiplin ve yasayı tatbik etmesi, oğullarına da bunu iyi anlatabilmesi, varis bırakması, kendisinden sonra kargaşa yaşanmasın ve devletin zayıflamasını engelledi."

¹¹ İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, (Ankara: TTK,1994), s.1.

¹² Hayrunnisa Alan, ed. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu, "Timurlular", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengiz oğulları*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2016), s.181.; Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2020), s.20.

¹³ Çetin Kaya, "Çağatay Kağanlığı ile Büyük Moğol Hanları Arasındaki Siyasi İlişkiler (1227-1318)," (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2021), s.36.

¹⁴ Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2005), s.34.

¹⁵ Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, s.34.

A. Alaaddin Tarmaşirin Han'ın Hükümdarlığının Sonuna Kadar Çağatay Ulusu ve Orta Asya'nın Durumu

Çağatay Hanlığı tarihini üç dönem şeklinde inceleyebiliriz.¹⁶ İlk dönem Çağatay Han'dan Alaaddin Tarmaşirin Han'ın ölümüne kadar olan 1227-1335 yılları arasındaki dönemdir. İkinci dönem ise Doğu Çağatay Hanlığı 1335-1544 yılları arasındaki dönemdir. Üçüncü bölüm ise Yarkend Hanlığı'nın Çağatay sahasında kurulduğu tamamen yeni bir hanlık olarak değerlendirmemiz gereken dönemdir.¹⁷ Yarkend Hanlığı tezimizin konusunun dışında kaldığı için bu döneme temas etmeyeceğiz. Biz bu alt başlıkta ise ilk olarak Çağatay Hanlığı'nın birinci dönemini ele alacağız.

Çağatay Han'ın hükümrانlığı döneminden itibaren hanlığın sınırları içerisinde bulunan Müslümanlar da Moğollar da Çağatay hanlarının idaresinde yaşamışlardır. Çağatay Han'ın 1242'deki ölümünden sonra tahta Kara Hülagü(1242-1246), Yisun Möngge(1246-1251) ve Algu Han (1261-1266) sırasıyla geçmiştir. Algu Han'dan sonra Çağatay tahtına geçen ve sadece 6 ay tahtta kalan Mübarekşah (1266) Çağatay hanları içerisinde İslamiyet'i kabul eden ilk şehzadedir. Fakat Kubilay Han'ın yarlığı ile gelen Barak Han'a karşı koyamayıp yönetimi Barak Han'a bırakmıştı. Barak Han tahta geçtikten sonra büyük hanın Türkistan'a atadığı şahneleri görevden alıp göndermesi üzerine Kaydu ile Barak Han karşı karşıya geldi. Barak Han bu mücadeleden mağlubiyet ile ayrıldı. Toplanan kurultayda Maveräünnehir'in üçte ikisi Barak Han'a üçte birinin ise Ögedey neslinden Kaydu ve Tuluy'un oğlu büyük hanlık makamında olan Möngge Timur'a verilmesi kararlaştırıldı.

1269 yılında Cucioğullarının da katıldığı bir kurultay düzenlendi. Bu kurultayın toplanma amacı Ögedey Ulusu'nun giderek güneye yani Talas ve Taşkent'e kaymasıydı. Bu kurultayda Çağatay Hanlığına ait olan Orta Tiyanşan ve Maveräünnehir'in üçte biri Ögedey soyundan gelenlere ve güneyi de Çağataylılara bırakıldı.¹⁸ Altay ve Cungarya'da oturan Ögedey soyuna bağlı kabileler Orta Tiyanşan'a, Çağatay Ulusuna bağlı kabileler ise Doğu Buhara ve Hisar taraflarına taşındılar.¹⁹ Böylelikle Çağatay sahasının doğusu ve batısı

¹⁶ Hayrunnisa Alan, ed. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu, "Çağatay Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizöğulları*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2016, s.70.

¹⁷ Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", s.70.

¹⁸ Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", s.70.

¹⁹ Abdülkadir Yuvalı, "Çağatay Han" maddesi.

arasında bir nüfus değişimi yaşanmıştı. Hareket sahası daralan Barak Han (1266-1271) İlhanlıların hakimiyet sahasına akınlar da bulunmaya başladı fakat bir başarı sağlayamadı. Öte yandan İlhanlılar da Çağatay sahasına akınlar da bulunmaktaydı. Buhara'ya kadar uzanan İlhanlıların bu akınları 1271'de Barak Han'dan sonra tahta geçen Nikbay Han (1271-1274) tarafından engellenmiş ve İlhanlılar Ceyhun'un Ötesi'ne sürülmüştü.²⁰ Görüldüğü üzere özellikle Barak Han döneminde Çağatay Ulusu topraklarında hem sosyolojik hem de siyasi değişimler yaşanmıştır. Doğu ve Batı arasındaki nüfus değişimi ve İlhanlıların yaptıkları akınlar Çağatay Hanlığını zor durumda bırakmış hem batı kısmı hem de doğu kısmında değişimler yaşanmıştır.

Barak Han'ın oğlu olan Duva Han 1277 yılından sonra Çağatay Hanlığı'nın tahtına geçmiş ve 16 yıl tahtta kalmıştı. Duva Han döneminde yerleşim yerleri Çağataylı, İlhanlı ve büyük hanlar arasında yağmalama ve mücadele bölgeleri halini almıştı.²¹ Şehirlerin idaresini elinde tutan Yalavaç ailesi, yağmalanan şehirleri tekrardan canlandırmak ve imar etmek amacıyla Yağma, Çiğil ve Argu gibi konargöçer boylar yerleştirdi ve bu boyların boşalttığı alanlara ise konargöçer yaşam tarzını benimsemiş olan Çağataylı boylar yerleşti.²² Çağatay Hanlığı'nın doğu bölgesine ise Ögedey Ulusunu oluşturan Moğol boyları gelmişti.²³ Böylelikle Maverünnehir ve Horasan'da Moğol isimli, Türkçe konuşan ve İslamiyet'i kabul eden boylar yaşamaya başladı.²⁴

Çağatay Hanlığı sahası büyük kağanlar arasında yaşanan mücadelelerin de etkisi altında kalmaktaydı. Bunlardan ilki büyük hanlık makamı için mücadele eden Arık Buka ve kardeşi Kubilay Han arasında yaşanan mücadeledir. Arık Buka da Kubilay Han da iki farklı Çağatay hanına yarlık vererek onları Çağatay Hanlığına göndermişti. Bir diğeri ise Kubilay Han'dan sonra tahta geçen Olcaytu Timur Kağan ve Ögeday neslinden Kaydu arasında yaşanan mücadeledir. Kaydu Han zamanında Duva Han bu mücadeleden uzak durmayı başarmıştı. Fakat Kaydu'dan sonra tahta geçen Çapar Han, Duva Han'a karşı Semerkant ve Hocend'e ordularını gönderdi. Duva Han, Çapar Han'ı yenerek geri püskürtmeyi başardı. Çapar Han, Olcaytu Timur Kağan'a da yenildikten sonra Duva Han'a sığınmak zorunda kaldı. Duva Han kendine sığınan Ögedey Ulusunu Ceyhun Irmağı'ndan geçirerek Kuzey

²⁰ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, s.21.

²¹ Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", s.81.

²² Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", s.82

²³ Abdülkadir Yuvalı, "Çağatay Han" maddesi.

²⁴ Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", s.82

Afganistan Bölgesi'ne gönderdi. Böylelikle bir kez daha Çağatay sahasına Ögedey Ulusuna mensup nüfus yerleşmiş oluyordu. Duva Han'dan sonra tahta Küñçük Han (1307-1308) geçmişti. Çapar Han ve kardeşleri Çağatay soyundan gelen Taligu ile birleşerek Küñçük Han'ı öldürmüşlerdi. Çapar Han'ın desteğiyle Taligu (1308-1309) tahta geçmişti fakat o da tahta uzun süre kalamadı ve Kebek Han tarafından tahttan indirildi. Baktığımızda Çapar Han'ın Çağatay Hanlığı'na sığınması sadece Çağataylıları sosyolojik veya demografik açıdan değil aynı zamanda siyasi açıdan da etkilemişti.²⁵

Kebek Han'ın baskısıyla tahttan indirilen Taligu yerine Kebek Han'ın abisi İsen Buka (1309-1319) geçmişti. İsen Buka'nın dönemi de Doğu'dan gelen Ögedey ve Tuluy Ulusu'nun baskıları ile geçmişti. İsen Buka'nın 1319'da ölmesinden sonra toplanan kurultayda Kebek Han hükümdar ilan edilmişti. Kebek Han (1319-1326), Çağataylı hükümdar arasında kendi adına para bastıran ve saray inşa ettiren ilk hükümdardır. Ayrıca Kebek Han yerleşim yerlerini ve yerleşik yaşam tarzlarını yağma yerleri olarak görmemişti. Kebek Han, saltanatı boyunca Ögedey Ulusu'nun Çağatay Hanlığı sahasına kayması ve büyük kağanların müdahalesi ile uğraşmıştı. Kebek Han zamanında Çağatay Hanlığında etkin olan kabileler Barlaslar, Süldüsler, Celayirler, Arlatlar ve Apardiler idi.²⁶ Bu kabileler Çağataylılar olarak bileneceklerdi.

Kebek Han'dan sonra tahta Alaaddin Tarmaşirin (1326-1335) geçmişti. Alaaddin Tarmaşirin İslamiyet'i kabul eden ilk Çağatay hanıdır. Alaaddin Tarmaşirin de Kebek Han gibi yerleşik yerlerin yağmalanmaması hususuna dikkat etmişti. Çünkü Çağatay Hanlığı tarihi boyunca iç ve dıştan gelen birçok topluluğun yağma hareketlerine uğramış ve bu da şehirlerde kalıcı izler bırakmıştı. Gerek konargöçer yaşam tarzını sürdüren hanedan üyeleri²⁷ gerek dışardan gelen konargöçer yaşama sahip kabileler yerleşik yaşam tarzını benimsemiş toplulukların oldukları yerlerde yağmalama hareketlerinde bulunmuşlardı. Alaaddin Tarmaşirin ise konargöçer yaşam tarzını²⁸ benimseyen fakat yerleşik hayat, ticaret ve tarımın artırılmasına önem veren bir politikayı benimsemişti. Alaaddin Tarmaşirin, Çağatay hanları

²⁵ Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", s.83

²⁶ Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia*, Leiden: Brill, 2003, s.40

²⁷ İsen Buka Han üzerine yürüyen Yasavur Oğlan'a karşı saldırıda bulunmadan önce geçtiği toprakları yağmalamış ve tahrip etmişti. Bkz. Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", s.84

²⁸ Konargöçer yaşamı benimsediğini İbn Battuta bize şöyle aktarmaktadır "*Sonra beni arattı, huzuruna çıktım; "harka" denen çadıra geçmişti.*" Alaaddin Tarmaşirin' in çadırdaki konargöçer yaşamı devam ettirdiğini görmekteyiz. Bkz. İbn Battuta Taci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Çev., Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, s.355

içerisinde İslamiyet'i benimseyen ilk handır. Alaaddin Tarmaşirin'in dinine düşkün olduğunu İbn Battuta'nın şu sözlerinden anlayabiliyoruz “*Kış pek şiddetliydi; hava çok soğuktu ama Sultan sabah ve yatsı namazlarında cemaati asla terk etmiyordu! Ayrıca sabah namazından güneşin doğuşuna kadar mescitte kalıyordu, Türk diliyle Allah'ı anıyordu.*”²⁹ Ayrıca Tarmaşirin zamanında komutanların yüzde ellisi ve yetmişi Arap Müslüman isimleri aldıklarını görmekteyiz.³⁰ Ayrıca Buhara'daki Kübrevi vakfının kayıtlarında Moğol kölelerin Müslüman olduktan sonra azat edildiği aktarılmıştır.³¹ Tarmaşirin zamanındaki İslamlaşma yöneticilerden halka doğru başlamamıştı Tarmaşirin'in politikası karışmış toplumu Müslüman yapmada hızlandırıcı bir rol üstlenmişti.³² İbn Battuta'nın Maverâünnehir'den ayrılıp Hindistan'a varışından iki yıl sonra Tarmaşirin'in ileri gelen kumandanlarından ve ayanlarından bir grubun anlaşarak ülkenin Çin'e komşu olan ucunda toplanmışlardı. Alaaddin Tarmaşirin'in amcasının oğlu Bozanoğul'a bağlılıklarını bildirmişlerdi. Daha sonrasında ise Alaaddin Tarmaşirin tahttan indirilmişti. Baktığımızda Tarmaşirin'in azledilmesinde birden çok faktör rol oynamıştır. Tarmaşirin'in azledilmesinin nedenini İbn Battuta şöyle aktarmaktadır “*Oysa hükümdar Tarmaşirin toy gününü kaldırmış, ayrıca dört senedir Horasan bölgesinin dahilinde kalıp ülkesinin Çin'e yakın kısmına gitmemişti, bu tavırları diğer beyler tarafından çok yadısndı. Hükümdarın her sene oraya giderek memleketin ve askerinin durumunu kontrol etmesi bir töre haline gelmiştir. Payitahta da zaten orası, Almalık şehridir.*”³³ Tarmaşirin toya katılma gibi Cengiz Yasalarından birini çiğnemişti ama sadece bu nedenden dolayı tahttan indirilmemişti. Müslüman olması ve özellikle tarım ile ilgili politikaları tahttan indirilmesinin nedenleri arasındadır. Ayrıca Alaaddin Tarmaşirin'in ölümüne kadar Çağatay Hanlığı'nın bütünlüğünü korumaya devam etmişti.

1335 yılında Alaaddin Tarmaşirin'in ölmesiyle Çağatay Hanlığı doğu ve batı olarak ikiye bölünmüştü. Batı kısmı Çağatay Ulusu olarak bilinmeye devam ederken, Doğu kısmı ise Cengizi geleneklere ve konargöçerliğe bağlı kalmaya devam etti. Doğu kısmı aşiret liderleriyle uğraşmaktan fırsat buldukları anda askeri güçlerini ve vakitlerini Batı kısmının

²⁹ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s.355

³⁰ Michal Biran, “The Chaghadaids and Islam: The Conversion of Tarmashirin Khan (1331-34)”, *Journal of the American Oriental Society*, c.122, S.4 (2002), s.751

³¹ Michal Biran, “The Chaghadaids and Islam: The Conversion of Tarmashirin Khan (1331-34)”, s.751

³² Michal Biran, “The Chaghadaids and Islam: The Conversion of Tarmashirin Khan (1331-34)”, s.751

³³ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s.358

siyasetine karışmak için kullanıyorlardı.³⁴ Batı kanadının yönetimi ise emirlerin eline geçmiş ve emirler kukla hanlar kullanarak devleti yönetmeye başlamışlardı.

Çağatay Hanlığı'nın Batı ve Doğu'daki şehirlerinin yönetimine baktığımızda ise Çağatay Han'a verilen topraklar özellikle Maveräünnehir bölgesinin idaresi Yalavaç ailesine bırakılmıştı ve bu aile doğrudan kağanlık makamına bağlı olarak hareket etmişti.³⁵ Yağmalanan şehirlerin tekrardan inşa edilmesinde ve mamur hale getirilmesinde tamamen Yalavaç ailesi etkin olmuştur. Algu Han zamanına gelindiğinde ise ilk kez şehirlerin gelirleri Çağatay hanları tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Tezimizin konusunu oluşturan Çağatay Hanlığı'nın Doğu kısmına bakmamız gerekirse, Mirza Haydar Duğlat Tarih-i Reşidi adlı eserinde Doğu Türkistan'ın yönetimini Çağatay Han'ın bizzat Moğol soyundan gelen Duğlatlar'a verdiğini aktarmaktadır.³⁶ Duğlat emirleri Tanrı Dağları'nın güneyindeki bölgeleri yönetmişlerdi.³⁷ Yine Tarih-i Reşidi'nin giriş kısmında Duğlatlar'ın o dönemde Çağatay Han'ın adına hareket ettikleri ve mevkilerini ise yönetimleri altında bulunan boy üyelerinin keyfine göre ellerinde tuttukları geçmektedir.³⁸ Çağatay Han daha hayattayken Doğu Türkistan'ın yönetimini Duğlatlar'a vermiş ve tezimizin ilerleyen bölümlerinde de göreceğimiz üzere Moğollar, Çağatay Hanlığı'nın Doğu kanadında gerek Timur'un devletini kurmadan önce gerek Timur güçlenip devletini kurduktan sonra da varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

³⁴ Beatrice Forbes Manz, *Bozkırların Son Göçebe Fatih*, Çev. Zuhâl Bilgin, İstanbul: Kronik Yayınları, 2020, s.30

³⁵ Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", s.76

³⁶ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, Çev., Osman Karatay, İstanbul: Selenge Yayınları, 2019, s.62. Yeri gelmişken bu eser hakkında detaylıca bilgi vermek isteriz. Haydar Duğlat 1499 yılında Doğu Türkistan'da doğmuştur. Tarih-i Reşidi Mirza Haydar Duğlat tarafından yazılan ve iki ana bölümden oluşan Moğolların tarihini anlatan bir eserdir. Eser iki ana bölümden oluşmaktadır ve ilk bölüm 1347 Tuğluk Timur'un tahta çıkışı ile başlar. İkinci bölüm ise 1541 ve 1544 tarihleri arasında Duğlatların ve Haydar Mirza'nın başından geçen konuları ele almaktadır. Bkz. Enver Konukçu, "Haydar Mirza" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, s.29-30.

³⁷ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.68

³⁸ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.68

B. Alaaddin Tarmaşirin'den (1326-1335) Sonra Emir Timur'un Faaliyete Geçtiği Döneme Kadar Orta Asya'nın Durumu

Tarmaşirin Han'ın tahttan indirilmesinden sonraki on yıl fetret devri olarak geçmektedir.³⁹ Cengizi geleneklere bağlı olanlar tarafından tahttan indirilmesinden sonra başa geçen Bozanoğlu Hristiyan ve Yahudileri kayırarak Müslümanlara zulmetmeye başlamıştı. Tarmaşirin Han'ın tahttan indirildiğini duyan Yasavur'un oğlu Halil harekete geçerek Bozanoğlu'nu mağlup ederek onu öldürdü. Çağatay Hanlığı'nın merkezi Karşı olan Maveräünnehir ile merkezi Almalık olan İli Havzası olarak bir daha birleşmemek üzere iki parçaya ayrıldı.⁴⁰

Maveraünnehir bölgesinde ulus emirleri etkin bir rol oynamışlardı. Cengiz Han soyundan gelen şehzadeleri tahta oturtarak asıl gücü kendi ellerinde tutmaya başladılar. Bu durum tarihçiler tarafından kukla han olarak nitelendirilmektedir. Tahta geçen hanlar ise Çağatay soyu yerine Ögedey soyundan gelmekteydi. Doğu Çağatay Hanlığı bölgesinde ise Çağatay soyundan gelen daha çok göçebe yaşam tarzını benimsemiş Moğol ulusu etkindi.

1338-1340 yılları arasında hüküm süren Yisun Timur ulus emirleri tarafından öldürülmüştü. Yisun Timur'dan sonra başa Kazan Timur geçmiş 14 yıl boyunca Maveräünnehir ve Türkistan'da hüküm sürmüştü. Kazan Timur için Şerefüddin Ali Yezdi *Zafername*'de adalet ve şeriatı bir kenara bırakıp zulüm yaymaya başladığını yazmıştır.⁴¹ Bu dönemde Emir Kazagan tüm Çağataylı emirlerin en büyüğüdü. Emirler ve halk Kazan Timur'a karşı ittifak yaparak Sali Saray'da toplanıp Emir Kazagan öncülüğünde Kazan Han'ın üzerine yürüdüler. 1346'da iki orda karşı karşıya geldi ve Kazan Timur, Emir Kazagan tarafından öldürüldü.⁴² Maveräünnehir bölgesindeki hakimiyet Emir Kazagan'a geçmiş ve 1347-58 yılına kadar on iki yıl hüküm

³⁹ Beatrice Forbes Manz, *Bozkırların Son Göçebe Fatih*, s.54

⁴⁰ Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", s.90

⁴¹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, Çev., Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2019, s.26. Bu eser hakkında yeri gelmişken bilgi vermek isteriz. Şereffüddin Ali Yezdi'ye ait *Zafername* adlı eser Timurlu tarihi bakımından en önemli eserlerden biridir. Edebi bir üslup ile eserini kaleme alan müellif, Şâmi'nin *Zafernamesi*'ni temel almıştır. 1424 yılında Timur devrini ve Halil Sultan devri olaylarını anlatan ikinci *Zafername* meydana gelmiş oldu. Ayrıca eserin başında Çağatay ulusundan ve boylarından da bahsedilmiştir. Şerefeddin Ali'nin *Zafernamesi*'nde şahıs adları ve olaylar detaylıca zikredilmiştir. Bkz. İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, Ankara: TTK Basımevi, 1994, s.xvii.

⁴² Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.27

sürmüştür.⁴³ Emir Kazagan hakimiyeti ele aldıktan sonra kukla han olarak tahta ilk olarak Danişmendçe Oğlan'ı çıkardı fakat iki yıl sonra onu öldürdü ve onun yerine Bayankulı Oğlan'ı tahta geçirdi.

Emir Kazagan döneminde Herat bölgesinde Melik Gıyaseddin'in oğlu Muizzüddin Hüseyin⁴⁴ hüküm sürmekteydi. 1337-1381 yılları arasında Sebzvar ve civarında Serbedarlar Devleti hüküm sürmüş ve zamanla etki alanlarını Horasan ile Semerkant taraflarına kadar genişletmişlerdi. Sebzvar bölgesinde hüküm süren Şeyh Hasan Cüveyni ve Serbedar Emir Vecihüddin Mesud bir ordu hazırlayarak 1342 yılının temmuz ayında Muizzüddin Hüseyin'in üzerine yürüdüler. Karşı karşıya gelen iki ordudan kazanan Muizzüddin Hüseyin oldu.⁴⁵

Muizzüddin Hüseyin bu galibiyetten sonra gözünü Cengiz Han'ın soyundan gelenlere ait olan vilayetlere dikti ve Andhoy ile Şiburgan vilayetlerine akınlarda bulundu. Bu vilayetlerde Arlat beyler ile Aparı beyleri hüküm sürmekteydi.⁴⁶ Arlat ve Aparı beyleri kaçıp Emir Kazagan'ın hizmetine girdiler. Emir Kazagan beylerin şikâyeti üzerine yanına Bayankulı Han'ı alıp Herat üzerine yürüdü. Daha sonrasında Ulus beyleri Bayan Süldüz⁴⁷ hariç, Muhammed Hoca Aparı, Taygun oğlu Abdullah ve tüm Bedaşa beyleri gelip Emir Kazagan'a katılarak Herat'a doğru yola çıktılar.⁴⁸ İki ordu Kuhdistan'da⁴⁹ karşı karşıya geldiler. Çarpışmalardan sonra Muizzüddin Hüseyin Emir Kazagan'dan barış istedi ve 1351 yılında iki ordu arasında barış sağlandı.

Emir Kazagan bir gün yanında on beş kişiyle birlikte Sali Saray'dan silahsız çıkarak Ceyhun Nehri'ni geçti. Bu sırada pusuda bekleyen Oyrat Kabilesinden Borolday'ın oğlu Kutlug Timur aynı zamanda Emir Kazagan'ın da damadıydı. Borolday, Emir Kazagan'ın Borolday tümenini kendisine vermediğine kızarak onu 1358 yılında öldürdü.⁵⁰ Emir Kazagan'dan sonra

⁴³ Beatrice Forbes Manz, *Bozkırların Son Göçebe Fatih'i*, s.84

⁴⁴ Şerefüddin Ali Yezdi Muizzüddin Hüseyin'den Tacik olarak bahsetmektedir. Bkz. Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.29

⁴⁵ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.29

⁴⁶ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.29

⁴⁷ Bayan Süldüz Çağatay Ulusu üzerinde hiçbir zaman hakimiyet kurmak istememiştir. Herat seferinin güneyli koalisyonunda olmayan tek kişidir. Beatrice Forbes Manz, *Bozkırların Son Göçebe Fatih'i*, s.85, 87

⁴⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.29

⁴⁹ Herat'ın kuzeybatı tarafındaki dağlar.

⁵⁰ Beatrice Forbes Manz, *Bozkırların Son Göçebe Fatih'i*, s.86

tahta oğlu Abdullah Mirza geçti.⁵¹ Abdullah Mirza Bayankulı Han'ı öldürdükten sonra kukla han olarak 1359 yılında Timurşah Oğlan'ı tahta geçirdi.

Abdullah Mirza'nın hükümranlığı sırasında Hisar bölgesinde bir Türk boyu olan Süldüzler bulunmaktaydı.⁵² Keş şehrinde ise Emir Hacı Barlas bulunmaktaydı.⁵³ Bu iki emir birleşerek Bayankulı Han'ın öldürülmesini neden göstererek Abdullah Mirza'nın üzerine yürüdüler. Abdullah Mirza kaçtıktan bir süre sonra öldü. Maveräünnehir'de ise artık güçlü olduğunu düşünen her emir saltanat iddiasında bulunmaktaydı.

Bu dönemde Keş diğer adıyla Sebzvar şehri Hacı Barlas'ın yani Barlas aşiretinin elindeydi.⁵⁴ Maveräünnehir'in merkezi Hacı Barlas ve Hızır Yasavur arasında paylaşılmıştı.⁵⁵ Semerkant ve ona bağlı olan Taşkent ile Saripul Hızır Yasavur'un hakimiyeti altındaydı.

Hocend ise Celayirlerden olan Bayezid'in elindeydi. Belh ve bazı vilayetleri ise daha sonrasında Emir Timur ile adını sıkça duyacağımız Emir Hüseyin'in elindeydi ve Olcay Bugay-i Süldüz ise bazı vilayetlerin tasarrufunu istiyordu.⁵⁶

Şiburgan'da ise Mehmet Hacı Apardi hakimiyeti ele geçirmişti. Bedeşhan hükümdarları ise birbirlerinin hakimiyetlerini kabul etmiyorlardı. Huttelan vilayeti Keyhüsrev ve Apardi aşiretinden olan Olcaytu Apardi'nin hakimiyeti altındaydı.

Maveräünnehir sahasında emirler kendi aralarında güç çekişmeleri yaşarlarken Doğu Çağatay Hanlığı kısmında konargöçer yaşamını sürdüren Moğol boyları hakimiyetlerini sürdürmeye devam ediyorlardı. Mirza Haydar Duğlat *Tarih-i Reşidi* adlı eserinde 1321 yılında

⁵¹ Nizamuddin Şami, *Zafername*, Çev., Necati Lugal, Ankara: TTK, 1987, s.17. Yeri gelmişken eser hakkında bilgi vermek isteriz. Nizamuddin Şami'nin *Zafername* adlı eseridir. Timur, 1401-02 yılında Nizameddin Şami'ye herkesin anlayacağı bir dilde yaptığı fetihleri yazmasını emretti. Nizameddin Şami'nin anlatımı çoğunlukla sözlü kaynaklara, görgü tanığı anlatımına ve muhtemelen Timur'un saltanatından yazılmış bazı yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Timur ve hanedanının tarihiyle başlamakla birlikte eserin 1393 yılındaki Bağdat kuşatmasından Nisan 1404 tarihine kadar gelen kısmı, yazarın kendi müşahedelerine ve birinci elden kaynaklara dayanması bakımından orijinal bir kaynak sayıldığı gibi Şahruh'un şehzadelik dönemi için de önemli bir eserdir. Bkz. Maria Szuppe, "Historiography v. Timurid Period", *Encyclopaedia Iranica*, Vol. XII, Fasc. 4, pp. 356; Gülay Ögün Bezer, "Nizameddin Şami", *TDV Ansiklopedisi*, c. 38 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

⁵² Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.29.

⁵³ Süldüzler Moğollarla birlikte Orta Asya'ya gelmiş ve Ceyhun Nehri'nin iki sahili boyunca göçebe şekilde yaşamışlardır. Bkz. Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.32.

⁵⁴ Barlas Kabilesi Çağatay'a verilen dört bin kişilik orduda bulunmaktaydı.

⁵⁵ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.23.

⁵⁶ Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih*, s.58.

⁵⁷ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.23.

İsen Buka'nın maiyetindeki halk ile Doğu Çağatay Hanlığına gittiğinden bahsetmektedir.⁵⁷ Mirza Haydar Duğlat, İsen Buka'nın kimliğinin biraz muğlak olduğunu söylemektedir ve iki farklı görüşün olduğundan bahsetmektedir. Ama İsen Buka'nın Duva Han'ın oğlu olduğunu ve Batı Çağatay Hanlığında hakimiyeti kaybettikten sonra Doğu bölgesinde gittiğini söylemektedir.⁵⁸ Duğlat kabilesi tarafından toplanan kurultayda Kaşgar, Yarkend ve Aladağ'da Çağatay soyundan gelen hiçbir kimsenin kalmadığını ve İsen Buka'nın ya da Şerefüddin Ali Yezdi'nin⁵⁹ ve Hondemir'in İmil Hoca olarak bahsettiği hanın çağrılması kararı alınmıştı.⁶⁰ Doğu Çağatay Hanlığı'nda (II. bölümde Çete bölgesi olarak bahsedilecek) İsen Buka hakimiyet sürmeye başlamıştı. İsen Buka'nın vefatından sonra yerine oğlu Tuğluk Timur geçecekti. Tuğluk Timur da gözünü Batı Çağatay Hanlığı sahasına dikecek ve iç karışıklıklardan yararlanarak Batı Çağatay Hanlığı sahasında hakimiyet kurma çabası aşağıda anlatılacağı üzere Emir Hüseyin başta olmak üzere emirler ile hanlık makamı arasındaki mücadeleler ile sonuçlanacaktı. Bu mücadelelerden Emir Timur'un başarıyla çıkması yeni bir süreci başlatacaktı.

⁵⁷ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.69.

⁵⁸ Mirza Haydar Duğlat Doğu Türkistan bölgesine giden İsen Buka'nın kim olduğu hakkında iki farklı görüşün olduğunu söylemiştir. Aslında baktığımız İsen Buka'nın 1319'da öldüğü kabul edilmektedir. Mirza Haydar Duğlat ise Ebu'l Gazi Bahadır Han'ı kaynak olarak göstererek ondan "İsen Buga lakaplı İl Hoca" diye bahsettiğini söyler. Ayrıca Hondemir'in de görüşüne yer verir. Hondemir'e göre İsen Buka ölene kadar Batı Çağatay Hanlığı'nda kaldığını ve Moğolistan'da hakimiyeti ele geçirenin İmil Hoca olduğunu söyler. Bkz. Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.69.

⁵⁹ Şerefüddin Ali Yezdi, Tuğluk Timur'un babasından İmil Hoca olarak bahseder. Bkz. Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.35.

⁶⁰ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.69.

II. EMİR TİMUR DÖNEMİ (1370-1405) ÇETE İLE İLİŞKİLER

Başlığımızda da yer aldığı üzere Çete kelimesinin anlamına baktığımızda Batı'da bulunan Çağatay Ulusu doğuda bulunan Moğol halkını Çete yani haydut olarak adlandırmaktaydı.⁶¹ Doğuda bulunan halk ise batıda bulunan halkı Karaunas olarak adlandırmıştı. Karaunas melez anlamına gelmekteydi ve doğuda bulunan Çete halkının batıda bulunan Çağatay halkına melez demelerinde onların yerleşik hayata geçip tarım ile uğraşmalarının etkisi vardı. Çete ve Karaunas tabirleri 14. yüzyılın başlarından beri yani Çağatay Hanlığı'nın doğu ve batı şeklinde ikiye ayrılmasından itibaren kullanılmaktaydı. Batıda bulunan Çağatay halkının doğuda bulunan konargöçer yaşamı ve Cengizi geleneklere bağlılığı devam ettiren Moğolları sınırlara yaptıkları yağmalama hareketlerinden dolayı Çete olarak adlandırmışlardı. Wilhelm Barthold *Uluğ Bey ve Zamanı* adlı eserinde karaunas ve çete kelimelerini kullanarak 14. yüzyıldaki demografik ve siyasi yapıyı adlandırmaya çalışmıştır. Çete kelimesi sadece Wilhelm Barthold'un bahsettiği bir kelime olmamakla birlikte Mirza Haydar Duğlat *Tarih-i Reşidi* adlı eserinde Çete bölgesi diye Doğu Çağatay Hanlığı'nı kastetmiş ve Zeki Velidi Togan *Umumi Türk Tarihine Giriş* adlı eserinde Yedisu ve Şarki Türkistan'ı 14. yüzyıllarda Moğolistan veya Çita ismiyle anıldığından bahsetmektedirler.⁶² Zeki Velidi Togan Cemal Karşı'nın Cuta şeklinde yazdığını ama kendisi Çita şeklinde seçtiğini belirtmektedir.

Doğu Çağatay Hanlığı Çete bölgesi olarak geçmekteydi. Çete bölgesi geniş anlamıyla Tanrı Dağları'nın kuzeyinde uzanan her yer olarak adlandırılmaktaydı.⁶³ Bu bölge üzerinde Türkistan, Fergana ve Maverünnehir'in yerleşik nüfusu ile Hisar, Badanşah ve Karatigin'in dağlıklarından ayrı olarak göçebe Moğol boyları yaşamaktaydı.⁶⁴ Çete bölgesinin merkez bölgesine bakmamız gerekirse, hâkim olan boy nerede ise bölgenin esas kısmı orasıydı.⁶⁵ Çete bölgesinin sınırları ise batıda Taşkent'e kadar dayanmaktaydı. Batı kısmı Hocend'in yukarı kısmından Arıs'ın eteklerine kadar bir bütün olacak şekilde Sır Derya Vadisi'nin aşağı kısmını

⁶¹ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, Çev. İsmail Aka, Ankara: TTK, 1997, s.11.

⁶² Bkz. Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.68; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1981, s.65.

⁶³ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.68.

⁶⁴ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.68.

⁶⁵ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.83.

içeriyordu. Doğu sınırlarına baktığımızda ise Yukarı Talas Vadisi'nde ayıran tepelikler yükselmekteydi ve burası Moğolların sınırı olarak adlandırılmaktaydı.⁶⁶ Aşağı Talas ile Türkistan arasında uzanan Karadağ tepeleri de göçer boyların batı sınırını oluşturmaktaydı.

Çete bölgesi aynı zamanda yenilgiye uğramış kişiler ve boylar için bir sığınak da olmuştur. Tezimizin ilerleyen bölümlerinde de göreceğimiz üzere gücünü ve savaşı kaybeden emirler çoğunlukla kaçıp Çete bölgesine gelmişlerdir.

⁶⁶ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.83.

A. Emir Timur'un Faaliyete Geçtiği Dönemde Çete Hanlarıyla İlk Temasları

Bir önceki bölümde de bahsettiğimiz üzere Batı Çağatay Hanlığında kontrol tamamen emirlerin eline geçmişti. Birçok boy Batı Çağatay Hanlığında kendilerine bölgeler edinip güç yarışlarına girmişlerdir. Maverâünnehir'in merkezini elinde bulunduran Hızır Yasavuri diğer emirlere nazaran ön planda olduğu görülür. Emirler arasında sürekli bir çekişme ve kargaşa söz konusuydu. Emirlerin kendi aralarındaki bu güç savaşı Tuğluk Timur'un Maverâünnehir'e gelmesiyle birlikte başka bir şekil alacaktı.

1) Tuğluk Timur'un Maverâünnehir Bölgesine Gelişi

İlk olarak Tuğluk Timur'un hayatından kısaca bahsetmemiz gerekirse, Mirza Haydar Duğlat babasından, amcasından ve güvenilir Moğol kaynaklarından öğrendiğine göre Tuğluk Timur'un babasının Duva Han'ın oğlu İsen Buka Han olduğundan bahsetmektedir.⁶⁷ *Anonim Tarih-i Kaşgar*'da Mirza Haydar Duğlat'ın eserinden yararlanarak Tuğluk Timur'un seçerisinde babasını İsen Buka Han, dedesini ise Duva Han olarak göstermiştir.⁶⁸ Şerefüddin Ali Yezdi *Zafername* adlı eserinde Tuğluk Timur'un İmil Hoca'nın oğlu olduğunu ve İmil Hoca'nın Çağatay hanı Duva Han'ın oğlu olduğunu yazmıştır.⁶⁹ Shiro Ando'nun hazırladığı *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab* eserinde Tuğluk Timur Barak Han'ın oğlu Duva Han soyundan geldiğinden bahsedilmiştir.⁷⁰ Her dört kaynağa da baktığımızda Tuğluk Timur'un Duva Han'ın torunu olduğunu görmekteyiz.

Moğol adetlerine göre hanın en büyük eşi hanın diğer eşlerini başka bir yere gönderebilmekteydi.⁷¹ Eğer *Tarih-i Reşidi*'nin verdiği bilgileri kabul edersek, İsen Buka sefere çıktığı zaman hanın en büyük eşi Tuğluk Timur'un annesi Manklık'ı başka birisine eş olarak vermişti. Bu sırada Manklık, Tuğluk Timur'a hamileydi. İsen Buka öldükten sonra Moğolların hayatta kalan bir hanı yoktu ve bunun üzerine Emir Bulacı Duğlat, Tuğluk Timur'u bulmaları için adamlarını görevlendirdi. Tuğluk Timur bulunduktan sonra 16 yaşında Aksu'da Moğolların hanı ilan edildi. Tuğluk Timur han olduktan bir süre sonra Mevlâna İrşaduddin Kaddessirehu

⁶⁷ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.165.

⁶⁸ Nuerdun Ainiding, "Anonim Tarih-i Kaşgar (Çeviri ve Değerlendirme)", Yüksek Lisans Tezi, MSGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s.65.

⁶⁹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.35.

⁷⁰ Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1992, s.29.

⁷¹ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.165.

sayesinde İslamiyet'i kabul etmişti.⁷² Tuğluk Timur Müslüman olduktan sonra Moğol emirlerini İslamiyet'e davet etmeye başladı ve ilk olarak yanına Ulusbeyi olan Emir Tölek Duğlat'ı çağırdı. Emir Tölek Duğlat ise Tuğluk Timur'dan üç sene önce Müslüman olduğunu bildirdi.⁷³ Bundan hareketle Tuğluk Timur'un Müslüman olmasından önce zaten Doğu Çağatay Hanlığında İslamiyet'in yayıldığını görmekteyiz. Mirza Haydar Duğlat 160 bin Moğolun saçını kesip Müslüman olduğunu aktarmaktadır.⁷⁴ Tuğluk Timur'un Müslüman olmasıyla birlikte İslamiyet Moğollar arasında yayılmaya başladı. Fakat bu göçebe Moğolların Müslüman olarak Batı Çağatay halkı tarafından kabul edilmesi bir yüzyıl sonra gerçekleşecekti.⁷⁵

Doğu Çağatay Hanlığında yukarıda da bahsettiğimiz üzere artık başta Tuğluk Timur bulunmaktaydı. Batı Çağatay Hanlığında ise denetim emirlerin elindeydi. Bir önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi Maverâünnehir bölgesinde parçalı bir siyasi yapı ve emirler arası çekişmeler bulunmaktaydı. Bu durumun farkında olan Tuğluk Timur Mart 1360 tarihinde Maverâünnehir bölgesine üzerine yürüme kararı almıştı.⁷⁶ Tuğluk Timur Taşkent'i geçtikten sonra Hocend Nehri yakınlarındaki Çanak Bulak'ta karargâh kurdu ve üç emirini yanına çağırdı.⁷⁷ Kereit Kabilesinden Tok Timur, Kanklı Kabilesinden Bekkicik ve Erknuti kabilesinden Hacı Bek'i önden gönderme kararı aldı.⁷⁸ Buradaki amaçları Bayezid Celayir'i kendilerine tabii etmekti.⁷⁹ Zaten daha sonra bu beylere Bayezid Celayir de gelip ordusuyla birlikte katıldı ve Keş'e doğru yol aldılar. Kendisine doğru bir ordu geldiği haberini alan Keş'in hâkimi Hacı Barlas Keş'i bırakarak Horasan'a doğru gitme kararı aldı. Bunun üzerine Emir Timur Keş'te kalmak istedi ve kalma nedenini Hacı Beg Barlas'a şöyle açıkladı: “*Siz Horasan'a gidiyorsunuz, fakat vilayet ve memleket hakimsiz kalırsa işler çığırından çıkar, karışıklıklar baş gösterir, eğer muvafık görülürse ben kendi vilayetime gideyim ve oradan padişahın hizmetine erişeyim: onun emirlerini, vezirlerini göreyim. Ta ki vilayet harap olmasın.*”⁸⁰ Bunun üzerine Emir Timur Keş'e dönmek üzere yola koyuldu.

⁷² Nuerdun Ainiding, “Anonim Tarih-i Kaşgar (Çeviri ve Değerlendirme)”, s.68.

⁷³ Nuerdun Ainiding, “Anonim Tarih-i Kaşgar (Çeviri ve Değerlendirme)”, s.68.

⁷⁴ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.174.

⁷⁵ Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia*, s.40.

⁷⁶ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.174.

⁷⁷ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.18.

⁷⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.35; Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.18.

⁷⁹ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.18.

⁸⁰ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.18.

Emir Timur, Tuğluk Timur'un yanına geldiğinde Keş'i yağmalamak için Çete ordusuyla gelen Hacı Muhammed Şah Yasavur'u gördü. Emir Timur Hacı Muhammed'e "Biraz sabret. Ben gidip beyleri göreyim. Ne uygun görürlerse öyle yaparsın"⁸¹ diyerek Keş şehrine girdi. Adet üzere üç tane Çete beyi ile görüştü ve hediyeleşmede bulundu.⁸² Çete beyleri Emir Timur'a Tuğluk Timur'a itaat etmesi gerektiğini bildirdi. Emir Timur, Tuğluk Timur'a itaat ettiğini bildirdikten sonra Keş şehrinin darugalığı Emir Timur'a verildi.⁸³ Keş'in Emir Timur'a verilmesindeki en büyük etkenlerden biri Kerayit Kabilesinden gelen Çete beylerinden biri olan Emir Hamid idi.⁸⁴ Emir Hamid, Tuğluk Timur'un beğenisi kazanmış aynı zamanda Emir Timur ile yakın olan bir beydi.⁸⁵ Hamid-bek ve Emir Timur'un atalarının da önceden dost oldukları bilinmektedir.⁸⁶ Emir Timur'u Tuğluk Timur'a tanıtan ve onun hakkında güzel sözler söyleyen de Emir Hamid oldu. Keş'in yönetimini aldıktan sonra Emir Timur az bir zaman için askerlerini topladıktan sonra Emir Hızır ile ittifak ederek ona katıldı.

2) Tuğluk Timur'un Maveräünnehir'den Gidişi ve Emir Timur ile Emir Hüseyin'in Denetimi Ele Alması

Tuğluk Timur 1361 yılında Maveräünnehir'e tekrardan geldi.⁸⁷ Hocend'e vardığında Emir Bayezid Celayir ve Emir Bayan Süldüz hanı karşılamak için Semerkant'a doğru yol aldılar. Tuğluk Timur'un ilk gelişine muhalefet eden Hacı Barlas da hanın inayetine sığınmak için Semerkant'da hazır bulundu. Tuğluk Timur Emir Bayezid'in tutuklanıp idam edilmesi kararını verdi. Benzer bir kaderin de kendi başına geleceğini düşünen Hacı Barlas beraberindeki boyuyla birlikte kaçıp Ceyhun'un öbür tarafına geçme kararı aldı.⁸⁸ Hacı Barlas'ı takip eden Çete ordusunun Keşmir alayı Hacı Barlas'la savaşımaya başladı. Bu savaş sonucunda Hacı Barlas Horasan'a çekilmek zorunda kaldı. Tuğluk Timur o kış Emir Hüseyin ile de savaşma kararı aldı. Tuğluk Timur Demirkapı'yı geçtikten sonra iki tarafında ordusu karşı karşıya geldi ve Emir Hüseyin Hutellani Keyhüsrev'in onu terk edip Tuğluk Timur'un safına katılmasından sonra kaçmak zorunda kaldı.⁸⁹ Çete ordusu Emir Hüseyin'i Kunduz'a kadar takip etti ve Hindukuş Dağları'na kadar olan bölgeleri yağmaladı. Tuğluk Timur Maveräünnehir'de

⁸¹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.37.

⁸² Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.18.

⁸³ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.37.

⁸⁴ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.21.

⁸⁵ Nuerdun Ainiding, "Anonim Tarih-i Kaşgar (Çeviri ve Değerlendirme)", s.69.

⁸⁶ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.57.

⁸⁷ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.178.

⁸⁸ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.178.

⁸⁹ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.178.

kendisine muhalefet edecek olan birçok emiri öldürdükten sonra oğlu İlyas Hoca Oğlan'ı Maverâünnehir'e yönetici olarak atadı ve birçok Çete beyini de emrine verdi. Emir Bekkicik'i de bütün emirlerin başı olarak atadı ve Emir Timur'u da İlyas Hoca'nın maiyetine verdi. Daha sonrasında Tuğluk Timur Çete yurduna dönme kararı aldı. Anonim bir kaynak olan *Tarih-i Kaşgar'a* göre Tuğluk Timur'un hakimiyet sahası ise Beşbalık, Almalık, Kıyalık, Hoten, Uzkend, Kaşgar, Otrar, Fergane, Hocend, Taşkent, Buhara, Maverâünnehir, Semerkant bölgelerinden Belh, Talekan, Guz ve Kunduza'a kadar uzanmaktaydı.⁹⁰

Tuğluk Timur gittikten sonra Çete emirlerinin başına geçen Bekkicik zulmetmeye ve haddini aşmaya başladı. Timur buradaki beylerin zalimce davranışları üzerine kaçmış ve Emir Hüseyin ile Horasan'a gitmek istemişlerdi. Fakat Câunî Kurbanîlerden Ali Beg tarafından yakalanarak, Mahan'da 62 gün tutsak kaldıktan sonra Mübarek Şah tarafından kurtarılmışlardı.

Emir Timur ve Emir Hüseyin, Sistan hâkimi Melik Fahreddin'in yardım talebi ve vaatleri üzerine 1000 kişilik bir birlikle yola çıktılar. Melik Fahreddin'in düşmanlarını defettikten sonra Melik Fahreddin sözünde durmadı. Bunun üzerinde bölgeden ayrılan emirlerin Sekiziler⁹¹ adı verilen Naymanlar tarafından yolları kesilmiş ve bu çatışmada Timur sağ elinden ve ayağından yaralanmıştı. Emir Hüseyin ise Şabartu'ya çekilmişti.

Emir Timur iyileştikten sonra Emir Hüseyin ile birleşmek için Arsaf taraflarına gitmeye karar verdi. Arsaf'a doğru ilerlerken Karaçar Noyan'ın şehzadelerinden Sıddık Barlas on bir kişiyle birlikte gelip Emir Timur'un hizmetine girdi.⁹² Arsaf'ta buluşan Emir Hüseyin ve Emir Timur kendilerine karşı Alaçu Kalesi'ni elinde tutan Mengli Buga Süldüz'ün düşmanlık beslediğini öğrendiler. Daha önceden Emir Timur'a katılan Şir Behram'ın Mengli Buga ile dostluğu bulunmaktaydı ve Mengli Buga ile konuşmak için yanına gönderdiler. Bunu duyan Mengli Buga kalesini bırakıp kaçtı ve bu arada Dulan Cavun kabilesine mensup üç yüz kişi gelip Emir Timur'a katıldı.

Emir Timur ve Emir Hüseyin Arsaf'tan Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Suf deresine gelip Elçi Buga meydanında konakladılar. Burada konuklarken Süleyman Barlas, Musa Bek, Celaleddin Barlas ve Hinduka Barlas'ın bir grup asker ile Çete ordusundan ayrılıp

⁹⁰ Nuerdun Ainiding, "Anonim Tarih-i Kaşgar (Çeviri ve Değerlendirme)", s.70.

⁹¹ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.25.

⁹² Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.48.

Tirmiz'e gitmekte oldukları haberi geldi.⁹³ Bir süre sonra Emir Timur ve Emir Hüseyin Tirmiz yakınlarında Ebu Said, Mengli Buga ve Haydar ile savaştılar. Emir Timur düşmanlarına karşı galip geldikten sonra Kahlaga'ya geldiler. Bu sırada Çete emirlerinden olan Bekkicik'in kardeşi Acuni Ceyhun Nehri'ni geçip Emir Timur'a baskın düzenledi. Emir Timur'un gözcüleri uyuyakaldıkları için Timur'a haber gönderemediler ve Timur ile askerleri gafil avlandı. Ceyhun Nehri'ni geçip Belh'e gitmek zorunda kaldılar.

Emir Timur ve Emir Hüseyin sırasıyla Kunduz, Bedehşan ve Tayhan'a⁹⁴ geçtiler. Bedeşah beylerinin düşmanlığından dolayı Arhang'a dönmek zorunda kaldılar. Daha sonra Huttelan'a geldiler. Huttelan yakınlarında konaklama kararı aldılar ve bu sırada Emir Hüseyin Emir Timur'u yanına çağırdı. Emir Hüseyin onlara katılan Şir Behram'ın düşmana yani Çete emirlerine bu kadar yakınlaştıkları sırada eve dönmek istediğinden yakındı. Bütün verilen nasihatleri dinlemeyen Şir Behram onlardan ayrılarak Balcuvan'a doğru hareket etti. Bu sırada Keyhüsrev ve Tuğluk Süldüz beraberindeki Çete ordusu ve emirleriyle birlikte onlara yaklaştığı haberi geldi. Calani'den Taş Köprü'ye kadar olan bölgeler Yumkan oğlu Timur, Sarık, Şingum, Hacıbek'in kardeşi Tuğluk Hoca, Bekkicik'in oğlu Timur ve yirmi bin kişilik Çete ordusuyla tutulmuştu.⁹⁵ Buna karşın Emir Hüseyin Emir Timur'u ordunun monkulayı yaptı ve Emir Timur'u Çete ordusu ile çarpışması için gönderdi. Emir Timur'un toplamda iki bin askeri bulunmaktaydı, Çete ordusu ise yirmi bin kişiydi.⁹⁶ İki ordu karşı karşıya geldiğinden itibaren kuşluk vaktinden geceye kadar savaştılar.⁹⁷ Emir Timur Çete ordusunun sayıca üstünlüğünü göz önünde bulundurarak cesaretin çok bir yararının olmayınca zekasını işin içine katarak hileye başvurması gerektiği kararına vardı. Emir Timur, Musa-bek, Müeyyed Arlat ve Üç Kara Bahadır'ı⁹⁸ beş yüz asker ile Taşköprü'de bırakıp kendisi bin beş yüz asker ile nehrin yukarı tarafına geçerek dağ boyunca ilerledi. Emir Timur askerlerine dağa çıkıp büyük bir ateş yakması emrini verdi ve dağın on farklı yerinde ateşler yakıldı. Bu ateşleri gören Çete ordusu korkuya kapılarak dağılmaya başladı. Bu sırada dağılmak olan Çete ordusunu gören Emir Timur dağdan inerek onları Gucerat Ovası'na kadar takip etti.⁹⁹

⁹³ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.49.

⁹⁴ Afganistan'ın kuzeyindeki Toharistan'daki Kunduz'un 60 km. doğusunda Talkan isimli nehrin kenarındaki şehirdir.

⁹⁵ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.29.

⁹⁶ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.29.

⁹⁷ Nizamuddin Şami'nin *Zafername*'sinde de Şerefüddin Ali Yezdi'nin *Zafername*'sinde de iki ordunun karşı karşıya gelip savaştığı tarih verilmemiştir.

⁹⁸ Özel bir görevi, sıfatı olmadan görev almıştır. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s.68.

⁹⁹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.53

Bu zaferden sonra Emir Timur beraberindeki iki bin askeriyle Kahlaga'ya doğru yol aldı. Kahlaga'ya vardığında Keş şehrinin askerleri gruplar halinde gelip ordusuna katıldılar. Daha sonrasında beraberindeki ikin bin askerinden üç yüz kişiyi yanına alarak Keş'e gidip kamp kurdu. Bu üç yüz askerden yüz kişisini Caku Barlas¹⁰⁰, Celaleddin Barlas, Süleyman Barlas, Behram Celayır, Yol Timur ve Seyfeddinbek'in emrine verdi ve onlara Keş'e gidip atlarına hızlıca sürüp toz ile duman çıkarmalarını böylece bunu gören Çete askerlerinin kaçmalarını sağlamalarını istedi. Emir Timur'un verdiği emiri yerine getirdikten sonra Çete askerleri kaçmaya başladı ve böylelikle Emir Timur Keş'e girerek bölgenin tekrardan hâkimi oldu.¹⁰¹

Bu sıralarda Tuğluk Timur Han'ın oğlu olan İlyas Hoca Taş Arığı kenarında ordusuyla konaklamıştı. Tuğluk Timur tam bu sıralarda vefat etmiş ve İlyas Hoca'yı tekrardan Çete taraflarına getirmek için Hamid-bek ve Uluğ Timur gelmişti.¹⁰² Bu sırada ise Emir Timur, Huzar şehrine doğru yol aldı ve Huzar ile Keş şehirlerinin ordularına toplanma emri verdi. Bayan Süldüz'ün oğlu Şeyh Muhammed ile ordusu, Emir Hüseyin ve Şir Behram da Emir Timur'a katıldılar. Emir Hüseyin ve Emir Timur mevcut orduyla birlikte tekrardan Huzar'a doğru hareket ettiler. Bu sıralarda Emir Timur bir gün kuşluk vakti içindeki sıkıntıyla birlikte nehir kenarında uyuyakaldı. Uykudayken birinin ona “Tasalanma ve rahat ol, çünkü Tanrı zafer ve saltanatı sana verdi” dediğini duydu. Etrafındaki kişileri çağırdı ve onların bir şey söyleyip söylemediklerini sordu. Hayır cevabını alınca bu sesin gaipten geldiğini ve ilahi bir haber aldığını anladı.¹⁰³

Emir Hüseyin ve Emir Timur bu rüyadan sonra orduyu iki kola ayırdılar ve Emir Hüseyin sağ kolun başına Emir Timur da sol kolun başına geçti. Taşarik boyunda hazır bulunan Çete ordusu da iki kola ayrıldı ve sağ kolun başına İlyas Hoca ile Hamid-bek, sol kolun başına da Tuğ Timur ile Bekkicik geçti. Her iki ordu da Kubbe-i Metin denilen yerde karşı karşıya geldi.¹⁰⁴ O gün çatışmalar gece yarısına kadar sürdü ve üstün gelen taraf Emir Timur ile Emir

¹⁰⁰ Barlas kabilesindendir. 1360 yılında Hacı Barlas ve Timur arasında anlaşmazlık başladığında 1360 yılında Timur'u destekleyen tek emirdi. 1363'ten Timur'un 1370'te tahta çıkışına kadar, onun en yakın ve en güvendiği müritlerinden biri olan Caku, önce Moğollarla, ardından 1366'dan sonra Emir Hüseyin'le savaştı. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s.78.

¹⁰¹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.53

¹⁰² Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.185.

¹⁰³ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.55

¹⁰⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.55.

Hüseyin oldu. İlyas Hoca, Bekkicik ve Hamid-bek esir düştüler. Fakat Emir Hüseyin ile Emir Timur esir düştüklerinden haberdar olmadan önce bazı han taraftarları İlyas Hoca ile Bekkicik'i kaçırma fırsatı buldular. Çete ordusuna karşı bu galibiyet sağlandı ve 1364 yılında Semerkant Emir Hüseyin ile Emir Timur'un idaresi altına girdi.

Maveraünnehir bölgesini Çete ordusundan kurtaran Emir Timur ve Emir Hüseyin kendi aralarında bir kengeş düzenleyerek Duva Han soyundan gelen Kabul Şah'ı han ilan ettiler.¹⁰⁵ Zaten Emir Timur kendi devletini de kurduğunda hiçbir zaman hanlık iddiasında bulunmamıştı ve her zaman Cengiz Han soyundan gelen bir han yanında bulunduruyordu. O sene kışın Emir Hüseyin Sali Saray'a doğru yola çıktı, Emir Timur da Keş'te kalma kararı aldı.

3) Çamur Savaşı ve Semerkant'ın Çete Ordusu Tarafından İşgal Edilmesi

Şerefüddin Ali Yezdi Çamur Savaşı'nın tarihini 1365 yılının Cevza mevsimi olarak vermiştir Cevza Arapça' da ikizler burcunu temsil etmektedir ve ikizler burcu da 21 Mayıs ile 21 Haziran arasını kapsamaktadır.¹⁰⁶ Çete ordusunun yine Maveraünnehir bölgesine doğru yola çıktığı haberi geldi. Emir Timur'a haber ulaşır ulaşmaz hemen ordu toplamaya ve Emir Hüseyin'e haber göndermeye başladı.¹⁰⁷ Çete ordusunun geldiğı haberini alan Emir Hüseyin, Melik Bahadır, Pulad Buga ve Zinde Haşem'e ordularını toplayıp Emir Timur'un yanına gitme emrini verdi. Emir Timur ile birleşen diğer emirler Çete ordusuna karşı harekete geçtiler ve Akar menziline varınca dinlenmek için birkaç gün orda kaldılar. Sonradan tekrar harekete geçip Hocend Nehri'ni geçerek karargâh kurdular ve Emir Hüseyin de onlara katılmak için ordusunu toplayarak yola koyuldu. Emir Timur tekrardan harekete geçerek Taşkent'le Çinas arasında bulunan nehrin yakınına karargâh kurdu ve bu sırada Çete ordusu da yakınlaşmıştı. Emir Hüseyin de nehri geçerek karargahını kurdu fakat Çete ordusunun Kandıbadem Nehri'ni geçip karargâh kurmalarından dolayı Emir Hüseyin ile Emir Timur oradan ayrılarak başka bir bölgeye geçtiler.

Her iki tarafın devriyeleri de birbirlerini görerek savaş pozisyonuna geçtiler. Emir Hüseyin ile Pulad Buga, Olcaytu Aparı, Ferhat, Şir Behram ve Melik Bahadır gibi emirler ile ordunun sağ kolunun komutasını üstlendi. Sol kolun komutasını da Emir Timur ile Caku,

¹⁰⁵ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.57

¹⁰⁶ Kürşat Demirci, "Burç" ,*TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, s.421-422.

¹⁰⁷ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.58.

Seyfeddin, Murad Barlas ve Abbas Bahadur üstlendi. İki ordu karşılaştıktan bir süre sonra savaşı başlandı. Şerefüddin Ali Yezdi Çete ordusunun yenileceğini anlayarak hile yaparak Yada Taşı'nı kullanıp yağmur yağdırdığından ve atlılar ile yayaların yerlerinden bile hareket edemediğinden bahsetmiştir.¹⁰⁸ Fırtına devam ederken Emir Timur sol kanattan hücumla geçti. Bunu gören Çete ordusu komutanı ayrıca Hamid Bek'in de kardeşi olan Şingum Noyan kaçtı ve onun kaçtığını gören İlyas Hoca da savaş meydanını terk etti. Emir Timur'un sol kanattaki başarısına rağmen Emir Hüseyin sağ kanatta başarı sağlayamadı ve sağ kanat dağılmak zorunda kaldı.¹⁰⁹ Bunu gören Emir Timur hamle yaparak düşmanı geri püskürttü ve Emir Hüseyin tekrardan askerlerini toplayarak geri döndü. Emir Timur ile Emir Hüseyin Çete ordusunu püskürttü. Fakat gücünü yeniden toplayan Çete ordusu savaşı kazanma fırsatı yakalayıp galibiyete eriştiler. Emir Timur'un askerleri kaçarken çamura saplandılar ve bundan dolayı bu savaş Çamur Savaşı olarak anılmaktadır. Bu mağlubiyetten sonra emirler ve askerler Keş ve Semerkant taraflarına gönderildiler.¹¹⁰

Emir Hüseyin aldığı mağlubiyetten sonra Sali Saray'a doğru yola çıktı. Emir Timur ise tekrar ordu toplayarak Çete ordusuna karşı savaşıma kararı aldı.¹¹¹ Cavarçı, Timur Hoca Oğlan¹¹² ve Abbas Bahadur'u yedi bölük asker ile Semerkant bölgesine öncü birlik olarak gönderdi.¹¹³ Emirlerinden Cavarçı ve Abbas'ın niyetlerini değiştirdiği ve birkaçının kaçmasının haberi Emir Timur'a gelince devlet yönetiminde hala eksiklerinin olduğunu düşündü ve Belh'e gitme kararı aldı.¹¹⁴ Bu sıralarda Çete ordusu Semerkant'a geldi. Mevlanazade Semerkandi, Ebubekr Nedda ve Mevlana Hiredek Buhari, Semerkant halkına sokakları tutup korumaları emrini verdiler.¹¹⁵ Şehrin bir önderi olmamasına rağmen halk Çete ordusuyla savaşarak onlara karşı büyük bir direniş gösterdiler. O sırada Çete ordusunun atlarına kara ölet hastalığı bulaştı ve atlarının çoğunu kaybedip dönmek zorunda kaldılar.¹¹⁶ Çete ordusu geri çekilirken Emir Timur da Semerkant hakkında bilgi almak için Abbas Bahadur'u¹¹⁷ Kahlaga'ya gönderdi.¹¹⁸

¹⁰⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.59.

¹⁰⁹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.60.

¹¹⁰ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.36.

¹¹¹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.61.

¹¹² Elçidey Ulusun'dan Nayman kabilesindendir. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s.67.

¹¹³ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.36.

¹¹⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.61.

¹¹⁵ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.38.

¹¹⁶ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.61.

¹¹⁷ Elçidey Ulusun'dan Kıpçak kabilesindendir. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s.67.

¹¹⁸ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.38.

Çete ordusunun Semerkant'da mağlup olduğunu duyan Abbas Bahadır bunu Emir Timur'a ilettili. Bu haberi Sali Saray'da bulunan Emir Hüseyin'e de iletildi. 1366 senesinin ilkbaharında Emir Timur ile Emir Hüseyin Semerkant'a gelip şehri teslim aldılar.¹¹⁹

4) Emir Timur ile Emir Hüseyin'in Aralarının Bozulması

Emir Hüseyin ve Emir Timur Semerkant'ı yönetimini aldıktan sonra Emir Hüseyin Maverüannehir'deki bütün denetimi ele geçirdi. Şerefüddin Ali Yezdi eserinde Emir Hüseyin'in giderek cimrileştiğinden bahseder.¹²⁰ Emir Timur, Emir Hüseyin'de meydana gelen bu değişikliklerin farkına vararak Emir Musa ile bir meşverette bulundu. Emir Timur ve Emir Musa'ya *“Artık bunun işine ve sözüne güvenilmez, müfsitler bununla istedikleri gibi oynuyorlar, korkarım ki günün birinde mumaiyleh birdenbire bu garaz sahibi müfsitlerin sözleriyle bir haksızlıkta bulunmasın, bir hiyle düşünmesin, fena bir iş yapmasın”*¹²¹ şeklinde konuştular. Emir Davut, Emir Çaku, Emir Hacı Seyfeddin, Abbas Bahadır, Hüseyin Bek, Ak Boğa Bahadır, Şeyh Ali Bahadır ve Devletşah Bahşi Bahadır gibi emirler de Emir Timur ile aynı fikirde bulunarak Emir Hüseyin'e karşı muhalefet yapmaya başlayarak Ali Yasavur'u kılıçtan geçirip Emir Hüseyin üzerine yürümeye başladılar.¹²² Semerkantlılar tarafından çıkarılan isyanı bastırdıktan sonra Emir Hüseyin, Emir Timur'un beylerinden bazılarını tutuklamıştı ve yüksek miktarda kurtuluş akçesi istemişti.¹²³ Emir Timur, beylerine yardım etmek için eşi aynı zamanda Emir Hüseyin de kız kardeşi olan Olcay Türkan Hatun'a ait iki küpeyi Emir Hüseyin'e gönderdi. Emir Hüseyin bu küpelerin kız kardeşine ait olduğunu bildiği halde onları aldı ve beylerden istenilen miktarın hala üç bin altın eksik olduğunu bildirdi. Emir Timur elindekilerini gönderdikten sonra Keş' doğru, Emir Hüseyin ise Timur'un beylerini serbest bırakmadan Sali Saray'a doğru yola çıktı. Emir Hüseyin'in bu davranışı halkta tepki uyandırmaya başlamıştı ve halk daha çok Emir Timur'a yanaşıyordu. Timur ile Hüseyin arasındaki anlaşmazlık da artık iyice gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Olcay Türkan Hatun'un da ölmesinden sonra iki emirin arasından artık bir akrabalık bağı da kalmamıştı.

1370 yılına gelindiğinde iki emirin araları iyice açılmıştı ve Emir Timur Cengiz Han soyundan gelen Suyurgatmış Han'ı tahta oturtup Emir Hüseyin'in üzerine yürüme kararı aldı.

¹¹⁹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.62.

¹²⁰ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.62.

¹²¹ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.67

¹²² Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.67

¹²³ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara: TTK, 1991, s.6.

Belh Kalesi'ne sığınmış olan Emir Hüseyin kısa bir süre içerisinde iki oğlu ile birlikte öldürüldü ve bütün hazinleri ile haremi Emir Timur'un eline geçti.¹²⁴

Görüldüğü üzere Batı Çağatay Hanlığı'nda Tuğluk Timur'un gelmesinden önce var olan emirler arasındaki mücadele Çete hanlarını bölgeden uzaklaşmasından sonra da devam etmiştir. Çete hanlarına karşı birleşen Çağataylı emirler her ne kadar ortak düşmana karşı birleşse de aralarındaki güç savaşı ve liderlik mücadelesi devam etmekteydi.

¹²⁴ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.6.

B) Emir Timur'un Devletini Kurduktan Sonra Çete ile İlişkiler

Belh şehri tahrip edilmiş ve Semerkant'a gelinerek, Timur burada 9 Nisan 1370 tarihinde hâkimiyeti tek başına ele geçirmişti.¹²⁵ Fakat Timur kendini han ilan etmemişti ve Emir lakabını kullanmıştı. Çünkü han olma hakkının Cengiz Han nesline ait olması gerektiği düşüncesinin dışına çıkmak istememişti. Bundan dolayı yanında hep Cengiz Han neslinden gelen bir han bulundurmuydu. Kadis'ten Semerkant'a hareket eden Clavijo, Timur'un yanına vardığında onun yanında Çağatay Hanedanlığından gelen ve Semerkant hükümdarı olan bir prensin de yanında olduğundan bahsetmiştir.¹²⁶ Clavijo Semerkant hükümdarı diye bahsetmesi de çok önemlidir çünkü Timur seferlerinin birçoğunu Çağatay Hanlığı ve onun hanları adına yaptığını söyleyerek seferlerini meşrulaştırmıştı. Ayrıca Emir Timur Han unvanı dışında Emir ve Cengiz Han neslinden gelen bir hatunla evlenmesinden dolayı aldığı Güregen lakaplarını da kullanarak meşru hükümlanlık kurmayı başarmıştı.

Timur yukarıda da bahsettiğimiz gibi siyasi başarısına ek olarak kendi karizması ve askeri başarıları sayesinde de devletini kurmayı başarmıştı. Timur başa geçtiği zaman Çağatay Uluğu'nda merkezi bir yönetimin yoksunluğuyla birlikte belli bir kimliğe sahip, karma nüfuslu bir bölgeydi.¹²⁷ Semerkant'ı ele geçirdikten sonra birçok seferler yapmış ve bu seferler sonucunda Timurlu Devleti diye anacağımız devletini kurmuştu. Böylelikle Timur 10 yıl süren emirler ve hanlar arasında cereyan eden ayrıca emirler arasındaki mücadelelerden galip çıkıp kendi devletini kurmayı başarmıştı.

Timur devletini kurduktan sonra hâkimiyet sahasını genişletmek için hemen bir dizi seferlere atıldı. Yaptığı seferler bir bölgeyle sınırlı kalmamıştı. Timur bir sarkaç gibi bir doğu bir batı üzerine seferler yapıp durmuştu. Ayrıca Asya'nın kuzey ve güney bölgelerine de seferler gerçekleştirmişti. Bu seferler sayesinde devletin merkezi Batı Türkistan iken, Batı'da İstanbul'a, kuzeyde Moskova'ya, güneyde ise Delhi'ye kadar uzanan nüfuz alanı vardı.¹²⁸

Timur Batı Çağatay Hanlığı sahasında kendi devletini kurarken Çete taraflarında da değişimler meydana gelmekteydi. Çete yurdunda önceki sayfalarda da bahsettiğimiz üzere Duğlatlar kabilesi baskındı ve Ulusbeyi makamına Duğlatlar geçmekteydi. Tuğluk Timur

¹²⁵ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.7.

¹²⁶ Ruy Gonzales de Clavijo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*, çev., Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Köprü Kitapları, 2016, s.168.

¹²⁷ Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih*, s.51.

¹²⁸ Hayrunnisa Alan, "Timurlular", s.190.

zamanında Ulusbeyi Emir Tulik öldükten sonra kardeşi Emir Bulacı geçti. Fakat kısa bir süre sonra o da ölünde Tuğluk Timur Ulusbeyi makamına daha yedi yaşında olan Emir Hodaydad'ı atadı.¹²⁹ Emir Bulacı'nın kardeşi Duğlatlardan olan Kamerüddin, Ulusbeyi makamlığına kendisinin geçmesi gerektiğini Tuğluk Timur'a ilettili. Fakat Tuğluk Timur, Kamerüddin'i dikkate almadı ve makama Emir Hodaydad'ı atadı. Kamerüddin bu duruma karşı harekete geçmedi ve Tuğluk Timur'un emrine uymak zorunda kaldı. Fakat bu duruma karşı içinde kin ve öfke duymaktaydı. Tuğluk Timur'un yerine geçen İlyas Hoca öldükten sonra Kamerüddin isyan etti ve Moğol geleneklerine göre Tuğluk Timur'un on sekiz oğlunu bir günde öldürdü.¹³⁰ Kamerüddin artık hanlık makamını ele geçirmişti ve Çete ülkesinde kargaşa dönemi başlamıştı. Tuğluk Timur'un oğullarından birisi olan Hızır Hoca, annesi Mir Ağa ve Emir Hodaydad tarafından gizlenerek kurtarıldı. Timur zamanında Çete bölgesinin kontrolü Kamerüddin'in elinde olacak ve öldükten sonra Hızır Hoca hakkı olan tahta geçip yönetimi eline alacaktı.

Kamerüddin Çete bölgesinde denetimi ele geçirip han olduktan sonra kendisini devlet işlerine adadı. Fakat ülkede bulunan emirler Kamerüddin'in hanlığına karşı çıkmaya başladılar. Biz bu durumu Yezdi'nin Zafernamesi'nde de kolaylıkla anlamaktayız. Daha Timur Emir Hüseyin'i bertaraf etmeden önce 1368 yılında Çete ordusunun savaşmak için Semerkant'a doğru yola çıktığı haberi geldi.¹³¹ Timur, Emir Musa ile haberi aldıktan sonra Belh'ten Maveräünnehir'e doğru yola çıktı. Kışı geçirmek için Taşkent'te konaklayan Çete ordusunu arasında anlaşmazlıklar çıkmaya başladı. Kamerüddin ve Duğlatlar kabilesinden olan Şiravul Kebek Timur yine Çete emiri olan Emir Hacı Arkanut'a suikast tertiplediler. Fakat başarılı olamadılar ve kaçmak zorunda kaldılar. Böylelikle savaşılmeden Çete ordusu kendi arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı dağılmak zorunda kaldılar. Buradan anladığımız üzere Kamerüddin kendisine karşı olan Emir Hacı Arkanut'u bir şekilde saf dışı bırakmak istemişti. Yani kendine karşı olan emirleri saf dışı bırakarak otoritesini sağlamlaştırmak istiyordu.

1) Timur'un 1371 Çete Üzerine I. Sefer

Timur, Emir Hüseyin'i mağlup edip bütün yönetimi ele geçirdikten sonra ilk iş olarak Şiburgan'ı elinde tutan Zinde Haşem üzerine yürüdü. Zinde Haşem kaçıp Belh ve Tirmiz'i yağmalamaya başlamıştı. Timur, Belh ve Tirmiz'e asker sevk edip Zinde Haşem'i

¹²⁹ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.100.

¹³⁰ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.100.

¹³¹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.88.

kontrol altına aldıktan sonra yönünü Çete bölgesine çevirdi. 1371 yılında Timur ordu toplayarak Çete bölgesine doğru yola çıktı ve Seyhun Nehri'ni geçerek karargahını kurdu.¹³² Bu sırada Kumaz ve Örüng Timur beraberindeki maiyetleri ile gelerek Timur'un emrine girdiler ve Timur onların başına Kebek Timur'u tayin edip yola devam etme kararı aldı.¹³³ Fakat bir süre sonra Kebek Timur'un isyan haberi geldi. Timur bu haber üzerine Kebek Timur'u kontrol altına almak için Abbas Bek, Şeyh Ali Bahadur, Behram Celayir ve Hitay Bahadur'u¹³⁴ gönderdi. Kebek Timur ve bahsi geçen beyler arasında savaş meydana geldi. Hitay Bahadur Ayşe Hatun Irmağı'nı¹³⁵ geçerek düşmana saldırıda bulundu. Daha sonra Şeyh Ali Bahadur'da Hitay Bahadur'a katıldı. Fakat savaş sonucunda iki taraf arasında bir barışma vukuu buldu. Bahsi geçen emirler tekrardan dönüp Timur'a katıldılar.

2) Timur'un 1372 Çete Üzerine 2. Sefer

Timur'a beylerinin düşman ile barışma yaptığı haberi gelince tekrardan Çete üzerine 1372 yılında yürüme kararı aldı. Ordusuna toplanmasını emredip bütün askerlerini topladıktan sonra Sayram ve Yenigi'yi geçti. Timur'un geldiği haberi duyulunca ona karşı isyan edenler savaşmadan kaçtılar. Bunun üzerine Timur sekiz yığaça kadar ilerledi. Timur ganimet ve esirlerle geri döndü.

1372 yılında İkinci Çete Seferi'nden döndükten sonra Zinde Haşem öncülüğünde beyleri kendisine isyan etme planları içerisine girdi. Semerkant'a dönmeden önce kendisine karşı isyan eden beylerini de cezalandırdı. Bu beylerden Emir Musa ile aralarında akrabalık bağı bulunduğu için affetti.¹³⁶ Emir Hanzade ise seyyid olduğu için affetti. Hızır Yasavur adına kayınbiraderi Seyfeddinbek af diledi. Zinde Haşem ise Semerkant'a götürülerek zincirlenmesi kararı alındı.

3) Timur'un 1375 Çete Üzerine 3. Seferi

Cengiz Han'ın taksimatına göre Harezmi'nin kuzey ve batı bölgeleri Cuci ulusuna, Hive ve Kat bölgeleri de Çağatay Hanlığı'na bırakılmıştı.¹³⁷ Harezmi'nin Cuci ulusuna bağlı

¹³² Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.102.

¹³³ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.102.

¹³⁴ Elçidey Ulusu'nun Kıpçak kabilesindendir. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s. 67.

¹³⁵ Olay Hocend civarında geçtiği için bu ırmakta Sır Derya'ya dökülen kollardan biri olmalı. Bkz. Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.102.

¹³⁶ Timur'un eşi Saray Mülk Hanım, Emir Musa'nın ablasının kızıydı. Bkz. Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.103.

¹³⁷ İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, s.9.

kısımının idaresi Kongratların eline geçmişti. Daha sonra Kongratlardan Hüseyin Sufi Harezm'in Çağatay ulusuna ait olan kısımlarını da ele geçirmişti. Bunun üzerine Timur, Hüseyin Sufi'ye adamlarını göndererek bu toprakların Çağatay ulusuna ait olduğunu ve bu toprakları terk etmesi gerektiğini söylemişti. Hüseyin Sufi bu isteği kabul etmedi ve savaşa tahrik edici sözler de söylemişti. Hüseyin Sufi bu bölgeyi kılıçla aldığını ancak elinden kılıçla alınabileceğini belirtti.¹³⁸ Bunun üzerine Timur 1370- 1379 yılları arasında Harezm'e dört sefer düzenleyerek Harezm'in kontrolünü ele geçirmişti.

Timur Harezm üzerine 1373 ikinci Harezm ve 1376 üçüncü Harezm seferleri düzenleyip geri döndüğü zamanlarda Kaşgar ve Issık Gölü taraflarında oturan Moğollar üzerine de seferler düzenlemekteydi.¹³⁹ Harezm Seferi'ne çıktığı zamanlar bu boşluktan yararlanmak isteyen Moğollar Maveräünnehr'e gelerek yağma hareketlerinde bulunuyorlardı.

Timur tam iki kez Harezm üzerine yürüdükten sonra tekrardan yönünü doğuya çevirdi ve Çete üzerine sefer yapma kararı aldı. 26 Aralık 1375 yılında Timur ordusunu toplayarak Çete bölgesine doğru yola çıktı.¹⁴⁰ Katvan Rabatı'na¹⁴¹ varınca karargahını kurdu. Kış mevsiminde sefere çıktıkları için Timur'un birçok askeri soğuk havadan dolayı hayatını kaybedince Timur tekrardan Semerkant'a dönme kararı aldı. Semerkant'a gelip burada iki ay geçirdikten sonra 23 Şubat 1376 yılında tekrardan Çete bölgesine doğru ordusuyla birlikte yola koyuldu.¹⁴² Öncü birlik olarak önden Timur'un oğlu Şehzade Cihangir ile Bayan Süldüz, Şeyh Muhammed ve Behram Celayir öldükten sonra Celayirlerin başına geçen Adilşah gittiler. Sayram'ı geçtikten sonra Carunka bölgesinde Çete ordusuna mensup bir kişiyi yakaladılar. Bu Çete askeri Timur'a Duğlat Kabilesi'nden olan ve Çete bölgesinin yönetimini elinde tutan Kamerüddin'in Timur'dan haberinin olmadığını fakat onun ordu toplayarak Göktepe'de Hacıbek'i beklediğini söyledi.¹⁴³ Timur bu haberi aldıktan sonra öncü kuvvetlerin beklemeden devam etmesi gerektiğini emrederek kendisi de hızını arttırarak Çete bölgesine doğru yola koyuldu. Yakalanan Çete askerinin söylediklerinden anladığımız kadarıyla Çete bölgesinin Maveräünnehir'de meydana gelen değişikliklerden bu dönemde pek haberlerinin olmadığını anlamaktayız. Şahsi kanaatime göre Kamerüddin başa geçmek için verdiği mücadeleden dolayı

¹³⁸ Hayrunnisa Alan, "Timurlular", s.184.

¹³⁹ İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, s.9.

¹⁴⁰ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.82.

¹⁴¹ Semerkand'ın kuzeyinde bir bozkır.

¹⁴² Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.82.

¹⁴³ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.109.

Çete bölgesinde zaten bir karışıklık hakimdi ve bu da onların iç siyasetlerine dönmelerine ve bir süreliğine Batı ile olan iletişimlerini kesmelerine neden olmuş olabilir.

Kamerüddin Timur'un ordusu ile yaklaştığı haberini alınca Bereke Guriyan¹⁴⁴ denilen yere geldi ve burada yer alan üç dereden ikisini geçerek üçüncü derenin kenarında karargahını kurdu.¹⁴⁵ Şehzade Cihangir Kamerüddin üzerine yürüme kararı aldı. Tam bir çatışma meydana gelecekken gece bastırmasıyla birlikte Kamerüddin kaçma fırsatı buldu. Bunun haberini alan bahadırlar Kamerüddin'in peşine düştüler ve birçok askerini öldürdüler. Etraf aydınlanmaya başlayınca Timur Çete ordusu hakkında bilgi aldı ve onların arkasından Davud-bek¹⁴⁶, Hüseyin-bek ve Üç Kara Bahadır'u gönderdi. Bu üç emir İli Nehri'nin aşağı akımına doğru ilerlemeye başladılar. Bu sırada Hüseyin-bek nehre düşüp vefat etti. Geri kalan iki bey Timur'un emrine uyarak Çete ordusuna yetişip birçoğunu kılıçtan geçirdiler. Birçok at ve deveyi de ganimetleri arasına eklediler. Ayrıca birkaç bin Çete ordusuna mensup askerler Timur'un safına geçti ve Timur bu insanları Semerkant'a gönderdi. Timur düşmanın Baytak¹⁴⁷ denilen bölgeye kadar takip edilmesini emretti. Şehzade Cihangir öncülüğünde harekete geçen ordu Üç Parman'da oturan Çete ordusuna mensup hezareleri¹⁴⁸ kılıçtan geçirdi.¹⁴⁹ Kamerüddin'in halkını bırakıp dağa çekildiği haberi geldi. Bunun üzerine Şehzade Cihangir yağmalamada bulundu ve Şemseddin'in¹⁵⁰ hanımı Buyan Ağa ile kızı Dilşad Ağa da esir düştüler. Timur bir haberci gönderip olan biteni öğrendikten sonra Karakasmak bölgesine çekilerek karargahını kurdu.

Şehzade Cihangir birçok ganimet ve Dilşad Ağa'yla birlikte gelip Timur'un ordusuna katıldı. Timur oradan Atbaşı'na ve daha sonrasında Arapyazı'na gelerek Emir-i hazere Mübarekşah Merkit'e şölen tertiplemesini emretti. Ayrıca Timur esir düşen Dilşad Ağa ile evlenme kararı aldı. Mirza Haydar Duğlat bu evliliği *Tarihi Reşidi* adlı eserinde şöyle

¹⁴⁴ Çorun Nehri'nin orta akımında bir yer adı.

¹⁴⁵ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.83.

¹⁴⁶ Duğlat kabilesindendir. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s. 67.

¹⁴⁷ Şerefüddin Ali Yezdi'nin *Zafername*'sini çeviren Ahsen Batur bölgenin tespit edilemediğini fakat olayların gidişatından bu bölgenin Issık Gölü'nün doğu veya güneyinde yer aldığını belirtmektedir. Bkz. Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.110.

¹⁴⁸ Hezareler 13. yüzyılda Afganistan'a gelen ve oraya yerleşen Cengiz Han veya Nikuder Moğollarının bakiyeleridir. Bkz. Orhan Yazıcı, "Hazaraların Menşei İle İlgili Yeni Bir Görüş", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, c.29 (2011), s.475.

¹⁴⁹ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.83.

¹⁵⁰ Şerefüddin Ali Yezdi'nin ve Nizamüddin Şami'nin *Zafername*lerinde bu kişi Şemseddin-bek olarak geçmektedir. Mirza Haydar Duğlat'ın *Tarihi Reşidi* adlı eserinde Kamerüddin olarak geçmektedir. Bkz. Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.112; Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.204; Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.83.

değerlendirmiştir “Eğer bir han diğerini kendine tabi kılsa genellikle evlenmek için bir kızını veya kızkardeşini isterdi.”¹⁵¹ Çete ile ilişkiler sadece savaşlar düzeyinde olmamış, az önce bahsettiğimiz gibi evlilik bağları da kurulmuştur. Bu evlilik bağı sadece Dilşad Ağa ile sınırlı da kalmayacaktı. Örneğin Şahruh zamanında şehzade Cuki, Şem-i Cihan’ın kızı Mihr-i Nigar Ağa ile evlendirilmişti.

4) Timur’un 1376 Çete Üzerine 4. Sefer

Timur tekrardan Mart 1376’da Harezm üzerine üçüncü seferini düzenleme kararı aldıktan sonra doğu bölgesinden herhangi bir saldırı almamak için Çete bölgesine emirlerini göndermeye karar verdi. Timur, Semerkant’ın başında Ak Buga’yı¹⁵² bırakarak Adilşah Celayir, Elçi Boga, Sarı Buga¹⁵³ ve Hitay Bahadur’u otuz bin kişilik bir ordu ile Kamerüddin’in üzerine gönderdi.¹⁵⁴ Çete bölgesini gören Sarı Buga ve Adilşah¹⁵⁵ fikirlerini değiştirdi ve Hitay Bahadur ile Elçi Boga’yı tutukladılar. Timur’un Andican vilayetinin darugalığine atadığı Hamid-bek de gelip onlara katıldı. Adilşah, Celayir ve Kıpçak askerlerini toplayıp Semerkant şehrini kuşattı. Timur’un Semerkant’da bıraktığı Ak Buga bir çapar göndererek durumu Timur’a haber verdi. Timur Has bölgesindeyken haberi aldı ve hemen Semerkant’a doğru yola çıktı ve Şehzade Cihangir’i önden gönderdi.¹⁵⁶ Şehzade Cihangir Timur’dan önce Kermine’de isyan eden emirlerle karşı karşıya geldi. Şehzade Cihangir’e mağlup olan emirler kaçarak Deşt’i Kıpçak’a Urus Han’a sığındılar.¹⁵⁷ Timur ise Semerkant’a vardıktan sonra bütün Celayir boyunu beyleri arasında dağıtıp dağılmalarını sağladı.

Sarı Buga ve Adilşah bir süre Urus Han’ın yanında kaldıktan sonra oradan Çete bölgesine geçtiler ve Kamerüddin’i Timur’a karşı kışkırtmaya başladılar.¹⁵⁸ Kamerüddin bu kışkırtmalar sonucu Andican vilayetini yağmalamaya başladı ve Kazak halkı Ömerşeyh’i terk

¹⁵¹ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.108.

¹⁵² Ak Buga Elçidey Ulusu’nun Nayman kabilesinden gelmektedir. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu’izz al-ansab*, s.67.

¹⁵³ Celayir kabilesine mensuptur. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu’izz al-ansab*, s. 67.

¹⁵⁴ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.85.

¹⁵⁵ Adilşah daha öncesinde de Şeyh Muhammed Süldüz ve Türkan Arlat ile Timur’a karşı suikast düzenlemeye çalışmıştır. Timur Dilşad Ağa ile evlendikten sonra Hocend’e geldiğinde Adilşah ona itaat etmiş ve bir şölen düzenlemiştir. Bu şölen sırasında suikast planını uygulamak istemiş faka Timur’un orada daha fazla durmayıp Karşı’ya gelince planları suya düşmüştür. Daha sonrasında suçunu itiraf etse de Timur tarafından affedilmiştir. Bkz. Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.111.

¹⁵⁶ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.85.

¹⁵⁷ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.113.

¹⁵⁸ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.86.

ederek Kamerüddin'e katıldılar.¹⁵⁹ Andican saldırısından sonra Ömerşeyh dağa çekilmek zorunda kaldı ve oradayken babası Timur'a bir çapar göndererek düşmanın kalabalık bir ordu ile Andican'a girip, orayı yağmaladıkları haberini verdi. Timur bu haberi alır almaz Semerkant'dan Atbaşı'na doğru yola çıktı.¹⁶⁰ Timur'un geldiğini haber alan Kamerüddin ailesini başka bir yere gönderdikten sonra kendisi Atbaşı'nda dört bin askeri ile pusuya yattı. Kamerüddin'in pusuya yattığından habersiz olan Timur Atbaşı'na varır varmaz 200 askeri hariç maiyetindeki bütün askerlerini Kamerüddin'in peşinden gönderdi.¹⁶¹ Bunu fırsat bilen Kamerüddin yanındaki 4 bin askeri ile saklandığı yerden çıkarak Timur'la çarpışmaya başladı. Kamerüddin ve Timur arasında meydana gelen bu çarpışmadan sonra Kamerüddin kaçmak zorunda kalmıştı.¹⁶² Sekiz yıgaç¹⁶³ sonra Timur Kamerüddin'e yetişti ve tekrar ikisi arasında bir çarpışma meydana geldi. Aralarında meydana gelen bu ikinci çarpışmadan sonra da Kamerüddin tekrardan kaçmak zorunda kaldı.

Kamerüddin'in tekrardan kaçması üzerine Timur Seyhun'u geçtikten sonra Semerkant'a geri döndü. Timur Semerkant'a döndüğü an oğlu Şehzade Cihangir'in vefat haberini almakla birlikte çok üzüldü. 1376 yılında vefat eden Şehzade Cihangir Keş'te defnedildi. Şehzade Cihangir'in ölümünden sonra Timur emirlerinden aldığı nasihatler doğrultusunda tekrardan seferlere atılmaya başladı. Sarı Buga, Timur'a isyan edip gitmesinden iki yıl sonra gelip Timur'dan af diledi. Sarı Buga'yı affeden Timur onu tekrardan ulusunun başına gönderdi. Ardından Timur 1376 yılında Şehzade Ömerşeyh, Ak Buga, Hitay Bahadur ve diğer emirlere Kamerüddin'in üzerine yürüme emri verdi. Bahsi geçen beyler Koratu Dağı'nda Kamerüddin'e yetiştikten sonra Kamerüddin'in yenilip çekilmesi üzerine bölgeyi yağmalayıp geri döndüler.¹⁶⁴

5) Timur'un 1376 Çete Üzerine 5. Sefer

Aynı yıl içerisinde yani 1376 yılında Timur bir kez daha Çete bölgesine sefer düzenleme kararı aldı ve Emir Musa'nın oğlu Mehmet, Ak Buga ve Abbas'ı orduyla birlikte bölgeye gönderdi. Bahsi geçen emirler orduyla birlikte harekete geçtikten sonra Issık Göl

¹⁵⁹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.113.

¹⁶⁰ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.86.

¹⁶¹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.114.

¹⁶² Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.114.

¹⁶³ Yıgaç kelimesi fersah yerine kullanılmaktadır. Bkz. Tanju Oral Seyhan, "Çağatayca İki Zafername Tercümesinde Kullanılan Bazı Uzunluk Ölçüsü Birimleri", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C.4 S.3 (2007), s.123.

¹⁶⁴ Nizamuddin Şami, *Zafername*, s.88.

Buvam'da¹⁶⁵ Kamerüddin ile karşı karşıya geldiler ve iki taraf arasında çatışmalar meydana geldi. Bu çatışma sonucunda Kamerüddin yine kaçmak zorunda kalınca, emirler yağmalama hareketinde bulunup ülkelerine geri döndüler.

Kamerüddin hayatının sonların doğru su toplama hastalığına yakalanmıştı.¹⁶⁶ Kamerüddin bu durumdayken Timur'un ordusuyla birlikte Çete bölgesine doğru harekete geçtiği haberi geldi. Bunun üzerine Çete halkı Kamerüddin'in ata bile binemediğini görünce onu iki tane cariyesi ve biraz yemekle ormana bıraktılar.¹⁶⁷ Ordu çekildikten sonra Çete halkı Kamerüddin'e bakmak için ormana gittiklerinde Kamerüddin'in ne ölüsüne ne de dirisine rastlamışlardı. Kamerüddin'in kaybolmasından sonra Timur Çete bölgesine altıncı seferi yapmadı.¹⁶⁸

6) Emir Timur ve Hızır Hoca Han (1389-1399) Arasındaki İlişkiler

Emir Timur, Emir Kamerüddin ile olan beşinci seferinden sonra yine yönünü kuzeybatıya çevirmiş ve kaldığı yerden dördüncü Harezm Seferi'ne çıkmıştı. Bu arada Toktamış Han'a da yardımlarını sürdürmekteydi. 1383 yılına gelindiğinde Timur tekrardan yönünü Çete bölgesine döndü ve şehzade Ali'yi bir ordu ile Çete bölgesine gönderdi. Barın kabilesinden olan Kamerüddin¹⁶⁹ ordusunu pusuya yatırmıştı ve bu pusuya düşen şehzade Ali'nin ordusu ağır bir yenilgi alarak geri çekilmek zorunda kaldı. Timur bu seferde Seyfülmülk¹⁷⁰, Şeyh Ali Bahadur¹⁷¹, Atalmış ve Argunşah Ahtacı¹⁷² Çete bölgesine gönderdi. Önden giden ordu geç kaldığı için arkasından Emir Cihanşah, Caku, Şemseddin,¹⁷³ Üç Kara,

¹⁶⁵ Issık Gölü'nün batı kesiminde yer almaktadır.

¹⁶⁶ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.218.

¹⁶⁷ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.218.

¹⁶⁸ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.214.

¹⁶⁹ Yezdi bahsi geçen bu kişiyi Barın kabilesinden olarak tanımlamaktadır. Önceki sayfalarda bahsi geçen Kamerüddin'i ise Duğlatlardan olduğunu hem Yezdi'de hem de Mirza Haydar Duğlat'ın eserinde açıkça görmekteyiz. Bu bölümde bahsi geçen Kamerüddin'in Duğlatlardan olan Kamerüddin ile aynı kişi olmadığını düşünmekteyiz. Zaten Duğlatlardan olan Kamerüddin'in beşinci Çete seferinden sonra ölüsü veya dirisi bulunamamıştı. Bkz. Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.140.

¹⁷⁰ Elçidey Ulusun'dan Kıpçak kabilesindendir. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s.67.

¹⁷¹ Cakan Barlaslardandır. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s.67. Ayrıca kendisi 1379-80 yılında Harezm darugası da olmuştur. Beatrice Forbes Manz, *Bozkırların Son Göçebe Fatih*, s.221.

¹⁷² Kendisi Sangari Türkmenlerindendir. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s.67.

¹⁷³ Elçidey Ulusun'dan Kıpçak kabilesindendir. Tavacı görevi vardır. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s.67.

Elçi Buga¹⁷⁴, Sayın Timur Bahadır öncülüğünde de on bin kişilik bir ordu da Çete bölgesine sevk edildi. Önden giden ordu Atakum'a vardıklarında Barın halkına mensup birçok kişiyi kılıçtan geçirip çocuklarını da esir olarak aldılar. Emir Cihanşah'a da Kamerüddin'i bulup esir alma görevi verilmişti fakat beyler Issık Gölü'nü geçip Köktübe'ye kadar geldiklerinde Kamerüddin'i bulamayıp Semerkant'a geri dönmek zorunda kaldılar.

İkinci bölümün başlarında bahsettiğimiz üzere Kamerüddin Çete bölgesinde denetimi zorla ele geçirmişti ve Tuğluk Timur'un oğullarından Hızır Hoca Han, Kamerüddin'den kaçırılıp saklanmıştı. 12 yaşına geldiğinde ise Kaşgar'da daha fazla duramayacağını Kamerüddin'in onu bulacağı düşüncesi ile Emir Hudaydad tarafından Bedanşah ve Kaşgar arasında bulunan tepelere götürüldü. Fakat Kamerüddin'in adamları onu orada da bulunca burayı terk etmek zorunda kaldı ve Hotan Tepeleri'ne gitti. 12 yıl boyunca Sarı Uygur, Cürcan ve Lob Katak bölgelerini dolaştı.¹⁷⁵ Kamerüddin'in ölüm haberi geldikten sonra 1389 yılında Emir Hudaydad askerlerini Hızır Hoca'yı bulmaya gönderdi. Hızır Hoca Moğolistan'a getirildikten sonra Emir Hudaydad bütün halkı toplayıp onu han ilan etti. Hızır Hoca hanlık makamına geçtikten sonra Timur ile barış anlaşması yaptı ve kızı Tevekkül Hanım'ı Timur'a eş olarak verdi.¹⁷⁶

Timur, Çete bölgesinde han değişikliğinden sonra Hızır Hoca ile anlaşma yapıp bölgedeki hudut güvenliğini sağladıktan sonra tekrardan seferlerinin yönünü batıya çevirdi. Mazenderan, Irak, İran, Azerbaycan ve Gürcistan bölgelerine seferlerde bulundu ve bahsi geçen bölgeleri kendi devletinin topraklarına katmıştı. İlhanlılar ve Altın Orda arasında her zaman tartışmalı bir bölge olan Kuzey İran ve Azerbaycan bölgeleri kuzey ve güney ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı paylaşılmamaktaydı. Bu durum Timur ve Toktamış arasında da gerginliğe neden olmuştu. Bilindiği üzere Altın Orda'da hâkimiyeti kaybeden Toktamış kaçıp Seyhun boyuna gelmiş ve Timur'un yanına sığınmıştı. Böylelikle Moğollar, Timurlular ve Altın

¹⁷⁴ Bilkut kabilesindendir. Bilkut kabilesi tanımı Moğollar zamanında görülmez. Muizzel Ensab'da Şahrüh dbölümünde kayıtlarında vardır. Elçi Buga Bahadır grubuna mensuptur. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s. 105.

¹⁷⁵ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.215.

¹⁷⁶ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.215. Fakat burada Haydar Duğlat yanılmaktadır. Nizameddin Şami, *Zafername*, s.141'de Timur'un emirleri ve noyinleri Hızır Hoca Oğlan ile muharebe ettikten sonra onunla anlaşma yapıp geri dönmüşlerdi. Bu anlaşma koşullarından muhtemelen biri Hızır Hoca'nın kızı ile Ömerşeyh'in evlenmesi idi. Mirza Haydar Duğlat'ın kastettiği bu olabilir. Ömerşeyh'in eşleri arasında Milket Aga bulunmaktadır ve bu hanım ise Hızır Hoca Oğlan'ın kızıdır. Bkz. Hayrunnisa Alan, "Emir Timur ve Dünürleri", (Emir Timur Doğumunun 685. Yıldönümü, Özbek Devleti İktidarına Gelişinin 651. Yıldönümüne İthafen Uluslararası Konferans Programı'nda sunulan basılmamış bildiri metni, Taşkent, 8 Nisan 2021).

Orda Ulusu Timurlu Devleti'nin doğu sınırında komşuları olmuş oluyordu. Timur Toktamış'a yardım ederek ona hem gerekli olan malzemeleri ve Otrar ile Savran vilayetlerini vermişti.¹⁷⁷ ordu vererek onu dört kez Altın Orda'ya hâkim olan Urus Han üzerine göndermişti. Toktamış, Timur'un yardımları sayesinde Altın Orda'nın doğu kanadında bulunan Urus Han'ın oğullarını bertaraf etti. Daha sonrasında Toktamış Savran'dan bozkıra bugünkü Kazakistan sahasından batıya ilerleyip Emir Mamayı'da yenmiş Altın Orda'ya tek başına hâkim olmuştu. Daha sonra seferlere atılan Toktamış Azerbaycan'ın zenginliğinden dolayı Timur'dan önce buraya gelip bölgeye saldırarak yağmalamıştı. Toktamış'tan sonra Timur Azerbaycan'a sefer düzenlemişti ve bunun üzerine bu bölge iki hükümdar arasında çatışmalara neden oldu.

Durumun önemini kavrayan Toktamış, Timur'a karşı diğer Altın Orda hanlarının İlhanlılar'a karşı kullandığı taktiği kullanarak Memluk sultanı ile ittifak yaptı. Bunun üzerine iki hükümdar arasında çarpışma olmaması artık imkânsızdı. Timur elinden geldiğince Toktamış'la geç çarpışmak istiyordu çünkü kuzey Azerbaycan'daki durumunu kesinleştirmek istemekteydi.¹⁷⁸ Onun aksine Toktamış ise bir an önce iki ordunun karşı karşıya gelmesini istemekteydi. Bunun üzerine 1387 yılında Toktamış'ın askerleri Azerbaycan'da bulunan Derbend'i geçerek Samur suyu kıyısına geldiler. Haberi alan Timur, oğlu Miranşah'a asker vererek Toktamış'ın üzerine gönderdi ve Toktamış saldırmadığı takdirde hücum etmemelerini buyurdu. Toktamış hücum etmesi üzerine iki taraf arasında savaş başlamıştı ve kazanan taraf ise Miranşah olmuştu. Bunun üzerine Toktamış geri çekilmek zorunda kaldı.

Toktamış ile çarpışmalar sürüyorken şehzade Ömerşeyh 1387 yılında Andican'a dönüp tekrar asker toplayarak Toktamış'ın üzerine yürümek için yola çıkmış Hocend suyunu geçmişti. Ömerşeyh, Andican'ı terk ettikten sonra Çete bölgesinde Hacıbek Arkanut'un¹⁷⁹ oğlu Anka Türe kalabalık bir Çete ordusu ile Taşkent ve Sayram'ı yağmalamaya başladı.¹⁸⁰ Şehzade Ömerşeyh'e bölgelerin yağmalama haberi gelince Özgend ordusunu toplayarak Hocend'e geldi.¹⁸¹ Hocend'e vardığında Çete ordusunun Andican'a doğru yola çıktığı haberi ulaştı. Ömerşeyh, Aksay Suyu boyunca ilerlerken nehrin karşı şeridinde Çete ordusu görünmeye başladı. İki orduda birbirine ulaşmak için yollar ararken gece çöktüğünde Anka Türe'nin aklına bir hile geldi. Anka Türe ordusundan bin kişiye her yerde ateş yakma emrini verdi. Sabah

¹⁷⁷ Hayrunnisa Alan, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi", *Bilig*, C.27 (2003), s.121

¹⁷⁸ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.14.

¹⁷⁹ Sayfa 28'de bahsi geçmektedir.

¹⁸⁰ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.165.

¹⁸¹ Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.128.

olduğunda ise Ömerşeyh'e saldırıda bulunmak için yola çıktı. Ömerşeyh sayıca fazla olan Çete ordusunun karşısında daha fazla dayanamayıp Andican Kalesi'ne sığınmak zorunda kaldı.¹⁸² Anka Türe Ömerşeyh'in arkasından onu takip ederek Andican'a ulaştı ve bir hamle ile şehri ele geçirmek istediye de başarılı olamadı. Anka Türe, Ömerşeyh'in karşı koymasına daha fazla dayanamayıp Çete bölgesine dönmek zorunda kaldı. Daha sonrasında Küçeh Melik beraberindeki on üç askerle birlikte Hocend kenarında Cical denilen bölgede karargah kurmuş olan Anka Türe'nin 300 askerine ani baskın yaparak esir düşmüş olanları kurtardılar.¹⁸³ Daha sonrasında Emir Hudaydad, Şeyh Ali Bahadır ve Ömer Bahadır Çete ordusunu takip edip birçok Çete askerini öldürdüler ve Bulan denilen yerden geri döndüler.¹⁸⁴

Emir Timur Toktamış'ın üzerine bir sefer planlamayı düşünürken yanındaki emirler Toktamış üzerine yürümeden önce Moğol hanı Anka Türe üzerine bir sefer düzenleyip orayı kontrol altına almayı önerdiler.¹⁸⁵ Toplantıda alınan kararı makul bulan Timur Çete bölgesine tekrardan bir sefer düzenleme kararı aldı. 1389 yılında Çete bölgesine doğru Timur ve ordusu yola çıktı.¹⁸⁶ Timur ve ordusu Böribaş yolunu takip ederek Bertübalık Kruk'ı geçip Orağ Tağ'dan çıktılar.¹⁸⁷ Askerleri sürekli sefere çıkmaktan dolayı yorgun düşmüştü. Bundan dolayı her on askerden üçünü tekrardan Semerkant'a gönderdi. Aykın Surı denilen mevkie geldiklerinde sefere çıktıkları dönem yaza denk geldiği için susuzluk çeken ordu bu bölgede su kuyuları kazmaya başladılar. Bu bölgeden Toğravut'a vardılar ve daha sonrasında Çapar Aygır'da karargâh kurdular. Bu sırada Anka Türe'nin komutanlarından Olan Buga ve İnkaç bin kadar askerle o bölgedeki Barın halkını yağmalıyorlardı. Timur'un emirlerinden Mirek ve Pir Ali ile karşılaştıklarında aralarında bir çarpışma meydana geldi ve daha fazla dayanamayan Çete ordusu kaçmak zorunda kaldı. Esir düşen Çete askerlerinden biri Anka Türe'nin Evrenkyar'da karargâh kurduğunu söyledi. Bunun üzerine Timur, Şeyh Ali Bahadır ve İygu Timur'u Evrenkyar'a Anka Türe'nin üstüne gönderdi ve düşman askerlerinin onları fark etmemesi için hiçbir yerde ateş yakmamaları emrini verdi. Onların hemen ardından yola çıkan Timur, rehberin yolu şaşırmasından dolayı Sen Silig yolundan Gök Sali'ye oradan da Ay Eküz'e geldiklerinden üç günlük yol kayıplarının olduğunu ve artık Çete askerlerinin onların

¹⁸² Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.128.

¹⁸³ Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.129.

¹⁸⁴ Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.130.

¹⁸⁵ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.175.

¹⁸⁶ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.176.

¹⁸⁷ Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.138.

varlıklarından haberdar olduklarını bu yüzden iki kol olarak ilerlemenin doğru olduğu kararına vardılar.¹⁸⁸

Timur ordusunu ikiye ayırdıktan sonra bir kolun başına Ömerşeyh Mirza'yı atadı ve yanına Hamid-bek'in oğlu Celaleddin'i rehber olarak verdi. Timur da diğer kolun başına geçti. Timur sırayla Karagoçor denilen bölgeden çıktı.¹⁸⁹ Ömerşeyh Mirza da ilerlemesini sürdürerek Çete ordusuyla karşılaşmış ve savaşa girişmişti. Ömerşeyh Mirza daha da ilerleyerek Kobağ denilen yerde Anka Türe'ye yetişti ve iki taraf arasında bir çarpışma meydana geldi.¹⁹⁰ Savaş, Ömerşeyh Mirza'nın lehine sonuçlandı ve Anka Türe kaçmak zorunda kaldı. Ömerşeyh Mirza birçok ganimetle birlikte Aktadiktor denilen bölgede Timur'un ordusuna katıldı.¹⁹¹ Yukarıda bahsi geçen Çete bölgesine gönderilen Şeyh Ali Bahadır ve İygu Timur'dan herhangi bir haber yoktu. Bunun üzerine Timur, Ömerşeyh Mirza'yı bu beyleri bulması için gönderdi. Ömerşeyh Mirza'nın yola koyulmasından birkaç gün sonra bahsi geçen emirler gelip Timur'un ordusuna katıldı. Şehzade Ömerşeyh Mirza da Alagöl bölgesine gelmişti ve bu bölgedeyken birden karşılarına başlarında Bayan Timur'un olduğu 800 kişilik Çete ordusu çıktı.¹⁹² Ömerşeyh Mirza'nın ise yanında sadece Ak Buga, Hacı Muhammedşah Yasavur, Pir Hacı Arlat ile birlikte 50 kişi vardı. Ömerşeyh Mirza bu çarpışmadan da galibiyetle ayrıldıktan sonra geri dönüp Timur'un ordusuna katıldı. Timur, Karagoçor denilen bölgede atlar ile askerlerin dinlenmesi için bir süre karargâh kurdu ve elde ettiği ganimetleri askerleri arasında paylaştı. Timur, Emir Cihanşah Bahadır, Ömer Bahadır ve Üç Kara Bahadır'ı Çete ordusunu aramak için İrtiş Nehri'ne gönderdi.¹⁹³ Bahsi geçen emirler İrtiş Nehri'ne vardıklarında ordunun yarısı nehri geçerek nehir boyunca karşılarına çıkan Çete askerlerini öldürmeye başladılar. Bütün Çete yurdunu altını üstüne getirerek birçok ganimet ve cariyeye ile birlikte Timur'a geri döndüler.¹⁹⁴ Emir Timur yağmalama hareketleri sonucunda ele geçirdikleri Moğolları toplayıp kürenler¹⁹⁵ haline getirdi ve Lal-bek, Timur Buga ve diğer emirlerin nezaretinde Semerkant'a gönderdi.¹⁹⁶

Timur daha sonrasında Çökçön'den İmil Goçor'a oradan da Saray Ordum'a geçip konakladı ve bütün beyler ile şehzadeleri toplayarak bir kengeş düzenledi.¹⁹⁷ Timur bütün

¹⁸⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.176.

¹⁸⁹ Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.138.

¹⁹⁰ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.177.

¹⁹¹ Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.138.

¹⁹² Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.177.

¹⁹³ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.178.

¹⁹⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.178.

¹⁹⁵ Küren kelimesi yığın, sürü anlamına gelmektedir.

¹⁹⁶ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.178.

¹⁹⁷ Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.140.

beylerine Çete bölgesine dağılıp ne kadar Moğol görürlerse hepsini öldürme ve Yulduz'da tekrar toplanma fermanı verdi. Bütün şehzadeler ve beyler fermana uyarak yanlarına birer rehber alıp Çete bölgesine dağıldılar. Ömerşeyh Mirza yanına rehber olarak Çete'den olan Burhan Oğlan¹⁹⁸ ve Bayan Timur Bekkicik'i alarak kararlaştırılan bölgeye doğru hareket etti. Yolları üzerine çıkan her Moğol'u öldürerek Karahoca kasabasına geldiler ve burayı da yağmaladılar. Cihanşah Bahadır ve Şeyh Ali Bahadır rehberleri uşak Sunkur ve 30.000 asker ile birlikte Karaarat yolundan giderek Moğol aramaya başladılar.¹⁹⁹ Osman ve Abbas-bek komutasındaki 20.000 kişilik bir ordu ise Celal Hamid'in rehberliğinde Saksagan üzerinden Kökyar'a gelerek önlerine çıkan her Moğol'u öldürdüler.²⁰⁰ Hudaydad-ı Hüseyini ve Mübeşşir Bahadır komutasındaki 20.000 kişilik bir ordu da Kamaratgo rehberliğinde Bikut'a denilen bölgede Bulgaçi halkıyla savaştılar.²⁰¹ Bahsi geçen emirler savaştan galibiyetle ayrılıp yağmaladıkları mallarla dönüp Timur'un ordusuna katıldılar. Timur ise Kelan Tuci rehberliğinde Uluğ Köl üzerinden Sıçkan Daban'a geldiğinde emirlerinin önünden kaçan Bulgaçi halkına denk geldi ve hepsini kılıçtan geçirdi.

Timur tekrardan Toktamış Han üzerine gitmeden önce Yadigar Barlas, Süleymanşah²⁰², Toy Boğa Şeyh, Şemseddin Abbas ve Gıyaseddin Tarhan'ı²⁰³ Çete bölgesinde bırakmıştı. Timur bu emirlerine Çete bölgesine girip rastladıkları her Moğol'u öldürüp mallarını yağmalama ve bozkırda ziraatla uğraşma buraları imar etme emri verdi.²⁰⁴ Bahsi geçen emirler İli Nehri'ni aşıp Sütöl ve Çiçeklik'e geldiler.²⁰⁵ Burada bulunan halkı yağmaladıktan sonra Kaz bölgesine vardılar. Önlerine çıkan her Moğol'u öldürüp ilerlemeye devam ederlerken aslında Bulgaçi ve Saluçi halkını arıyorlardı. Molgoto denilen bölgede Hızır Hoca Han ile karşı karşıya geldiler.²⁰⁶ Çete ordusu kalabalık olduğu için kendini savunmaya çeken emirler daha fazla dayanamayacaklarını anlayarak Hızır Hoca ile anlaşma yaptılar. Bahsi geçen emirler Hızır Hoca ile anlaşma yaptıktan sonra Timur ile buluşma kararı aldıkları Yulduz'a²⁰⁷ doğru hareket ettiler. Bu sırada çarpışmalar esnasında kaçan Şah Melik Tarhan, Nigatu denilen bölgede Emir Timur'a yetişti ve Hızır Hoca ile olan çarpışmaları anlattı. Bunun üzerine Timur çarpışmaların

¹⁹⁸ Oyrat kabilesine mensuptur. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s. 67.

¹⁹⁹ Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.140.

²⁰⁰ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.178; Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.140.

²⁰¹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.178; Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.140.

²⁰² Duğlat kabilesindendir. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s. 67.

²⁰³ Cengiz Han zamanı Tarhanlık unvanını verdiği Qisliqs soyundan gelir. Timur zamanı emirlerdendir.

Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s.117.

²⁰⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.179.

²⁰⁵ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.179.

²⁰⁶ Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.141.

²⁰⁷ Yezdi, Yulduz'u Semerkand'a iki aylık kervan yolu mesafesinde olduğundan bahsetmektedir. Bkz.

Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.180.

geçtiği bölgeye doğru hareket etme kararı aldı. Sultan Mahmud'un da tümeni gelerek Kökaz'ı geçip Yulduz'a vardı. Yukarda bahsi geçen emirler Yulduz'a vardığında Timur aralarından sağlam olanları seçip ordusuyla birlikte Karator geçidinden nehri geçerek Hızır Hoca Han'ı aramaya başladı. Kara Bulak'ı geçip Tirtaş'a geldiğinde Hızır Hoca'yı aramaya başladılar. Koşun Kaya bölgesinde Hızır Hoca ve ordusunu bulup gece orada kalarak karargahını kurdu. Timur'un geldiği haberi Çete ordusuna ulaşınca ordu dağılmaya ve endişeyle Timur'un ordusunun geldiği yöne doğru hareket etmeye başladılar. Çete ordusu endişe ile yol alırken Şehzade Ömerşeyh'in ordusuna denk geldiler ve çoğu Moğol kılıçtan geçirilip malları yağmalandı.²⁰⁸ Bunun üzerine Timur Kütel Navrin'den geçip Karataş'a kadar Çete ordusunu takip etti.²⁰⁹ Hızır Hoca da malını mülkünü bırakıp Timur'un ordusundan kaçmaya başladı. Timur ve emirleri bütün Moğol halkını yağmalayıp elde ettikleri at, deve, koyun, kızlar ve mal mülk ile birlikte tekrardan Yulduz'da buluştular. Buradan toplanan bütün ordu Çete seferini bitirip Semerkant'a doğru yola çıktılar. Timur, Ömerşeyh Mirza'ya Kahlaga yolundan geçip rastladığı bütün Çete askerlerini öldürme emri verdi. Bunun üzerine Kahlaga'ya doğru yola çıkan Ömerşeyh Göblak'e rastladı ve çıkan çatışmada Göblak öldürülüp bütün halkıyla malı yağmalandı.²¹⁰ Ömerşeyh Mirza, Küren denilen yerden Üç Parman'a geçip oradan Kaşgar'a geldi ve daha sonra denetimi altından olan Andican'a kendi sarayına geçti. Bu sefer sırasında Hızır Hoca'nın kızı Çolpan Mülk Ağa da esir olarak düşmüştü.²¹¹

1390 yılına geldiğinde 1391 yılındaki Deşt-i Kıpçak Seferi'nden önce Timur tekrardan Çete bölgesine bir ordu sevk etme kararı aldı. Süleymanşah-bek, Hudaydad-ı Hüseyini, Şemseddin Abbas ve kardeşi Emir Osman, Sıddık Taban, Sultan Sencer²¹², Tilak Kavçin, İyd Hoca, Nusret Kimari ve Tokal Bavurçî'yi 20.000 kişilik bir orduyla Çete bölgesine gönderdi.²¹³ Bahsi geçen emirler ordu ile birlikte Seyhun'u geçip Issık Gölü'ne vardılar. Ömerşeyh Mirza da Emir Meleş Aparı, oğlu Tekeş ve babası Sard Türkmani ile birlikte 5.000 kişilik bir orduyu Timur'un ordusunun arkasından gönderdi ve iki ordu birleşip Köktübe'ye varıp karargah kurdular. İki ordu Arçatav'a doğru hareket etmeye başladılar ve yol boyunca karşılaştıkları her Çete askerini öldürüp ilerlemeye devam ettiler. Bahsi geçen emirler ve ordu

²⁰⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.180.

²⁰⁹ Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.141.

²¹⁰ Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.141.

²¹¹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.184.

²¹² 1390 yılında umeray-ı küçün ve hane-i bacagan sıfatlarında görülür. Miranşah'ın hizmetindeydi. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s.95.

²¹³ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.182.

Almalık ve İli Nehri'ni de geçip Karatal'a²¹⁴ ulaştılar. Karatal bölgesi Hacıbey Çete ve Anka Türe'nin bölgesiydi.²¹⁵ Bu sırada emirler Elçi Buga Macalkaçı'yı dört yüz kişiyle birlikte bilgi toplaması için göndermişlerdi. Elçi Buga Macalkaçı yoldayken Kamerüddin²¹⁶ ile karşılaştılar ve iki taraf arasında bir çatışma meydana geldi. Bu çarpışmanın haberi emirlere ulaşınca haberin doğru olup olmadığını araştırması için Hasan Candar, Meleş ve Tekeş gönderildi. Yaralı olarak bulunan bir asker Kamerüddin'in Yuvsın Çölü'ne²¹⁷ gittiğini söyledi. Bunun üzerine emirler Kamerüddin'in peşinden Yuvsın Çölü'nü geçip Ugar Keçti'ye geldiler ve buradan da İrtiş Nehri'ne ulaştılar. Kamerüddin ise bu nehri geçip Töles boylarının yaşadığı bölgeye geçmişti. Kamerüddin arkasından bu bölgeye geçen beyler bir süre orada durup avlanmaya devam ettiler. Kış aylarının gelmesinden dolayı tekrardan Semerkant'a dönme kararı aldılar. Toplamda altı ay süren bu sefer sonucu tekrardan Semerkant'a Timur'un yanına geldiler.²¹⁸

7) Timur'un 1391 İ. Deşt-i Kıpçak Seferi ve 5 Yıllık Seferleri

Timur beylerini Çete ülkesine gönderdikten sonra kendisi az bir kuvvetle Sir Derya'ya doğru yöneldi ve Andican'da Ömerşeyh ile birleşti. Daha sonra Timur Toktamış'ın öncü birlikleri ile karşılaştı, onları bozguna uğrattıktan sonra daha iyi hazırlanmak için Semerkant'a geri döndü. Miranşah'ın birlikleri de Semerkant'a geldikten sonra 1390 yılında Timur, Toktamış üzerine hareket etti. 1391 yılında Timur Otrar'da iken Toktamış'ın elçileri yanına gelmişti. Toktamış mektubunda Timur'un yaptığı iyilikleri unutmadığını ve Timur'a tabi olacağını bildiriyordu.²¹⁹ Bunun bir hile olduğunu anlayan Timur Toktamış'ın barış teklifini kabul etmemişti. Toktamış elinden geldiğince geri çekilmeye çalışıyordu ve bunun üzerine Timur savaşı başlatmak için Miranşah'ı 20.000 kişilik bir ordu ile göndermişti. Toktamış'ın öncüleri ile savaşa giren Miranşah galibiyet ile geri döndü. Ayrıca Timur ordularını yedi parçaya bölmüştü böylelikle Toktamış'ın hiç beklemediği anlarda Timur'un askeri karşısına çıkıyor ve çarpışmalara girerek onu zayıflatıyordu.²²⁰ En sonunda 1391'de iki ordu Kunduzca yakınlarında karşı karşıya geldi ve Timur kazanan taraf olmuştu. Timur muzaffer olarak başkenti Semerkant'a döndü.

²¹⁴ Balkaş Gölü'ne dökülen nehirle aynı adı taşıyan şehir.

²¹⁵ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.183.

²¹⁶ Barın kabilesinden olan Kamerüddin.

²¹⁷ Doğu Kazakistan'da bulunan Zaysan Gölü yakınındaki bir çöl.

²¹⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.183.

²¹⁹ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.15.

²²⁰ Wilhelm Barthold, *Ulug Beg ve Zamanı*, s.26.

Timur, Toktamış üzerine sefere çıktığında İran'daki yerel hâkimler isyan etmişlerdi. Bunun üzerine Timur savaş ilan ederek Buhara'ya gelmişti. Buradan Mazenderan'a geçen Timur buranın hâkimlerini kontrolü altına almıştı. Güney İran ve Fars bölgesine gelen Timur, Muzafferiler üzerine yürüdü. Bunun üzerine Şah Mansur Timur'un hâkimiyetini tanımayarak Şiraz'a kaçtı fakat Timur'a yenilerek öldürüldü.

Timur 1393 yılında Bağdat üzerine yürüdü. Bağdat, son Celayir hükümdarı Sultan Ahmed'in hükmü altındaydı. Timur ona değerli hediyeler göndererek hâkimiyetini tanımasını istemişti.²²¹ Timur'dan korkan Sultan Ahmed bunu ilk başta görünürde kabul etmişti ama hakikatte kabul etmemişti.²²² Bunun üzerine kendinde Timur'a karşı koyacak gücü bulamayınca Dimaşk'a kaçıp oradan da Memluk sultanına sığınmıştı. Böylelikle Timur Bağdat'ı çok kolay bir şekilde ele geçirmişti.

Timur Irak-ı Arab'a dayandığında Anadolu'da tam bir siyasi birlik yoktu. Henüz Orta Anadolu'da hâkimiyetini sağlamlaştıramamış bir Osmanlı Devleti, Karamanoğulları, Sivas-Kayseri'de Kadı Burhaneddin, Doğu Anadolu'da Erzincan Beyliği, Maraş bölgesinde Dulkadiroğulları ve Akkoyunlular bulunuyordu. Malatya'ya kadar uzanan topraklarıyla Memluklular da Anadolu'da söz hakkına sahibiydi. Göründüğü üzere Anadolu birçok siyasi yapıya ayrılmış ve bu siyasi yapılar kendi aralarında daimî bir mücadele içindeydi. Bu parçalanmanın farkında olan Timur bu bölgeyi ele geçirmenin kolay olacağını farkındaydı. Timur'un bu kadar yakınlarına gelmesinden çekinen Anadolu'daki siyasi yapılar bir ittifak arama yoluna koyulmuşlardı. İlk olarak Kadı Burhaneddin ve Memluk sultanı arasında ittifak temasları gerçekleşmişti. Bunun yanı sıra Timur'un gelmesine sevinen siyasi yapılar da mevcuttu; Konya, Maraş ve Erzincan beylikleri gibi. Timur Bağdat'ı ele geçirip Tekrit'e geldiğinde Erzincan emirine, Karamanoğulları'na, Dulkadiroğulları'na, Karakoyunlu ve Akkoyunlu beylerine ve Kadı Burhaneddin'e haber göndererek kendisine tabi olmasını istemişti. Memluk sultanı Berkuk'a ise bir elçi heyeti göndermişti. Daha sonra Güneydoğu Anadolu'ya gelen Timur Musul, Mardin ve Diyarbakır'ı ele geçirip Aladağ'a gelmişti. Timur Aladağ'da iken Erzincan emiri gelip itaatini bildirmişti. Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları da Timur'un yanında yer alacağını bildirmişlerdi. Timur daha buradayken Memluk sultanının elçilerini öldürdüğü haberini aldı ve Suriye üzerine yürüme kararı aldı.

²²¹ Saadettin Baştürk, "Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Orta Doğu Özel Sayı, (2010), s.17.

²²² Saadettin Baştürk, "Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları", s.17.

Kadı Burhaneddin ise Timur'a itaat etmeyi reddetmiş ve Memluk sultanı ile ittifak içine girmişti. Kadı Burhaneddin Osmanlı sultanı Bayezid ve Toktamış'ı da bu ittifaka katarak Timur'a karşı güçlü bir cephe oluşturmuştu. Bunun üzerine Timur ittifakı parçalamak üzere Sivas'a doğru harekete geçmiş fakat Sivas'a varmadan vazgeçip Altın Orda üzerine doğru hareket etmişti. Bu dönüşünün nedeni ise Sivas'a saldırdığı sırada Memluk sultanının güneyden Toktamış'ın ise kuzeyden geleceğini düşünmesidir.²²³

Timur, Toktamış üzerine 1391 yılında gerçekleştirdiği seferde tam olarak ona kesin darbeyi vuramamıştı. İlk olarak 1393 yılında Gürcistan'da seferlerde bulundu çünkü Gürcü kralı Bagrat Timur'a boyun eğip ona bağlı bir kral olduktan sonra isyan etmişti.²²⁴ Daha sonra 1394 yılında tekrar Tiflis'e gelen Timur oradan Şeki'ye geçmişti ve Şeki'yi itaati altına almıştı. Altın Orda kuvvetlerinin Derbend'i geçip yağlama hareketlerinde bulunduğunu öğrenince 1395'in şubat ayında hazırlıklarını tamamlayarak Toktamış'ın üzerine yürüdü. Aynı yılın Nisan ayında Terek Irmağı'nda karşı karşıya gelen iki taraf savaşmaya başladı ve Toktamış yenilerek kaçmıştı. Bunun üzerine kaçan Toktamış ele geçirilememişti. Fakat Timur durmayarak ilerlemeye devam etti ve Moskova yakınlarında ve Azak'ta yağmalama hareketinde bulunmuştu. Daha sonra Hacı Tarhan ve Berke Sarayı'nı ele geçirmişti ve buralarda yağmalama hareketinde bulunmuş, Berke Sarayı'nı da yakmıştı.

Böylelikle Timur Altın Orda'ya sert bir darbe vurmuştu. Bu savaştan sonra Altın Orda ikinci bir devlet konumuna düşmüştü. Böylelikle Timur büyük bir galibiyet ve ganimetle 1396 yılında Semerkant'a geri dönmüştü. Timur tekrardan yönünü Çete bölgesine dönmüştü ama bu seferki amacı farklıydı. Timur Semerkant'da yanında bulunan Hızır Hoca'nın oğlu Şem-i Cihan'ı hanlara yakışır şekilde giydirip babasının yanına göndermişti.²²⁵ Timur'un buradaki amacı Hızır Hoca'nın kızını istemektir ve bu isteme görevini de Hızır Hoca'nın oğlu Şem-i Cihan'a vermişti. Şem-i Cihan yanında Gıyaseddin Tarhan ile birlikte Çete yurduna varmış ve ablasını Timur'a istemişti. *"Bu esnada Emir Timur her iklimin, her memleketin meşhur mimarlarının mü- hendislerinin toplanıp Semerkand'a getirilmelerini emretli. Bağ- ı Dilküşa köşkünü yaptırdı; türlü türlü meyve ağaçları dikerek o köşkün civarlarına da mükemmel bir bağ yaptılar. Bu öyle bir saray idi ki damı göklere yükselmiş, temcli ta yerin dibiue kadar gitmişti. Emir bu sarayı Hızır Hoca oğlan'ın kızı Tevekkül Hanım'ın adına*

²²³ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.18.

²²⁴ Kazım Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.16 S.1, (2006), s.423.

²²⁵ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.273.

izafeetti.”²²⁶ Timur karargahına geri döndüğünde Tokal Hanım’ın yolda olduğu haberi geldi. Tüm ağalar ve begimler Timur’un fermanına göre onu karşılamaya gittiler ve on beş gün sonra ona yetiştiler.²²⁷ 22 Kasım 1398 yılında ise Tokal Hanım ile Timur verilen büyük toy ile şerri nikah ile nikahlandılar.²²⁸ Burada Timur’un Tokal Hanım için köşk inşa ettirmesi ve şerri nikah kıyması bu evliliğe ve Tokal Hanım’a değer verdiğini ve göstermektedir.

8) 1398 Şehzade Muhammed’in Çete Bölgesine Gönderilmesi, Hindistan Seferi ve Çete’den Elçilerin Gelmesi

Timur Beş Yıllık Sefer’den sonra Çin ve Hoten bölgelerine sefer yapmaya karar vermişti. Fakat birden kararını değiştirip Hindistan üzerine sefer yapmaya karar verdi. Çünkü Timur’un seferinden önce Delhi’de yönetim yedi kez el değiştirmiş zayıflamıştı.²²⁹ Timur’un her zamanki gibi bir sefere çıkmadan önce Çete bölgesindeki Moğolları denetim altında tuttuğunu görmekteyiz. Timur, Şehzade Muhammed’i Çete bölgesine gönderirken Doğu’dan gelecek tehlikeleri önlemek istemişti.

19 Şubat 1398 yılında Emir Timur “Şehzade Muhammed Sultan Moğulistan sınırına varıp düzeni sağlamakla meşgul olsun! Aşpara’da bir kale yaptırıp ekin ektirsin.” diye bir ferman göndermişti.²³⁰ Ayrıca Timur, Şehzade Muhammed’in emrine Emir Hacı Seyfeddin²³¹, Emir Şemseddin Abbas, Berdibek,²³² Sarı Buga, Hudaydad-ı Hüseyini ile birlikte 40.000 kişilik bir ordu vermişti.²³³ Şehzade Muhammed ordu ile birlikte Kulan tepesinden geçerek Aşpara’ya vardı ve kale inşaatı ve ziraatla uğraşmaya başladı.²³⁴

Timur da bu sırada Hindistan’a doğru yola çıkmıştı. Nizamüddin Şami Zafername’sinde kâfirler üzerine Timur’un sefere çıktığını şöyle yazmıştır “*Timur, Hindistan’ın Delhi, Kenbayt ve diğer bazı bölgelerinde İslam dini yayılıp sikkelerde kelime-i tevhid yazıldığı halde, Müslüman olmayanların hala bu bölgelerde varlıklarını sürdürdüğünün haberini*

²²⁶ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.275.; Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.205.

²²⁷ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.275.

²²⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.275.; Nizamüddin Şami, *Zafername*, s.205. Bu isim Tevekkül Hanım olarak yazılmıştır. Arap harfleri ile yazılışı Tevekkül ve Tokal olarak okunmaya müsaittir. Biz Tokal Hanım olarak kullandık.

²²⁹ Yalçın Kayalı, “Timur’un Hindistan Seferi”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No. 6, (2014), s.187.

²³⁰ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.276.

²³¹ Elçidey Ulusu’nun Nukuz kabilesinden gelmektedir. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu’izz al-ansab*, s.67.

²³² Celayir kabilesine mensuptur. Elçidey Ulusun’dan Kıpçak kabilesindendir. Bkz. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu’izz al-ansab*, s.67.

²³³ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.276.

²³⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.276.

almıştı... Nihayet o memleketlerden kâfirlerin vücudunu kaldırmak ve sıfatı olan bu küfür sahiplerinin fitnessini ateş yağdıran kılıcı ile bastırmağa, ortadan kaldırmağa karar verdi. Bunun üzerine bunlara karşı bir gaza yapmak maksadıyla sahralardaki kumlar, göklerdeki yıldızlar gibi sayısız ve her biri Mahmud-u Gazevi derecesinde olduğu halde kendisinin kapısında bir Ayazı mertebesinde olan birtakım askerlerden mürekkep bir ordu ile diyara müteveccihen yola çıktı.”²³⁵ Bunun üzerine kâfirler ile cihad yapacağını söyleyen Timur 1398 yılının mart ayında Hindistan’a doğru hareket etti.²³⁶ Delhi’de yönetim Tuğluk Hanedanı’nın elindeydi. İlk olarak Timur’un askerleri Bend şehrini ele geçirdiler ve Hinduların birçoğunu öldürdükten sonra büyük ganimeti topladılar.²³⁷ Delhi’ye doğru yönelen Timur yolu üzerindeki putperestlerle de savaşp onlara ağır kayıplar verdirmişti. Delhi hükümdarı ile karşı karşıya gelen Timur onu yenerek kaçmasını sağlamıştı. Böylelikle Delhi Timur tarafından rahatça ele geçirilmiş ve yağmalanmıştı. Timur Hindistan bölgesindeyken oğlu Miranşah’ın elinde tuttuğu toprakları iyi yönetemediği haberi geldi ve Timur seferini bitirip geri dönmek zorunda kalmıştı. Timur bu seferden bolca ganimetler ve fillerle geri dönmüştü.

Bu sırada Timur Hindistan seferindeyken Kabul yakınlarında karargah kurduğu zaman Deşt-i Kıpçak’tan Timur Kutluk Oğlan ve İdiku’nun, Çete bölgesinden ise Hızır Hoca’nın elçileri Timur’un huzuruna gelmişti. Gelen elçiler duadan sonra Timur’a “Bizler bende ve hizmetkarlarız. Bundan önce bizden saygısız bir davranış sadır oldu, ama şimdi her şeyden dönüp yalnızca hizmet etmeyi düşüneceğiz. Sahipkıran’dan ricamız odur ki, her ne hata ettiysek onları mübarek hatırından çıkarıp, şefkat ve inayet göstereyimler.”²³⁸ şeklinde Timur’dan af dilemeye gelmişlerdi. Bunun üzerine Timur gelen elçilere altın kemerler ve zerdüz elbiselerle birlikte birçok hediye vererek ülkelerine geri gönderdi.²³⁹

9) Timur’un 1399 Yılında Başlayan Yedi Yıllık Seferi Öncesi Çete Sınırını Koruma Altına Alması

Bu seferin başlamasının sebebi Timur’un büyük oğlu Miranşah’ın elinde tuttuğu toprakları iyi yönetememesiydi. Miranşah’a Hülagu tahtı yani Sultaniye, Tebriz ve bütün Batı Asya verilmişti.²⁴⁰ Fakat Miranşah bir süre sonra garip davranışlarda bulunmaya başlamıştı.

²³⁵ Nizamüddin Şami, *Zafername*, s. 206-207.

²³⁶ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.20.

²³⁷ Yalçın Kayalı, “Timur’un Hindistan Seferi”, s.187.

²³⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.282.

²³⁹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.282.

²⁴⁰ Clavijo, *Timur Devrinde Kadis’ten Semerkand’a Seyahat*, s.120.

Tebriz ve Sultaniye’de birçok camileri ve halka açık binaları yıktırmıştır. Bunların yerine yenilerini yapmak istemiş fakat eskisinin yerini de tutmayınca tekrar her tarafı yıkmaya başlamıştı. Ayrıca Miranşah elinde tuttuğu toprakları yönetememiş ve bölgede karışıklıklar ve yolsuzluklar ortaya çıkmıştı. Bunun haberini alan Timur Sultaniye’ye gelmiş ve Miranşah’ı azletmişti.

Timur, 1399 yılında başlayıp Ankara Savaşı’nı da kapsayan bu seferine çıkmadan önce Çete bölgesinde asayişin sağlamak ve o seferdeyken doğudan gelen yağmalama hareketlerini önlemek amacıyla Şehzade Muhammed Sultan’ı Semerkant’da bırakmıştı. Ayrıca Hudaydad-ı Hüseyini, Beribek Sarı Buga, Emir Hacı Seyfeddin, Emir Şemseddin Abbas, Argunşah Ahtaçı, Sıddık Taban, Şeyh Ali Bahadur, İlyas Hoca ve diğer beyleri de Çete sınırında güvenliği sağlamakla görevliydi ve onları da aynı şekilde yerlerinde bıraktı.²⁴¹

Timur bahsi geçen tarihlerde seferine başlamış ve İran’dayken Çete bölgesinin hanı Hızır Hoca’nın ölüm haberi geldi. Hızır Hoca’nın oğulları Şem-i Cihan, Muhammed, Şah Cihan ve Şir Ali’nin taht kavgasına tutuştuğu haberi de ulaşmıştı.²⁴²

Hızır Hoca’nın ölüm haberinin gelmesi ve Çete bölgesinde taht kavgalarının yaşaması üzerine Andican’da bulunan daha on beş yaşında olan Ömerşeyh’in oğlu Şehzade İskender ordusunu toplayıp 1399 yılında Çete bölgesine doğru harekete geçti.²⁴³ Pir Muhammed Tagay, Nurak Barlas, Pir Hacı Meleş, Buga Barlas, Bayan Timur Bekkicik Cete ve Bahman Canikurbani’den oluşan ordu Moğolistan’a doğru yola çıktı.²⁴⁴ Çete sınırından bulunan oranın asayişini sağlayan Berdibek, Şemseddin Abbas, Pir Muhammed-bek, Davut Melik Barlas, Hudaydad-ı Hüseyini ve Sıddık Taban da gelip Kaşgar’a gelen Şehzade İskender’in ordusuna katıldılar. Yarkend bölgesini talan edip Üçturfan bölgesine vardıklarında burada bulunan halkın bazılarını itaat altına aldılar bazılarını da göç ettirdiler.²⁴⁵ Üçturfan bölgesinde bulunan kaleyi fethettikten sonra Aksu’ya geldiler. Aksu’daki kaleyi de aldıktan sonra Bay ve Kusın²⁴⁶ bölgelerine geldiler. Burayı da yağmalayan ordu Hızır Hoca’nın eşi

²⁴¹ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.324.

²⁴² Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.327.

²⁴³ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.328.

²⁴⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.328.

²⁴⁵ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.328.

²⁴⁶ Bay: Aksu’nın 150 km. kuzeydoğusunda yer alan şehir.

Kusın: Doğu Türkistan’daki eski Kuça şehri.

Melik Ağa ve İhsan Melik'i esir aldılar.²⁴⁷ Aksu'da Hoten üzerine gelen Şehzade İskender, buradaki halk tarafından hediyelerle karşılandı ve bütün kaleleri ele geçirdi. Şehzade İskender Hoten'den geri dönüp kışı Kaşgar'da geçirdi. Bahar ayında ise Şehzade İskender tekrardan Andican'a döndü ve Sultan Muhammed'i görmek için Semerkant'a geçti. Çünkü Sultan Muhammed'de Hızır Hoca'nın ölüm haberini aldıktan sonra Çete bölgesine sefer düzenlemek için yola koyulmuştu fakat Şehzade İskender'in ondan önce oraya vardığı haberini alınca Şehzade İskender'e karşı gönlü darılmış, hediyelerini kabul etmemiş ve Semerkant'a geri dönmüştü.²⁴⁸ Şehzadelerin aslında Çete bölgesini kendilerini göstermek amacıyla seferler düzenledikleri nispeten güçsüz ve başsız bir bölge olarak gördüklerini anlamaktayız.

²⁴⁷ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s. 328.

²⁴⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s. 329.

C)Emir Timur Dönemi Çin ile İlişkiler

1279-1368 Kubilay Han tarafından Çin’de kurulan Yüan Handenaliğı peş peşe yaşanan isyanlar sonucunda yıkılmıştı. 1368 yılında Pekin işgal edildikten sonra Moğollar kuzeye doğru çekilmeye başlamıştı.²⁴⁹ 90 yıl süren Moğol hakimiyetinden sonra tekrardan Çin’de Çinliler tarafından Ming Hanedanlığı kurulmuştu. Zhu Yuanzhang, Kızıl Sarıklılar adlı isyan grubun liderliğine yükseldikten sonra 1368 yılında Yüan Hanedanlığının başkenti Pekin üzerine bir ordu gönderdi.²⁵⁰ Zhu Yuanzhang 1368 yılında Moğolları ülkeden çıkarıp kendi hanedanlığını kurmuş ve 1398 yılına kadar tahta kalmıştı. Ming imparatorları Hami ve Turfan’dan Timur’un kontrolü altındaki Semerkant ve Herat’a kadar olan kervan yolları boyunca devletlerle dostluğunu geliştirmeye çalışmışlardı. Ming sarayından gelen diplomatik elçiler bu eyaletlerin ve şehirlerin yöneticilerine hediyeler ve unvanlar sunarak ve onlara Ming’e bağlı haraç veren birer siyasi yapılar olarak Ming Hanedanlığı ile ticaret yapmaya davet etmişleri.²⁵¹ Bunun üzerine Temmuz 1404 yılında Hami bölgesinin yöneticisi Engke Temür, Ming Hanedanlığından prens unvanını almayı kabul etmişti ve hatta Haziran 1409’da, Dzungaria’da Batı Moğollarının ana grubu olan Oyratlar’ın üç reisi de prens unvanlarını kabul etmişlerdi.²⁵²

Timur zamanı Ming-Timur ilişkilerine baktığımızda ise, Ming’in batıdaki tek güçlü düşmanı Timurlu Devleti’ydi. Ming Devleti’nin kurulduğu ilk dönemlerde yukarda da bahsettiğimiz üzere batı ile ticaretin hatta Maveraünnehir ve ötesiyle olan ticaretin öneminin farkındaydılar. Fakat Çağatay Hanlığında yaşanan bölünmeler ve kopuşlardan dolayı bölgeye yeteri kadar dikkat verilmemişti. Ming Hanedanlığı bu kopuşlardan dolayı bölgeyi önemsiz görmeye başlayınca orada doğan yeni gücün yani Timurluların da çok az farkına varmışlardı.²⁵³ İki devlet arasında ilişkiler daha çok ticaret kervanları ve elçilik heyetlerinin gidip gelmesi şeklindeydi.²⁵⁴ Özellikle Ming Hanedanlığının erken döneminde Yung-lo zamanında Orta Asya’nın değişik bölgelerine elçiler gönderilmiştir. Aynı şekilde Timur da Ming Hanedanlığına

²⁴⁹ S. Can Yolaç, *Çin Tarihi*, Ankara: Olasılık Yayınevi, 2016, s.167.

²⁵⁰ S. Can Yolaç, *Çin Tarihi*, s.170.

²⁵¹ Hok-lam Chan, ed. Deniz Twitchett ve John K. Fairbank: “The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399-1435”, *In the Cambridge History of China*, ABD: Cambridge Üniveristesi Yayınları, 2008, s.223.

²⁵² Hok-lam Chan, ed. Deniz Twitchett ve John K. Fairbank: “The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399-1435”, s.223.

²⁵³ Hok-lam Chan, ed. Deniz Twitchett ve John K. Fairbank: “The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399-1435”, s.256.

²⁵⁴ Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya’da Timuriler, Çin’de Ming Münasebetleri Ch’en Ch’en Elçilik Raporu*, İstanbul: MSÜ Matbaası, 1995, s.11.

elçi göndermiş ve elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda 1389 ve 1394 yılında Semerkant'dan Nanking'e Timur'un elçileri gitmiştir.²⁵⁵ 1388 yılında yola çıkan bu elçilik heyetinden tabi Çin kaynaklarına göre adı Wen-er-li, yapılan soyağacı çalışması sonucunda Xinjiang Üniversitesi akademisyeni Wen Houhua'nın atası olarak gözükmiştir.²⁵⁶ Wen-er-li, Hongwu tarafından tutuklanmış ve Semerkant'a gitmesine izin verilmemişti. Wen-er-li'nin tutuklanma nedeni Yuan Hanedanlığının geride bıraktığı astronomi ve takvimler hakkında Arapça ve Farsça eserleri okumasıydı.²⁵⁷ 1397 yılında Çin'den Timur'a elçilik heyetinin gönderilmesinin nedeni ise, Yung-lo'nun daha önce Moğollarla yaptığı savaşlar sırasında yakalanan yüzlerce tüccarı Semerkant'a dönmüştü. Yung-lo da şimdi Timur'a "sadakatinden" dolayı minnettarlığını ifade etmek için Fu An, Kuo Chi ve hadım Liu Wei başkanlığındaki 1.500 kişilik bir elçilik gönderdi ve bu heyet 1397 yılında Semerkant'a vardı.²⁵⁸ Fakat Timur, Fu An'ın taşıdığı ve kendisine Çin vassalı olarak hitap eden mektuptan öfkelenerek Çinli elçileri gözaltına aldı.²⁵⁹ 1403 yılında İspanya'dan Semerkant'a gönderilen Clavijo da Semerkant'da bulunan Çinli elçiler hakkında bilgi vermiştir: Timur, Clavijo ve arkadaşının Çin elçilerinin gerisinde yer verildiğini görünce onların ön tarafa oturtulmasını emretmiştir. Çünkü Kastilya hükümdarını dost olarak gören Timur, Çin elçisini ise bir eşkıyanın temsilcisi olarak görmektedir.²⁶⁰ Ayrıca Clavijo Çin'den gelen elçilerin vergi istemek için geldiklerini de aktarmaktadır.²⁶¹ Timur ise 11 Temmuz 1404'de atlar ve yeşim taşı hediyeleri ile birlikte Yung-lo'ya bir elçi heyeti göndermişti.²⁶² Ayrıca 1404 yılından 1424 yılına kadar neredeyse her iki senede bir karşılıklı elçilik heyetlerinin hediyelerle birlikte gidip geldiğini görmekteyiz. Elçilik ve ticari münasebetler dışında Timur daha 1398 yılında Çin üzerine bir sefer yapmayı planlamıştı.²⁶³ Timur Hindistan seferindeyken Çin hükümdarı Hung Wu ölmüş yerine Yung-lo geçmişti.²⁶⁴ Ayrıca Çin hükümdarının memleketinde Müslümanları öldürüp onlara baskı yaptığı da bilinmekteydi.²⁶⁵ Bütün bunlardan haberdar olan Timur, Çin ile savaşmak için hazırlıklara başladı. Timur, Çin

²⁵⁵ Hok-lam Chan, *The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399-1435*, s.258.

²⁵⁶ Zsombor Rajkai, "Japanese and Chinese Research on the Timurid—Ming Chinese Contacts." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 63, no. 1 (2010): s. 92.

²⁵⁷ Zsombor Rajkai, "Japanese and Chinese Research on the Timurid—Ming Chinese Contacts." S.92.

²⁵⁸ Morris Rossabi, "Two Ming Envoys to Inner Asia." *T'oung Pao*, C.62, no. 1/3 (1976): s.15.

²⁵⁹ Hok-lam Chan, *The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399-1435*, s.258.

²⁶⁰ Clavijo, *Kadis'ten Semerkand'a*, s.168.

²⁶¹ Clavijo, *Kadis'ten Semerkand'a*, s.168.

²⁶² Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya'da Timuriler, Çin'de Ming Münasebetleri Ch'en Ch'en Elçilik Raporu*, s.115.

²⁶³ Beatrice Forbes Manz, "Temür and the Problem of a Conqueror's Legacy", *Journal of the Asiatic Society*, C.8, S.1, (Nisan 1998), s.25.

²⁶⁴ Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, Çev., M. Reşat Uzmen, Ötüken: İstanbul, s.424.

²⁶⁵ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.29.

seferi için bir ordu toplanmasını ve onlara yedi yıl yetecek kadar iâşe temin edilmişti.²⁶⁶ Bütün hazırlıklarını tamamlayan Timur, 27 Kasım 1404 yılında Semerkant'dan ayrılarak Çin'e doğru hareket etti. Kış için Türkistan'da kışlak kuruldu ve oradayken orduya yemek sağlamak için Çete topraklarındaki arazinin ekmenin mümkün olup olmayacağını sormak için Çete'ye bir elçi gönderdi. Çete ilinde büyük bir sıkıntıyla karşılanan bu haber sonrasında tekrardan bölgeye Timur'un 18 Şubat 1405'de Otrar'da vefat ettiği haberi geldi.

Ayrıca Ming Hanedanlığı ve Moğollar arasında iyi ilişkiler de oluşmaya başlamıştı. Beşbalık'ta yaşayan Moğollar, Timur'un seferlerine karşı Ming Hanedanlığından yardım talep etmişlerdi.²⁶⁷ Ming Hanedanlığı da Beşbalık yönetimine kendilerine bağlılıkların sembolü olan mühür, şapka ve kemer göndermişlerdi.²⁶⁸ Yung-lo göçebe yaşayan halka karşı herhangi bir ayrımcılıkta bulunmamış fakat onları da vassal ilişkisi içerisinde kendine bağlamak istemiştir.²⁶⁹ Ayrıca Yung-lo Moğollara karşı düzenlediği seferlerde ele geçirilen kadın ve erkek esirleri de serbest bırakmakta ve işler de vermekteydi. Hami yöneticisi tamamen Ming Hanedanlığına tabi olmuş ve Ming'in verdiği unvanı da kullanmıştı. Ayrıca Ming ve Orta Asya arasındaki ilişkiler uzaklık ile de doğru orantılı olmuştur.²⁷⁰ Örneğin Kaşgar ve Hoten şehirlerinin Çin'e uzaklığından ve Timur'un etkisinden dolayı Ming ile Hami ya da Beşbalık şehirlerinin kurduğu bağlantıyı kuramamıştır.²⁷¹

²⁶⁶ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.216.

²⁶⁷ Zsombor Rajkai, "Japanese And Chinese Research on the Timurid—Ming Chinese Contacts." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, s. 91.

²⁶⁸ Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya'da Timuriler, Çin'de Ming Münasebetleri Ch'en Ch'en Elçilik Raporu*, s.115.

²⁶⁹ Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya'da Timuriler, Çin'de Ming Münasebetleri Ch'en Ch'en Elçilik Raporu*, s.92.

²⁷⁰ Zsombor Rajkai, "Japanese and Chinese Research on the Timurid—Ming Chinese Contacts." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, s.93.

²⁷¹ Zsombor Rajkai, "Japanese and Chinese Research on the Timurid—Ming Chinese Contacts." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, s.93.

III. EMİR TİMUR SONRASI ÇETE İLE İLİŞKİLER

Timur'un 18 Şubat 1405'de Otrar'da vefat etmesinden sonra fethettiği topraklar oğulları ve torunları arasında bölüşüldü. Hülagu Han tahtı olarak da geçen İran toprakları Timur'un oğlu Miranşah'ın oğulları arasında paylaştırıldı. Azerbaycan toprağını Ömer'e verilirken, Ebubekir Mardin, Diyarbakır ve Oyrat kabilesiyle birlikte Irak ve Bağdat'ı aldı, Halil Sultan ise Baylakan, Arran, Ermenistan ve Gürcistan topraklarını almıştı.²⁷² Orta İran bölgesi Timur'dan önce 1394 yılında ölen Ömerşeyh'in oğulları arasında paylaştırılmıştı. İskender'e Hamedan, Nihavend, Burucerd ve Lur-i Kuçuk toprakları verilirken, Pir Muhammed'e Fars, Rüstem'e ise Isfahan toprakları verilmişti. Şahruh'un oğlu İbrahim Sultan'a Andican ve Kaşgar, Uluğ Bey'e de Taşkent, Sayram, Aşbara ve Çete topraklarından Hitay bozkırlarına kadar olan yerler verilmişti.²⁷³

Timur öldüğü zaman geriye sadece Şahruh ve Miranşah kalmıştı. Miranşah akli dengesini bozulduğu için sahip olduğu topraklar oğlu Ömerşeyh'e verilmişti. Şahruh ise Horasan hakimiydi. Timur öldüğü zaman oğulları yerine kendisine veliaht olarak Cihangir'in oğlu Pir Muhammed'i göstermişti. Pir Muhammed'in annesi Tugay Terken Aga Cengiz Han soyundan gelmekteydi. Timur her zaman meşruluk için Cengiz Han'ın soyundan gelen Suyurgatmış Han'ı kullanmak zorunda kalmıştı fakat Pir Muhammed annesinden dolayı Cengiz Han soyuna bağlıydı. Böylelikle Pir Muhammed kukla han kullanmak zorunda kalmayacaktı. Bundan dolayı Timur oğulları yerine Pir Muhammed'i kendine veliaht seçmiş olabilirdi.²⁷⁴ Timur'un vefatından sonra Maverünnehir-Horasan, Azerbaycan ve Irak- Acem ve Arap, Fars, Kirman ve Huzistan bölgelerinde taht kavgaları yaşanmaya başladı.²⁷⁵ Timur'un torunu Halil Sultan Taşkent'te askeri desteği sağladıktan sonra Semerkant üzerine yürümüş ve 18 Mart 1405'de tahta oturmuştu.²⁷⁶ Kendisine bırakılan hakkı almak için Pir Muhammed hüküm sürdüğü Afganistan topraklarından kalkıp Türkistan'a doğru hareket etmişti. Halil Sultan ve Pir Muhammed arasında Karşi'de meydana gelen savaşta Pir Muhammed yenilmişti ve tekrardan Afganistan bölgesine dönmüş ve de 6 ay sonra veziri tarafından katledilmişti. Emirler tarafından Halil Sultan tahttan indirildikten sonra Timur'un başkenti Semerkant'ın Şahruh'un

²⁷² Beatrice Forbes Manz, *Bozkırların Son Göçebe Fatih*, s.159.

²⁷³ Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, s.442.

²⁷⁴ Hayrunnisa Alan, "Timurlular", s.192.

²⁷⁵ Hayrunnisa Alan, "Timurlular", s.192.

²⁷⁶ Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s.426.

eline geçmesiyle taht kavgaları son bulmuştu.²⁷⁷ Timur'dan sonra tahta oturan Şahruh 1404-1447 yılları arasından hüküm sürmüştü.

Emir Timur'dan sonra başa geçen Şahruh, kukla han kullanmamış ve sultanü'l azam unvanını kullanmıştı.²⁷⁸ Şahruh da babası gibi han olma iddiasında bulunmamıştı. Fakat Şahruh'un oğlu Uluğ Bey hakim olduğu bölgede Moğollar ve konargöçer yaşam tarzına temasından dolayı dedesi Timur gibi güregen lakabını kullanmış ve buna ek olarak yanında kukla han bulundurmuştu.²⁷⁹ Sayfa elli sekizde bahsettiğimiz üzere Uluğ Bey'in yanında Semerkant'da Cengiz Han soyundan gelen Satuk Han bulunmaktaydı ve hatta onu Çete bölgesindeki karışıklıklardan faydalanmak için Çete bölgesine de göndermişti.²⁸⁰

Timur'un topraklarında taht kavgaları yaşanırken Çete bölgesi daha Timur hayattayken bu olaylara sahne olmuştu. Hızır Hoca'nın vefatından sonra geride üç oğlu kalmıştı; en büyükleri Muhammed Han, Şem-i Cihan Han ve Nakşi Cihan Han. Hızır Hoca'dan sonra başa Muhammed Han geçmişti. Mirza Haydar Duğlat Muhammed Han döneminde birçok Moğol boyunun İslamiyet'i seçtiğinden bahseder.²⁸¹ Muhammed Han çok uzun süre hanlık makamında kalamadı ve o öldükten sonra geride iki oğlu kaldı; Şir Muhammed ve Şir Ali. Muhammed Han'dan sonra yerine oğlu Şir Muhammed Han geçti. Şir Muhammed Han'ın da ölmesinden sonra başa Şir Ali'nin oğlu Veys Han geçmişti.²⁸²

Şahruh döneminin başlarında Otrar valisi Şeyh Nurettin'in Nisan 1410'da²⁸³ isyan ederek Şeyh Melik'in kontrolü altındaki Semerkant üzerine yürümesi ve devamında Şahruh'un kalabalık bir orduyla üstüne gelmesinden sonra kaçıp Moğollardan yardım istemesi ile Şahruh zamanında Çete bölgesi ile ilk karşı karşıya gelmeler yaşanmıştı. Şeyh Nurettin Sarı Buga'nın oğlu ve Timur zamanında Celayirlerin başına geçmişti.²⁸⁴ 1405 yılında ise Halil Sultan'ın hükümrانlığını tanımayarak Otrar'a yerleşmiş ve Hudaydad²⁸⁵ ile ittifak yaparak Halil Sultan'a karşı isyan etmişlerdi. Kısa bir süre sonra Şeyh Nurettin ile Hudaydad Sayram, Taşkent, Şahruhiye, Otrar ve Sağnak'ı hakimiyetleri altına almışlardı.²⁸⁶ İkinci defa 12 Temmuz 1410'da

²⁷⁷ Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s.426.

²⁷⁸ Hayrunnisa Alan, "Timurlular", s.218.

²⁷⁹ Hayrunnisa Alan, "Timurlular", s.218.

²⁸⁰ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.

²⁸¹ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.221.

²⁸² Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.221.

²⁸³ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.90.

²⁸⁴ Beatrice Forbes Manz, *Bozkırların Son Göçebe Fatih*, s.241.

²⁸⁵ Timur'un maiyetinde olan Hüseyin Barlas'ın oğlu. Timur zamanında Türkistan sınırlarını korumakla görevlendirilmişti. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s.86.

²⁸⁶ Beatrice Forbes Manz, *Bozkırların Son Göçebe Fatih*, s.243.

ayaklanan Şeyh Nurettin kaçarak Savran'da bağımsızlık iddiasında bulunmuştu. Şahruh'dan izin alıp büyük bir orduyla Şah Melik'in²⁸⁷ geldiğini duyan Şeyh Nurettin tekrar kaçarak Moğollara sığınmıştı. Çete bölgesi artık isyankar emirler ve valiler için bir sığınak da olmuştu. Hızır Hoca'nın oğlu Muhammed Han'a sığınan Şeyh Nurettin, Şah Melik tarafından gönderilen elçileri de hapsedtirmişti. Muhammed Han ise bu durumu değerlendirip Timurlular üzerine yürümek için kardeşi Şem-i Cihan öncülüğünde 15.000 kişilik bir orduyu Şeyh Nurettin ile birlikte Şah Melik üzerine göndermişti.²⁸⁸ Şah Melik Moğolların Yengi'de²⁸⁹ olacağını düşünerek 2.000 kişilik ordusunu oraya göndermiş ve Moğolları gafil avlamıştı. Burada Şeyh Nurettin'e yardım eden Moğol beyi ilerleyen sayfalarda da adı geçecek olan Hızır Hoca'nın torunu Şir Ali'nin oğlu Veys Han'dır. Amcası Muhammed Han'a karşı isyan etmiş ama tutunamayarak beraberindekilerle birlikte Şeyh Nurettin'e sığınmıştı.²⁹⁰ Şeyh Nurettin kızı Devlet Sultan Begüm'ü de Veys Han ile evlendirmiş ve aralarındaki ittifakı dünürlük bağıyla güçlendirmek istemişti. Ne de olsa ikisi de kendi ülkelerin otoriteye karşı isyan etmişler ve kaçıp düşman tarafından güç aramışlardı. Fakat ani baskınla Moğolların dağılması üzerine Şeyh Nurettin Savran'a geri dönmüştü. Savran'da Muhammed Han'a tekrardan elçi göndermiş ve kendisine yardım etmesini istemişti. Muhammed Han Şeyh Nurettin'in yardım talebini kabul etmiş ve Maveräünnehir'e doğru ordusuyla hareket etmişti.²⁹¹ Moğolların geldiği haberini alan Şahruh 22 Temmuz 1411'de Herat'tan hareket etti. Şahruh Murgab Suyu yakınlarına vardığında Uluğ Bey'den Moğolların geri döndüğü haberini aldı. Daha sonrasında Şeyh Nurettin üzerine Savran'a yürüyen Şah Melik, Şeyh Nurettin'i öldürüp çıkardığı bütün kargaşaya son verdi.

Şahruh döneminde Çete ile ilişkiler daha çok Maveräünnehir idarecisi sıfatıyla Uluğ Bey etrafında gerçekleşmişti. Şahruh döneminde de Moğollar ile sadece çatışma şeklinde değil aynı zamanda evlilik bağı da kurulmuştur. Bizzat Şahruh ağabeyi Ömerşeyh'in vefatından sonra onunla evli olan Hızır Hoca'nın kızı Mülket Aga ile leviratusa uygun olarak evlendi.²⁹² Böylece han kızı Timurlu sarayında kalmış oldu. 1419 yılında Şahruh 17 yaşındaki oğlu Cuki'yi Muhammed Han tarafından gönderilen bir Moğol hatunu Şem-i Cihan'ın kızı Mihr-i Nigar Aga ile evlendirmişti.²⁹³ Bu yeni evliliğin dünürlük bağlarını pekiştirdiğini düşünebiliriz.

²⁸⁷ Bilkut kabilesindendir. Haziran 1391'de mühürdar olarak atanmıştır. Çin'e giderken o da ordunun merkezinde Timur'la birlikteydi. Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, s. 106.

²⁸⁸ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.94.

²⁸⁹ Talas Nehri üzerinde Talas şehri.

²⁹⁰ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.228.

²⁹¹ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.95.

²⁹² Hayrunnisa Alan, "Emir Timur ve Dönüşleri", (Emir Timur Doğumunun 685. Yıldönümü, Özbek Devleti İktidarına Gelişinin 651. Yıldönümüne İthafen Uluslararası Konferans Programı'nda sunulan basılmamış bildiri metni, Taşkent, 8 Nisan 2021).

²⁹³ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.111.

A. Şahruh Dönemi (1405-1447) Çete Arasındaki İlişkiler

Şahruh Moğol yurduyla sınır olan yerlerin idaresini yani Maverâünnehir'i oğlu Uluğ Bey'e vermişti. Uluğ Bey 22 Mart 1394'de Azerbaycan'da doğmuştu ve Şahruh ile Gevherşad Aga'nın oğluydu.²⁹⁴ Uluğ Bey 1409 yılında Semerkant merkezli Maverâünnehir'in yönetimini aldıktan sonra ilk olarak göçebe olan Çete ile ilişkileri Timur'un politikası dahilinde sürdürmeyi denedi.²⁹⁵ Uluğ Bey ile Moğollar arasındaki ilk temas 1413 yılında gerçekleşmişti. 1413 yılında Timur'un torunu İskender tahtta hak iddia etmiş ve Şahruh'a karşı ayaklanmıştı. Bunun üzerine Maverâünnehir ve Harezm'deki birlikler sınırları korumak için bölgelerde bırakılmıştı. Uluğ Bey de 1413 yılında Fergana hakimi olan Ömer Şeyh'in oğlu Ahmed'i tedbirler konusunda konuşmak için Semerkant'a davet etmişti. Davete icabet etmeyen Mirza Ahmet'ten oğlunu göndermesi istendi. Uluğ Bey, bu isteğini de yerine getirmeyen Mirza Ahmet'in üzerine yürüme kararı aldı.²⁹⁶ Buna karşılık Ahmed Mirza, Moğollar'dan yardım talebinde bulundu ve talebi olumlu yanıtlanınca Moğollarla birlikte Andican üzerine yürüdü. Uluğ Bey Andican ve Ahsi'yi ele geçirdikten sonra kalelerde kendi adamlarını bırakarak geri çekilmişti. Uluğ Bey'in geri çekilmesinden sonra Mirza Ahmed, Moğollardan askeri yardım alarak Uluğ Bey'in Uş yakınlarında bıraktığı birliği yenmiş ama Andican'ı geri alamamıştı.²⁹⁷ Moğollar ise Fergana'yı yağmalayarak geri Çete bölgesine dönmüşlerdi. Ahmed ise Mart 1416'da Kaşgar'ı adamı Şeyh Ali Tugayi'ye bırakıp Herat'a geçmişti. Herat'tan da Mekke'ye geçen Ahmed bir süre sonra orada öldüğü düşünülmektedir.²⁹⁸ Kaşgar'ı bıraktığı Şeyh Ali Tugayi'nin oğlunu Semerkant'a göndererek bağlılığını bildirmişti. Uluğ Bey'de Kaşgar'a vali olarak Sıddık ve Ali adlı beyleri göndermişti.

1417 yılına gelindiğinde Uluğ Bey yönünü Çete bölgesine çevirmişti. Uluğ Bey, Çete ile ilgili bilgileri de Kaşgar valisi Sıddık tarafından almaktaydı.²⁹⁹ Uluğ Bey Fergana'da hakimiyet sağladıktan sonra 22 Nisan 1416 yılında Semerkant'a dönmüş ve bu sırada Muhammed Han'ın halefi Şem-i Cihan'ın oğlu Nakşî Cihan, Uluğ Bey'e elçi göndermişti.³⁰⁰

²⁹⁴ Yavuz Unat, "Uluğ Bey", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, C.42, s.127-129.

²⁹⁵ Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia*, s.44.

²⁹⁶ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.77.

²⁹⁷ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.77.

²⁹⁸ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.109.

²⁹⁹ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.79.

³⁰⁰ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.109.

Uluğ Bey Çete bölgesine sefer yapmak amacıyla 1417-1418 yılının kış ayını Hocend yakınlarındaki Çirçik boyunda geçirdi.³⁰¹ Fakat Uluğ Bey Çete üzerine sefer yapmaktan vazgeçip 1418 yılının şubat ayında Semerkant'a geri döndü. Nisan ayı geldiğinde ise Kaşgar valisi Siddık, Nakş-ı Cihan ve Veys Han arasında gerçekleşen tahta kavgası sonucunda Nakş-ı Cihan'ın öldüğü haberini verdi.³⁰² Nakş-ı Cihan'ın ölmesinden sonra Moğollar arasında karışıklıklar çıkmıştı ve Uluğ Bey'de Moğollar hakkında haber almak için Hızır Kavçin'i göndermişti. Veys Han tahta geçtikten sonra hemen Uluğ Bey'e bir elçilik heyeti göndermişti. Uluğ Bey ise Temmuz ayında Semerkant'da tutuklu bulunan Moğolları serbest bırakmıştı. Uluğ Bey Çete bölgesinden emin olunca 26 Kasım 1418'de Herat'a doğru hareket etmişti.³⁰³

1419 yılında tekrardan Çete bölgesinde karışıklıkların başladığı haberi geldi. Duğlat emiri Hudaydad'ın kızı Veys Han'a karşı bir ayaklanma başlatmıştı. Bir hanımın isyan çıkarması örneğine pek rastlamadığımız düşünülürse Mirza Haydar Duğlat'ın bu aktarımı dikkat çekicidir.³⁰⁴ Bu ayaklanmaya Uluğ Bey'in veya valilerinin desteği olduğu düşünülmektedir.³⁰⁵ Çünkü Hudaydad aynı yılın güz aylarında Maveräünnehir bölgesine nökerlerini göndermiş ve bu nökerler Uluğ Bey'in yanında Altın Orda seferine katılmışlardır.

1) 1420 Uluğ Bey'in Çete Bölgesine Sefer Düzenlemek İstemesi

1420 yılında tekrardan Çete bölgesinde karışıklıklar başlamıştı. Bu sefer Veys Han ile amcası Şir Muhammed arasında mücadelelerle başlamıştı. Veys Han tahtı amcası Şir Muhammed'e kaptırınca eşkıyalık işlerine girişmiş ve Lob Katak ile Sarı Uygur bölgelerini yağmalamaya başlamıştı.³⁰⁶ Başa geçen Şir Muhammed Han bağlılığını bildirmek üzere Herat'a Şahruh nezdine elçiler göndermişti. Bu karışıklıklar sırasında Timurlulara ait elçilik heyeti Çete topraklarından geçmekteydi. Hudaydad tarafından elçilik heyetine herhangi bir zararın verilmeyeceği güvencesi verilmişti.

³⁰¹ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.79.

³⁰² İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.111.

³⁰³ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.111.

³⁰⁴ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.80.

³⁰⁵ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.80.

³⁰⁶ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.228.

Uluğ Bey 1420 yılının haziran ayında tekrardan Çete bölgesindeki karışıklıklardan faydalanarak bir sefer düzenleme kararı aldı.³⁰⁷ Fakat Moğol emirlerinden Melik İslam'ın Uluğ Bey'in yanına gelerek dostluk teminatında bulunmasından dolayı sefer düzenlenmedi.³⁰⁸ Uluğ Bey de askerlerinin bir kısmını Şahruh'un batı seferine katılması için gönderdi.

2) Uluğ Bey ve Şir Muhammed Han Arasındaki Çatışmalar

Şir Muhammed ve Veys Han arasında mücadeleler sürerken 13 Ağustos 1420'de Semerkant'a Kaşgar yoluyla Çete bölgesinden ikinci bir mülteci topluluğu gelmişti.³⁰⁹ Aynı yıl Veys Han'a karşı yenilgiye uğrayan Şir Muhammed beraberindeki birkaç emir ve Sadr-ı İslam ile birlikte 27 Temmuz 1420'de Semerkant'a Uluğ Bey'in yanına geldiler.³¹⁰ Uluğ Bey ilk olarak Şir Muhammed'e hürmet gösterdi sonra onu tutsak olarak alıkoydu. Fakat Şir Muhammed Ekim ayında kaçma teşebbüsünde bulununca zorla yakalanıp alıkonuldu. Aralık ayında ise Uluğ Bey, Şir Muhammed'i serbest bıraktı ve bunun üzerine Şir Muhammed tekrar Çete bölgesine dönerek Uluğ Bey'in valilerinden aldığı yardımla Veys Han ile kaldığı yerden taht kavgasına devam etti.³¹¹ Bu sefer başarılı olan Şir Muhammed, Veys Han'ı tahtan indirip Çete bölgesinin hanı oldu. Bu haber ise Uluğ Bey'e 1421 yılının Mayıs veya Haziran ayında ulaşmıştı ve aynı yıl Timurlu kuvvetleri Çete sınırında Moğollara karşı çatışmalarda başarılı olduğu haberleri gelmekte idi.³¹² 1420 yılının Aralık veya 1421 yılının Ocak aylarının başında sınırda bulunan Ruh kalesi alınmış, 1421 yılının Ekim ayında Andincan valisi Ebu'l Leys Moğollara karşı başarılar kazandığını Uluğ Bey'e iletmişti.³¹³ Şir Muhammed ise 19 Mayıs 1421 yılında Veys Han'ı yenerek tahtı tekrardan ele geçirmişti.³¹⁴

Şir Muhammed her ne kadar Maveräünnehir bölgesine karşı herhangi bir saldırı da bulunmadıysa da Uluğ Bey'e karşı herhangi bir bağımlılık da istemiyordu.³¹⁵ Ayrıca Uluğ Bey'in valileri Şir Muhammed'e yardım edip onun Veys Han'a galip gelmesini sağlamıştı ama Şir Muhammed bu yardımı unutup aynı Toktamış'ın Timur'a karşı izlediği siyaseti izlemeye

³⁰⁷ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.112.

³⁰⁸ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.80.

³⁰⁹ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.81.

³¹⁰ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.113.

³¹¹ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.81.

³¹² Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.81.

³¹³ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.81.

³¹⁴ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.113.

³¹⁵ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.81.

başlamıştı.³¹⁶ Bunun üzerine Uluğ Bey 1416 yılında Kaşgar'a gönderdiği komutanlarından Merkit boyuna bağlı Ali'nin oğlunun 1423 yılında Moğollara kaçtığını ve onun geri gönderilmemesini bahane ederek Şir Muhammed'e karşı savaş açmaya karar verdi.³¹⁷ İki taraf arasında görüşmeler başladığında Çete bölgesini temsilen Sadr-ı İslam³¹⁸ unvanını taşıyan Moğol ileri gelenlerinden birisi ile gerçekleşmişti. Sadr-ı İslam 1424 yılında af dilemek için bir elçilik heyeti gönderileceğini ve eğer affedilmezlerse kaçan şahsın teslim edileceğini bildirmişti. Fakat söz verilen elçilik heyeti gelmemişti. Bunun üzerine Uluğ Bey savaş hazırlıklarına başladı ve Şahrüh'dan onay almak için Emir Hamza'yı gönderdi. Şahrüh'dan onay aldıktan sonra hazırlıkları bitirip kesin olarak Moğollar üzerine seferin başladığını babasına tekrardan haber vermek için Veli Beg Kavçin'i göndermişti.³¹⁹ Şahrüh'dan da onay alan Uluğ Bey 8 Kasım günü Şahrühiye'ye doğru hareket ederek kışı burada geçirmek istiyordu. Önce Buhara, Semerkant, Karşı ve Şehrisebz'den birlikleri toplamış ve daha sonra Maverünnehir'deki diğer birliklere harekete geçme emri verilmişti. Uluğ Bey seferi 17 Şubat 1425'de başlattı ve ordu Sır Derya'yı geçerek Taşkent'e vardı. Moğollar ise kışı geçirmek için Aşpara'da idi. Tuk Timur'un oğlu İbrahim öncülüğünde Moğol öncü birliği Talas Irmağı'na doğru ilerledi. Uluğ Bey ise bu bölgeye 30.000 bin kişilik bir ordu gönderdi ve onlara ani saldırı yapıp hemen geri çekilmelerini istedi. Böylece Moğolların bunu küçük bir birliğin rastgele bir saldırısı olduğunu düşüneceğini zannı doğacaktı.³²⁰ Fakat Uluğ Bey'in bu planı gerçekleştirilemedi çünkü öncü birlikler yolları üzerindeki birkaç evi yağmalamıştı ve bu evlerde oturan bir kişi kaçıp Moğollara Timurluların geldiği haberini verdi. Bunun üzerine İbrahim Issık Gölü'ne çekildi. Uluğ Bey'in ordusu 3 Mart günü Moğollara yetişmiş ve saldırı da bulunarak birçok ganimet elde ederek Aşpara'ya doğru çekilmişlerdi. İbrahim ise Buam Vadisi'ne çekildi ve burada bulunan Kamerüddin'in³²¹ oğlu Cihanşah ile görüştü. İbrahim, kaçma fikri içerisinde olan Cihanşah'ı ikna edip Timurluların aldığı bütün ganimetleri geri kazanma teminatında bulundu. İki ordu Aksu'da bulunan Uluğ Bey'in ordusuna 5 Mart günü ani saldırıda bulundular fakat mağlup oldular. Bunun üzerine Uluğ Bey'in ordusu Aşpara'ya çekilmeye devam ederken Cihanşah da Uluğ Kebin'e çekildi.³²² Daha sonrasında Cihanşah'ın arkasından 5.000 kişilik bir ordu gönderilmiş fakat Cihanşah Issık Gölü'ne kaçtığı için

³¹⁶ İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, s.129.

³¹⁷ İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, s.129.

³¹⁸ Adı geçen bu şahıs Melik İslam ile birlikte Balkaş Gölü'ne kadar uzanan bölgenin hakimi idi. Bkz. Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.81.

³¹⁹ İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, s.129.

³²⁰ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.83.

³²¹ Timur ile birçok savaşa giren Duğlat kabilesinden olan Kamerüddin.

³²² İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, s.131.

bulunamamıştı. Sonraki hamlelerini belirlemek üzere Aksu’da bir kurultay toplandı. İleri gelen bazı emirler Balkaş Gölü’ne yani Sadr-ı İslam ve Melik İslam’a sefer düzenlemek isterken bazı emirler de Şir Muhammed üzerine sefer düzenleyip Şir Muhammed’e kaçma imkanının verilmemesini istedi. Kurultaydan Şir Muhammed üzerine yürüme kararı çıktı.³²³

Daha sonrasında Uluğ Bey Abiş bölgesinden gelerek bizzat kendisi Moğol ordusuna saldırıda bulundu. Fakat Moğollar Uluğ Bey ile bir çarpışmayı göze alamayarak kaçmaya başladılar. Bu sırada Abiş yakınlarındaki Kuşbulak denilen bölgeden Hodaydad’ın elçileri Uluğ Bey’e bağlılıklarını bildirmek için gelmişlerdi.³²⁴ Arap Yazı denilen bölgede Uluğ Bey, Cihanşah’ın Sadr-ı İslam ve Melik İslam’la birleşmek için Issık Gölü’nden hareket ettiği haberi geldi. Uluğ Bey bu birleşmeye engel olmak için Barlas Sultan Üveys’i 3.000 kişilik bir ordu ile Cihanşah’ın hakimiyet alanının sınırı olan Sengin Taş’ın tutması emrini verdi.³²⁵ Aynı zamanda bu sefer Sadr-ı Melik ve İslam Melik’in Şir Muhammed ile birleşmek için İli Irmağı’ndan harekete geçtikleri haberi geldi. Bunun üzerine Uluğ Bey 20.000 kişilik bir orduyu harekete geçirdi. Fakat Moğollar Terkes’i geçmişlerdi ve takip edilemediler. Bu sırada Hodaydad’ın akrabalarından biri olan Derviş Kükeltaş rehberlik için Uluğ Bey’in yanına gelmiş ve Şir Muhammed’in Tekes’in³²⁶ öte tarafında ailesi, nakliye araçları, sürüleri ve ordusuyla konakladığını tespit etmişti. Tekes’e hareket eden Uluğ Bey’in ordusu ile Şir Muhammed’in ordusu karşı karşıya geldi ve savaş Moğolların mağlubiyeti ile son bulmuştu. Uluğ Bey Moğolları uzun bir zaman zayıflatmak istiyordu ve bundan dolayı sürülerini ve ağırlıklarını ele geçirme kararı alındı ve Karşı bölgesine doğru harekete geçildi.³²⁷ Karşı’ya doğru hareket sırasında dağlara gizlenmiş birkaç Moğol birliği de yok edilmişti.

Uluğ Bey’in ordusu dönmek için harekete geçmişlerdi ve bundan dolayı Sengin Taş’ı tutan birlikler de geri çekilmişti. Bu durumdan faydalanan Cihanşah, Issık Gölü’nü geçmiş ve Hodaydad’ın Uluğ Bey’in askerleri ile Semerkant’a doğru yola gönderdiği adamlarına saldırmıştı. Bu haberi alan Uluğ Bey, Cihanşah’ı bulmaları için bir Arslan Hoca önceliğinde bir de Muhammed, İskender ve Şah Veli öncülüğünde iki birlik göndermişti.³²⁸ Arslan Hoca, Cihanşah’ın Issık Gölü’nden ayrılıp batıya doğru gittiği haberini almıştı. Muhammed, İskender

³²³ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.84.

³²⁴ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.84.

³²⁵ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.132.

³²⁶ Ketmen Dağları yakınlarında.

³²⁷ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.86.

³²⁸ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.87.

ve Şah Veli öncülüğündeki ordu ise yoldayken Cihanşah'ın ani saldırısına uğradı. Arslan Hoca'nın hızlıca yetişmesiyle birlikte, gelen askerleri gören Moğollar hemen dağılmaya başladı. Uluğ Bey ise bu haberi Timur'un inşa ettirdiği Issık Göl kalesindeyken aldı ve 2000 asker gönderdi. Fakat Cihanşah'ı tekrardan kaybettiler.

Uluğ Bey seferi bitirip Semerkant'a döndüğünde tarih 27 Haziran 1426 idi.³²⁹ Uluğ Bey ile birlikte Hudaydad da Maverâünnehir'e gelmişti. Hudaydad hac vazifesini yerine getirmek için Uluğ Bey'den izin almış ve Mekke'ye gitmişti. Mekke'den Medine'ye geçen Hudaydad, orada da vefat etmişti. Her ne kadar Hudaydad'ın Moğollara karşı Uluğ Bey'e yardım etmesine rağmen ölümünden sonra oğlu, Veys Han tarafından Çete bölgesinin ulus emiri olarak tayin edilmişti.

3) Uluğ Bey'in Veys Han'a Karşı Satuk Han'ı Göndermesi

Şir Muhammed ve Veys Han arasındaki mücadele Şir Muhammed'in ölmesi ile bitmiş ve hanlık unvanı artık tamamen Veys Han'a geçmişti. Çete bölgesinde mücadelelerin bitmesi Uluğ Bey'in yararına dokunmadığı için 1428 yılında Semerkant'da bulunan Satuk Han'ı bir ordu ile Çete bölgesine gönderdi. Satuk Han kukla han olarak Semerkant'da Hiyat-ı Han denilen Han Duvarları anlamına gelen yerde tutulmaktaydı ve Uluğ Bey'in onu göndermesiyle birlikte başka birisine han unvanı verildi.³³⁰ Satuk Han ile Veys Han arasında 1429 yılında Issık Gölü'nde meydana gelen savaştan sonra Veys Han öldürülmüştü.³³¹ Fakat Çete bölgesinde Veys Han'ın ölmesiyle birlikte tekrardan karışıklıklar başlamış ve Moğol halkı han olarak Satuk Han'ı kabul etmemişlerdi.³³² Bundan dolayı Satuk Han, Çete bölgesinde tutunamamış ve Kaşgar'a kaçmıştı. Fakat Kaşgar'da iken Hudaydad'ın torunu Karakul Ahmed Mirza tarafından öldürülmüştü. Satuk Han'ın öldürülmesi haberini alan Uluğ Bey Karakul Ahmed Mirza'ya karşı bir ordu göndermiş ve onu alıkoyarak Semerkant'da getirmişlerdi. Karakul Ahmed Mirza Semerkant'da yaptıklarından dolayı ortadan ikiye ayrılarak öldürülmüştü.

³²⁹ İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, s.135.

³³⁰ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.235.

³³¹ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.90.

³³² Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.237.

4) İrazan ve Yunus Han'ın Semerkant'a Gelişi

Veys hanın ölümünden sonra Çete bölgesinde büyük bir karışıklık meydana gelmiş bir kısım İsen Buga'yı bir kısım da Yunus Han'ı desteklemiş ve Moğol ulusu ikiye bölünmüştü.³³³ Veys Han'ın iki oğlu vardı: Yunus Han ve İsen Buga Han. Veys Han öldüğünde Yunus Han daha 13 yaşındaydı ve İsen Buga'dan büyüktü.³³⁴ Yunus Han'ın annesi ise zamanında Timur'un emiri olup isyan eden Şeyh Nurettin'in kızı veya torunuydu.³³⁵ Ülkede kimin han olacağı ile ilgili tartışmalar başlamıştı. Emir Hudaydad'ın ve oğlunun hizmetinde bulunmuş olan İrazan ve Mirak Türkmen, Yunus Han'ı desteklemek için yanına gelmişlerdi. Halkın ve komutanların çoğu İsen Buga'nın tarafındaydı ve bundan dolayı Yunus Han taraftarlarının artık Çete bölgesinde kalması zorlaşmıştı. Uluğ Bey Yunus Han'ın ablasını oğlu Abdülaziz'e almıştı ve bundan dolayı Yunus Han, İrazan ve Mirak Türkmen beraberindeki 3-4 bin hane ile birlikte Semerkant'a doğru yola çıktılar.³³⁶ İsen Buga ve taraftarları ise Çete bölgesinde kalmaya devam ettiler.

Uluğ Bey, Yunus Han ve maiyetinin Semerkant'a yaklaştığını duyunca onları karşılamak için Semerkant'dan ayrıldı. Ayrıca vardıkları zaman yiyecek sağlama sözü de verilmişti. Her hanenin ayrı bir şekilde kaleye gelmesi ve her Moğol'a yiyecek tedarik edilmesi ve sonra geçmeleri kararlaştırıldı.³³⁷ Fakat kaleye varan birçok Moğol öldürüldü geri kalanlar ise ülkenin muhtelif yerlerine dağıtıldı. Yunus Han da ele geçen ganimetlerle birlikte Irak'a Şahruh'un yanına gönderildi. Barthold Babürname'den elde ettiği bilgilerle bu olayın 1433 yılında yaşandığını belirtmiştir.³³⁸ Ayrıca Uluğ Bey'in küçük oğlu Abdülaziz Yunus Han'ın kız kardeşi ile evlendirildi.³³⁹ Ayrıca 1434 yılının ilkbaharında Uluğ Bey Çete bölgesine bir ordu göndermişti ve bu ordu zafer kazanarak geri dönmüştü.

5) Timurlular ve Moğollar Arasındaki Kaşgar Mücadelesi

Kaşgar Çete bölgesi ve Timurlu Devleti arasında kalan iki taraf içinde önemli bir bölgedir. Kaşgar aslında Cengiz Han tarafından Emir Hudaydad'ın atalarına verilmiş bir bölge

³³³ Muhammed Babür, *Babürname*, Çev., Reşit Rahmeti Arat, İstanbul: MEB Basımevi, 1970, s.14.

³³⁴ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.237.

³³⁵ Muhammed Babür, *Babürname*, s.14.

³³⁶ Muhammed Babür, *Babürname*, s.15.

³³⁷ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.238.

³³⁸ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.92.

³³⁹ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.92.

idi.³⁴⁰ Fakat yönetimde Hoca Şerif bulunmaktaydı ve Hacı Şerif de 1416 yılında Kaşgar'ı Uluğ Bey'e teslim etmişti. Hudaydad'ın torunu olan Seyyit Ali bunun üzerine Kaşgar'dan kaçıp babasının yanına gelmişti. Daha sonrasında Timurlu mirzalarından olan Ahmed Mirza I.alt başlıkta da anlattığımız üzere Uluğ Bey'in isteklerini yerine getirmemiş ve ülkesinden kaçıp Çete bölgesine sığınmıştı. Ahmed Mirza'nın yanında Seyyid Ali'nin çok etkilendiği kız kardeşi de bulunmaktaydı. Emir Hudaydad vasıtası ile Seyyid Ali, Ahmed Mirza'nın kız kardeşini kendisine istemişti. Bunun üzerine Ahmet Mirza ben Moğolistan'da kalamam fakat Seyit Ali benimle birlikte ülkeme eşlik ederse kız kardeşimi ona verebilirim diyerek isteğini reddetti. Bunun üzerine Seyyid Ali, Ahmet Mirza ile birlikte Andican'a vardıklarında Uluğ Bey tarafından Ahmed Mirza öldürüldü ve Seyyid Ali de bir yıl Semerkant'da tutsak edildi. Uluğ Bey, Seyyid Ali'yi beraberinde Horasan'a getirdikten sonra tekrardan Semerkant'a göndermiş ve Çete bölgesine gidip Şir Muhammed Han ile kendisi arasında arabulucu olmasını istemişti.³⁴¹ Böylelikle Seyyid Ali Moğolistan topraklarına dönmek için yola çıktı.

Yunus Han'ın Semerkant'da başına gelen felaketten sonra Çete toprakları tamamen İsen Buga Han'a kalmıştı. Çete topraklarında İsen Buga Han'la birlikte karışıklıklar bitmiş ve düzen oturmaya başlamıştı. Seyyid Ali, İsen Buga'dan izin isteyerek 40 yıldır ailesinin mahrum kaldığı Kaşgar topraklarını geri almak için harekete geçti.³⁴²

Kaşgar için mücadele Aksu hakimi Duğlat kabilesinden Seyyit Ali ile Uluğ Bey'in valileri arasında meydana gelmiştir. Muhammed Şayeste 30.000 kişilik ordusu ile sadece emrinde 7.000 asker bulunan Seyyid Ali'nin üzerine yürümeye başladı. İki taraf arasında savaş Kaşgar'a üç fersah uzaklıkta meydana geldi ve Timurlu askerleri beylerini bırakarak kaçmaya başladılar. Timurlu askerlerin beylerini bırakıp kaçmasından dolayı bu savaş Salay Begüm ya da Farsça miri-men biendazem (Beyimi atarım) olarak anılmaya başlandı.³⁴³ Moğollar Kaşgar'ı yağmalayıp bol ganimet ile tekrardan Çete bölgesine çekildiler. Ardından ertesi yıl akınlar tekrarlandı. Fakat bu sefer vali şehirden çıkmayarak Moğolların ülkeyi yağmalamalarına engel olmuştu. Bunun üzerine Hacı Şerif yardım istemek amacıyla Semerkant'a gitti. Uluğ Bey ise eski valiyi görevden alıp onun yerine Pir Muhammed'i tayin etti. Fakat Moğollar üçüncü kez geldiğinde Pir Muhammed de engel olamamıştı. Moğolların bu üçüncü seferi ile hasat imha edilmişti ve Kaşgar kıtlık felaketine doğru sürüklenmekteydi. Hoca Şeref'in uygun görmesi üzerine Moğollarla görüşmeler başlatıldı ve Pir Muhammed bağlanıp Seyit Ali'ye teslim

³⁴⁰ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.224.

³⁴¹ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.226.

³⁴² Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.238.

³⁴³ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.239.

edilerek öldürüldü. Seyit Ali artık Kaşgar'a tamamen hakim olmuştu ve ölümüne kadar yani 24 yıl boyunca şehri idare etmişti. Kaşgar'ın Seyyid Ali tarafından alınması ise 1435 yılına tekabül etmektedir.³⁴⁴

Şahruh dönemi sıkıntılı bölgelerden biri olan Irak-ı Acem'de hakimiyet kuran Mirza Muhammed başına buyruk hareket etmeye başlamıştı. Bundan dolayı Mirza Muhammed üzerine sefere çıkan Şahruh Rey'e geldiğinde 12 Mart 1447'de vefat etmişti. Uluğ Bey de 1425 Moğol seferinden sonra artık kendini ilmi faaliyetlere vermiş ve seferlere katılmamıştı.³⁴⁵ Şahruh'un ölümünden sonra taht kavgaları başlamıştı. Uluğ Bey 1447-1449 yılları arasında başa geçmişti. Bu karışıklıkları fırsat bilen İsen Buga, Uluğ Bey üzerine sefer düzenleyip Fergana'ya saldırmıştı.³⁴⁶ İsen Buga, Kend-badem'e kadar gelip Andican'ı almış ve halkını da esir etmişti. Timurlu topraklarında taht mücadeleleri devam ederken 1449'da Uluğ Bey ve oğlu Abdülaziz vefat ettiler. 1450 yılında ise Uluğ Bey'in diğer oğlu Abdüllatif öldürüldü. Tahtta hak iddia eden bir diğer şehzade Mirza Muhammed ise 1451'de öldürülerek devre dışı bırakılmıştı. Artık mücadele Ebu'l Kasım Babür ve Ebu Said arasında devam edecekti. 1451'de Ebu Said'in kontrolü tamamen ele almasıyla Timurlu topraklarında 1469 yılına kadar Ebu Said dönemi başlamış oldu. Ebu Said tahta geçtikten sonra Andican'ı alan İsen Buga'nın üzerine asker sevk etmiş ve onu Esfera ve Moğolistan'da mağlup etmişti.³⁴⁷

15. yüzyılın ikinci yarısında Çete bölgesi iç çekişmelere ve politik dalgalanmalara sahne olmaktaydı.³⁴⁸ Yunus Han'ın İsen Buga'ya karşı tutunamayıp 1434'de Semerkant'a gelmesinden sonra denetim tamamen İsen Buga'ya geçmişti. İsen Buga'nın 1462'de ölümünden sonra hanlık 28 yıl boyunca İran'da kalan ve yerleşik kültürü yakından tanıyan Yunus Han'a geçmişti.³⁴⁹

³⁴⁴ Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.91.

³⁴⁵ Hayrunnisa Alan, "Timurlular", s.194.

³⁴⁶ Muhammed Babür, *Babürname*, s.15.

³⁴⁷ Muhammed Babür, *Babürname*, s.15.

³⁴⁸ Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia*, s.48.

³⁴⁹ Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia*, s.48.

B. ŞAHRUH DÖNEMİ ÇİN İLE İLİŞKİLER

Şahruh döneminde Çin ile ilişkiler elçilik heyetleri düzeyinde olmuş ve karşılıklı olarak neredeyse iki senede bir 1424 yılına kadar elçiler gelip gitmiştir. Şahruh babası Timur gibi Çin'e karşı herhangi bir sefer düzenleme girişiminde bulunmamıştı.³⁵⁰ Zaten Ming imparatoru Yung-lo'nun amaçlarından birisi Orta Asya ile ticari bağlantıları kurmak ve daha da geliştirmektir. Bu doğrultuda elçilik heyetleri göndermişti. Yung-lo zamanında Ming Devleti'ne Semerkant ve Herat'tan 20, çeşitli Orta Asya bölgesinde kurulmuş bozkır devletlerinden 32, Turfan'dan 13, Hami'den 44 elçilik heyeti gelmişti.³⁵¹ Timurlular da Ming sülalesi de elçilik heyetleriyle birlikte çeşitli hediyeler³⁵² göndermiştir. Her ne kadar ticari amaçlar olsa da Ming Hanedanlığı, Timurlu Devleti arasında bir lord-vassal ilişkisi de kurmak istemiştir ve bunu da gönderdiği mektuplarda açıkça belirtmiştir.

Timur öldükten sonra bilindiği üzere oğulları ve torunları arasında taht kavgaları yaşanmıştı. İlk olarak torunu Halil Sultan 18 Mart 1405 yılında Semerkant'da tahtı ele geçirerek hükümdarlığını ilan etmişti. Halil Sultan Semerkant'da bulunan Çin elçileri Fu An ve heyetini serbest bıraktı ve bu elçilik heyeti 25 Temmuz 1407'de beraberinde yerli ürünler ve hediyelerle³⁵³ birlikte Nanking'e ulaştı.³⁵⁴ Daha sonrasında Çin imparatoru Yung-lo taziye mesajlarını iletmesi için Halil Sultan'a tekrardan bir elçilik heyeti gönderdi. Fakat elçilik heyeti Semerkant'a vardığında 1407 yılında Halil Sultan tahttan indirilmiş ve yerine Şahruh geçmişti. Şahruh 1408 ve 1409 yılında Çin'e iki ayrı elçilik heyeti göndermiş ve 1409 ve 1410 yılında Fu An önderliğindeki elçilik heyeti hediyelerle birlikte Herat'tan dönmüştü. Mart 1410'da ise Ming'den Herat'a bir elçilik heyeti gönderilmiş ve bu sefer elçiler beraberinde bir mektup ile gelmişti. Bu mektupta Çin imparatoru Şahruh ile aralarında bir lord-vassal ilişkisi olduğunu iddia etmişti.³⁵⁵ Bu mektuba karşılık Şahruh'da Çin imparatoruna nasihat vermiş, onu İslam'a davet etmiş ve bu lord-vassal ilişkisini reddetmiştir.

³⁵⁰ Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s.429.

³⁵¹ Hok-lam Chan, *The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399-1435*", s.261

³⁵² Timurlular daha çok at, yerli ürünler, yeşim taşı, leopar, koyun gönderirken, Ming ise ipek, gümüş, tekstil ürünleri, kağıt para göndermiştir. Bkz. Hok-lam Chan, *The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399-1435*", s.261; Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya'da Timuriler, Çin'de Ming Münasebetleri Ch'en Ch'en Elçilik Rapor*, s.113.

³⁵³ Detaylı bilgi için bkz. Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya'da Timuriler, Çin'de Ming Münasebetleri Ch'en Ch'en Elçilik Rapor*, s.113.

³⁵⁴ Hok-lam Chan, *The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399-1435*", s.259.

³⁵⁵ Hok-lam Chan, *The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399-1435*", s.259.

1414 yılında Şahruh'un mektubuna karşılık Ch'en Ch'eng öncülüğünde Li Hsien ve Li Ta 3 Şubat 1414'de Çin'den ayrılıp Herat'a doğru yola çıktılar.³⁵⁶ Ekim 1414 yılında ise Herat'a vardılar. Ch'en Ch'eng, Temmuz 1416 yılında tekrardan Şiraz, Semerkant ve Herat'tan gelen elçilerle birlikte Şahruh ve Uluğ Bey'e hediyeler göndermek için gönderildi. Bu elçilik heyeti ise Ocak 1418'de Pekin'e geri döndü. Ekim 1418'de Li Ta öncülüğündeki heyet Çin'den Herat'a doğru hareket etti.³⁵⁷ Li ta yanında Ming imparatoruna ait bir mektup ve lüks eşyalar taşımaktaydı. Farsça metni günümüze ulaşan bu mektup, Şahruh'u siyasi bir denklikte ele almış, onu aydın ve anlayışlı bir hükümdar olarak adlandırmış ve Ming imparatorunun Şahruh'un hükümdarı olduğu iddiasını terk etmişti.³⁵⁸ Buna karşılık Şahruh özenle hazırlanmış bir elçilik heyetini Çin'e gönderdi ve bu heyet 14 Aralık 1420'de Pekin'e vardı. Çin heyeti gelen elçilik heyetine cömertçe davrandı fakat kendisine haraç veren devletlere uygulanan seremoniyi devam ettirmişti.³⁵⁹ Bu da Çin'in hala lord-vassal ilişkisinden vazgeçmediğini göstermektedir. Herat'tan giden bu elçilik heyeti 6 ay Pekin'de kalmıştı. Yung-lo ölümünden sonra iki devlet arasındaki ilişkilerde bir düşüş yaşanmaya başlandı ve 16. yüzyılın sonlarında bu ilişkiler en alt seviyeye inmişti.³⁶⁰

³⁵⁶ Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya'da Timuriler, Çin'de Ming Münasebetleri Ch'en Ch'en Elçilik Rapor*, s.25.

³⁵⁷ Hok-lam Chan, *The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399-1435*, s.260.

³⁵⁸ Hok-lam Chan, *The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399-1435*, s.260.

³⁵⁹ Hok-lam Chan, *The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te Reigns, 1399-1435*, s.260.

³⁶⁰ Zsombor Rajkai, "Japanese And Chinese Research On The Timurid—Ming Chinese Contacts." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, s.93.

C. Ebu Said (1451-1469) ve Hüseyin Baykara (1469-1506) Dönemi Çete İle İlişkiler

Ebu Said, Timur'un oğlu Miranşah'ın kolundan Muhammed'in oğludur. Sultan Ebu Said, Uluğ Bey'in ordusunda görev almış ve onun yanında yetişmişti. Timur ve Uluğ Bey gibi Cengiz soyundan evlenerek damat anlamına gelen güregen lakabını kullanmıştır. Ebu Said'in Ebu'l- Hayr Han'ın kızı Hanzade Begüm ve Veys Han'ın kızı ile evlendiği bilinmektedir.³⁶¹ Şahruh'un vefatından sonra Timurlular Devleti taht mücadelelerine sahne olmuştu. Şahruh'dan sonra 1447 yılında tahta Uluğ Bey geçmişti ve Uluğ Bey ilk olarak Belh'te isyan eden oğlu Mirza Abdüllatif ile mücadele etti. Uluğ Bey, oğlu Mirza Abdüllatif'in üzerine Belh'e gittiği zaman diğer oğlu Abdülaziz' de Semerkant'ta uygunsuz davranışlarda bulunmaya başlamıştı. Semerkant'ta karışıklıklar devam ederken, Ebu Said ise Argun kabilesinin desteğini alarak saltanat mücadelesine katıldı.³⁶² Ebu Said aldığı destek ile birlikte Abdülaziz'in kontrolü altında olan Semerkant üzerine yürüdü. Ebu Said'in Semerkant'ı kuşattığı haberi Uluğ Bey'e ulaşınca Uluğ Bey hem oğlu Abdülaziz'in hareketlerinden hem de Semerkant'ın kuşatılmasından dolayı Belh'teki mücadeleyi yarıda bırakıp Semerkant'a doğru yola çıktı. Uluğ Bey'in Semerkant'a doğru geldiği haberini alan Ebu Said kuşatmayı kaldırıp Argun boyu arasına çekilmek zorunda kaldı.

Abdüllatif karışıklıkları fırsat bilip Ceyhun'u geçerek Semerkant'a geldi ve babası Uluğ Bey'i yakalatıp öldürttü. Uluğ Bey'den hemen sonra Abdülaziz de öldürüldü. Ayrıca Mirza Abdullah'ı da hapsedirdi. 9 Mayıs 1450 yılında Mirza Abdüllatif de öldürülünce Ebu Said 4-5 ay tutukluğundan sonra hapisten kaçıp Semerkant'tan Buhara'ya geçti.³⁶³ Mirza Abdüllatif'in öldürüldüğü haberi Buhara'ya gelince Ebu Said burada han ilan edildi. Ebu Said han ilan edildikten sonra Mirza Abdullah ile mücadeleye girişti ve Mirza Abdullah'ı 22 Haziran 1451'de bertaraf etti. Daha sonrasında Ebu Said kendi adına hutbe okutup para bastırıp hanlığını ilan etti. Fakat mücadele Ebu'l Kasım Babür ve Ebu Said arasında devam edecekti. 1451'de Ebu Said'in kontrolü tamamen ele almasıyla Timurlu topraklarında 1469 yılına kadar Ebu Said dönemi başlamış oldu.

³⁶¹ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, s.132.

³⁶² Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, s.134.

³⁶³ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, s.135.

Timurlu Devleti'nde iç karışıklıklar yaşanırken Çete bölgesinde İsen Buga hanlığını devam ettirmekteydi. İsen Buga yönetimi ele alır almaz 1451 yılında öncelikle Türkistan, Taşkent ve Sayram'a saldırılarda bulundu.³⁶⁴ İsen Buga daha sonrasında tekrardan aynı bölgelere bir kez daha saldırılarda bulundu. Timurlu Devleti'nde denetimi ele alan Ebu Said Han, İsen Buga'nın saldırılarını öğrenince onun üzerine yürüme kararı aldı ve Yangi denilen bölgede karşı karşıya geldiler.³⁶⁵ Ebu Said'i karşılarında gören Moğollar savaşımdan kaçmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Ebu Said Moğolları uzaklaştırdıktan sonra Maveräünnehir bölgesine geri döndü.

İsen Buga Han, Huttelan hakimi Ali Barlas ve beraberindekilerin sebepsiz yere yerlerinden ayrılıp kendisine sığınması üzerine bundan güç bularak Andican üzerine yürüme kararı aldı.³⁶⁶ Andican ise Ebu Said tarafından komutanlığa getirilen Mirza Ali Küçük tarafından korunmaktaydı.³⁶⁷ Daha fazla dayanamayan Mirza Ali Küçük, İsen Buga ile barış yapmak zorunda kaldı ve Andican İsen Buga'nın denetimi altına geçti. İsen Buga'nın Andican'ı yağmalama hareketi haberi ulaşınca Ebu Said 28 Şubat 1452'de Andican'a doğru harekete geçip Şahruhiye civarında konakladı.³⁶⁸ İsen Buga üzerine gönderilen Timurlu askerleri Moğolları mağlup etmişlerdi. Moğolların bu mağlubiyetinden sonra Huttelan hakimi Ali Barlas da Moğol emirlerinden bir gruba sığınmıştı. Moğolların mağlubiyeti ulaşınca Ebu Said Han, Emir Cihanşah, Emir Ahmed Timurtaş, Gıyaseddin Efdal, Hace Cemaleddin, Emir Sultan Argun, Kemaleddin Mahmud Hace Lak, Mübarizüddin emirlerin öncülüğünde bir ordu sevk etti.³⁶⁹ Ayrıca Ebu Said Han, Nureddin Said, Zahirreddin Musa, İmameddin, Şemseddin Muhammed ve Alaaddin Mübeşşer'i de askerlerden bir grup ile monglay olarak sevk etti. 22 Nisan 1452'de Andican'a varan Timurlu ordusu iki gün sonra kaledekilerin aman istemesiyle kaleyi teslim aldılar.

İsen Buga aldığı mağlubiyetten sonra tekrardan Andican ve civarına saldırıp bölgenin denetimini ele geçirdi. İsen Buga ele geçirdiği esirleri ise Kaşgar taraflarına götürdü.³⁷⁰ İsen Buga'nın tekrardan harekete geçtiği haberi gelince Ebu Said Han, Irak üzerine

³⁶⁴ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.243.

³⁶⁵ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.243.

³⁶⁶ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, s.261.

³⁶⁷ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.245.

³⁶⁸ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, s.261.

³⁶⁹ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, s.261.

³⁷⁰ Şahruh döneminde Kaşgar'ın denetimi Timurlu Devleti'ndeydi. İsen Buga'nın esirleri Kaşgar'a göndermesiyle karışıklıklardan yararlanan İsen Buga'nın Kaşgar'ın denetimini ele aldığını görmekteyiz.

sefer yapma düşüncesinden vazgeçti.³⁷¹ Ebu Said Han, İsen Buga'nın üzerine büyük bir sefer düzenlemek istemiyordu ve bunun gerekçesini de Mirza Haydar Duğlat *Tarih-i Reşidi*'de şöyle açıklamıştı “*Semer kand ordusu ile İsen Buga üzerine yürüyüp onu Moğolistan'ın uzak bölgelerine çekilmek mecburiyetinde bırakmak imkansızdı. Zira böyle olduğunda ordu geri çekilirken Han'ın onları takip edeceği ve zarar vereceği muhakkaktı.*”³⁷² Ebu Said Han, İsen Buga'nın üzerine büyük bir sefer düzenlemek yerine kardeşi Yunus Han'ı ona karşı kullanıp ülke içerisinde iç karışıklıklar çıkartmanın daha mantıklı olacağını düşündü. Bu düşünce doğrultusunda Şahrüh zamanında İsen Buga'ya karşı başarılı olamayıp Uluğ Bey'e sığınan ve sonrasında esir alınan Yunus Han 1456 yılında Şiraz'dan getirildi. Ebu Said Han, Yunus Han'a karşı yaptığı konuşmada kendi iktidarının mutlak olduğunu bundan dolayı yanında kukla han bulundurma gereğini duymadığını, onu yani Yunus Han'ı han olarak Moğol bölgesine gönderdiğini ama kendisine ve Timurlu soyundan gelenlere bağlı kalması gerektiğini vurguladı. Ayrıca Ebu Said Han Yunus Han ile aralarında akrabalık bağı kurulması için evvelce Abdülatif Mirza ile evli olan Yunus Han'ın ablası Hanım ile evlendi.³⁷³ Yunus Han bütün şartları kabul edip Ebu Said Han'a bağlı kalacağına dair yemin ettikten sonra orada bulunan bütün Moğollar ile birlikte Moğolistan'a doğru yola çıktı.

Kaşgar'dan Aksu yönünde üç fersah kadar mesafede bulunan Han-ı Salar'da İsen Buga ile Yunus Han arasında savaş meydana geldi. Savaşı kazanan taraf İsen Buga ve Emir Seyyid Ali oldular. Yunus Han savaşı kaybedince eşlerini ve ailesini bırakıp kaçmak zorunda kaldı. Yunus Han Moğolistan'a geldiğinde adamları onu terk etmişti ve bunun üzerine Yunus Han Horasan'a Ebu Said Han'ın yanına gitmeye karar verdi. Yunus Han, Ebu Said'in huzuruna çıkınca ona bir vilayet vermesini böylelikle Moğollara güven telkin edebileceğini söylemişti. Ebu Said buna karşılık Yunus Han'a Andican sınırında bulunan Yetikent'i verdi.³⁷⁴ Yunus Han Moğolistan'a varınca dağınık halde bulunan kendisine destek veren Moğolları bir araya toplamayı başardı. Yunus Han'ın gelişinden sonra önce Emir Seyyid Ali kısa bir süre sonra da İsen Buga vefat ettiler. İsen Buga'nın vefatı üzerine 1461-62 yılında hanlık makamına oğlu Dost Muhammed geçti.³⁷⁵ Moğolistan'da hanlık mücadelesini sürdüren Yunus Han, Ebu Said

³⁷¹ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.245.

³⁷² Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, s.262.

³⁷³ Muhammed Babür, *Babürname*, s.15.

³⁷⁴ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, s.251.

³⁷⁵ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, s.264.

Han'dan asker ve malzeme desteği almaya da devam etmekteydi. 1464 yılında Ebu Said Han, Yunus Han'a bilinen son yardımını yapmıştı.³⁷⁶

Ebu Said Han oğullarından Sultan Ahmed Mirza'ya Semerkand bölgesini, Mirza Ömer Şeyh'e ise Fergana bölgesini vermişti. Ebu Said'in ölmesiyle birlikte Ebu Said'in oğulları ve Hüseyin Baykara arasında geçen mücadeleler sonucu Hüseyin Baykara Ceyhun'ın batıda kalan yerlerine hakim olmuştu. Ebu Said'in oğulları ise kendi bölgelerinde hakimiyet sürmüşler ve Timurlu Devleti bir daha birleşmemek üzere parçalanmıştı. Bu dönemde Moğol hanları Timurlu Devleti'nin topraklarına akın etmeye devam etmişler ve Mirza Ömer Şeyh ile sultan Ahmed Mirza arasındaki çatışmaları kendi lehlerine değerlendirmişlerdi. 1493-94 senesinde Semerkand'a hakim olan Sultan Ahmed Mirza kardeşi Ömer Şeyh'e karşı Moğol hanı Sultan Mahmud ile anlaştı. 1494 yılında Ömer Şeyh'in Ahsi'de ölmesinden sonra Ömer Şeyh'in Andican valisi olan oğlu Babür amcası Sultan Ahmed Mirza'ya haber gönderdi ve onun hakimiyetini tanıyacağını ama kendisini Andican valisi olarak bırakmasını istedi. Sultan Ahmed Mirza bu teklifi kabul etti. Temmuz 1494'de Sultan Ahmed Mirza da veliahttı olmadan ölünce adamları Ebu Said'in diğer oğlu Mahmud Mirza'ya haber gönderdiler ve gelip Semerkant'a hakim olmasını istediler. Mahmud Mirza Semerkant'a gelip hakim olduktan sonra 1494'de vefat etti ve Ceyhun ile Seyhun arasındaki topraklar oğulları Baysungur ve Mesut arasında paylaştırıldı. Horasan hakimi Hüseyin Baykara ve Moğol Hanı Mahmud Han bu gelişimlerden haberdar olunca Hisar ve Kunduz bölgelerini ele geçirmek üzere ikisi de harekete geçti. Baysungur Moğol Hanı Mahmud'u mağlup etti. Fakat Mesut Hisar ve Kunduz'da Hüseyin Baykara'ya karşı başarılı olamadı ve kaçıp Semerkant'a Baysungur'un yanına geldi.

Bütün bu karmaşa döneminde Özbek lideri Muhammed Şeybani Han Buhara'yı ele geçirip Semerkant üzerine sefer düzenledi ve Semerkant'ı ele geçirdi. Taşkent ve Sayram gibi yerler de sırasıyla önce Moğolların sonra Özbeklerin eline geçmişti. Semerkant'ın Özbeklere geçmesinde de Moğolların katkıları olmuştu. Hüseyin Baykara döneminde Maverâünnehir bölgesinin Özbeklere geçmesiyle birlikte Timurlu Devleti ve Moğollar arasındaki sınır da ortadan kalkmıştı.

³⁷⁶ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, s.264.

SONUÇ

Emir Timur, hanlar ile emirler ve emirlerin kendi arasındaki mücadeleden başarılı bir şekilde çıkıp karmaşanın hakim olduğu Çağatay Hanlığı sahasına düzen getirerek kendi devletini kurmuştu. Yaklaşık 150 yıl ayakta kalan Timurlu Devleti Orta Asya ve İran sahalarında faaliyet göstermişti. Timur devletini kurduktan sonra doğu ve batı arasında bir sarkaç gibi seferler yapıp devletini seneler içerisinde büyötmeye başladı. Timur'un devletini büyötmesinin nedenlerinden ilki çevrede çok güçlü siyasi yapıların olmaması, seferlerde sağladığı üstün başarılar, komutanlık yeteneği ve diplomatik tutumu idi. Cengizi gelenekleri devam ettirmiş ve Cengiz han soyundan gelen hanlar adına ülkeyi yönettiğini savunmuştur. Böylelikle halkın tepkisini çekmemiş ve Moğolların damadı olduğunu da belirtmiştir. Çünkü Timur zamanı Moğol gelenekleri hala güçlü bir meşruiyet kaynağıydı. Özellikle tez konumuz olan Doğu sahası için bu çok daha önemliydi.

Emir Timur Çağatay Hanlığı sahasında hakimiyet kurduktan sonra Harezm üzerine 4 sefer, ki bu 4 sefer arasında Çete üzerine de seferler düzenlemiş ve doğu bölgesinden gelecek tehlikelere karşı kendisini korumuştur. Timur, gerek Toktamış üzerine sefere çıkarken gerek Hindistan seferleri ve Yedi Yıllık diye bahsettiğimiz seferler sırasında da Çete bölgesine asker göndermiştir. Bir sarkaç gibi doğu ve batı arasında gitmesinin nedeni devletin topraklarını batı yönünde genişletirken doğuda Çete bölgesindeki göçebe Moğollar yerleşik halka akınlar düzenlemekte ve yağmalama hareketlerinde bulunmaktaydı. Çete seferlerinin amacı bu yağmalama hareketlerini önleyip sınırlarda asayiş sağlamak ve konar-göçer Moğolların hakimiyet sınırlarını genişletmelerini engellemektir. Bu yüzden daima Çete bölgesinden gelecek askeri hareketlere karşı bir gözdağı vermek şarttı. Çünkü Timur yüzünü batıya döndüğünde Moğollar Timurlu Devleti'nin topraklarına akınlarda bulunmaktaydı. Fakat Timur bir sefere çıkmadığı sürece Timur'un topraklarına akınlarda bulunma cesareti gösterememekteydiler. Timur Çete seferleri sonucunda hakimiyet alanını Fergana ve Fergana'nın kuzeyi, Issık Gölü'nün yukarı batısı ve Kaşgar bölgesine kadar genişletmişti. Daha sonra, 1389-1390'da Timur, Çete topraklarının çok daha derinlerine nüfuz etti. Ancak bu seferlerin amacı, ilk seferlerde olduğu gibi esas olarak Çete hükümdarlarını zayıflatmak ve muhalefet eden bazı Timurlu emirlerin Moğolları teşvik ederek çıkardıkları karışıklığı önlemektir. Timur da halefleri de Çete bölgesinin coğrafi şartlarını bilmekteydiler. Çete bölgesi aynı zamanda muhalif Timurlu emirler için kaçış bölgesi de olmuştu. Örneğin Timur zamanında Çete bölgesine sefer

yapmak için görevlendirilen Adilşah ve Sarı Buga'nın isyan edip önce Çete bölgesine sığınması sonra da Altın Orda'ya gitmesi gibi ya da Şahruh zamanında isyan eden Şeyh Nureddin'in Çete bölgesinden güç ve destek alması örneklerinde olduğu gibi.

Çete seferlerinde Timur'un bizzat eşlik ettiği seferler dışında şehzadelerin veya görevlendirilen emirlerin gittiği seferler de vardı. Çete seferlerinde genellikle hep belirli emirlerin görevlendirildiğini tespit ettik. Örneğin, Davud-bek, Üç Kara Bahadur, Şeyh Ali, Abbas-bek ve Hitay Bahadur gibi emirler. Bu emirleri neredeyse her Çete seferinde görmekteyiz. Büyük ihtimalle Çete bölgesini iyi bildikleri için daha çok bu emirler görevlendirilmiştir. Yukarıda bahsi geçen emirler, Timur'un en başından beri devletini de kurmadan önce hatta Batı Çağatay topraklarına gelen Çete askerleri ve daha sonrasında Emir Hüseyin ile mücadele ederken hep Timur'un yanında olan emirler idi. Ayrıca bu bölge Timurlu şehzadelerinin kendi güçlerini gösterdiği bir bölge de olmuştu. Hızır Hoca'nın ölümünden hemen sonra oradaki taht mücadelelerinden yararlanmak isteyen Şehzade İskender ve Şehzade Muhammed ikisi de gözünü Çete bölgesine dikmişti.

Çete bölgesi ile sadece seferler doğrultusunda bağlantı kurulmadığını görüyoruz. Gerek Timur gerek torunları Çete bölgesinin hanlarının kızları ile evlenmişlerdir. Örneğin, Hızır Hoca Han ile Emir Timur'un oğlu Ömerşeyh ilk olarak savaşmış sonra aralarında anlaşma ve sulh sağlanmıştı. Biz Ömerşeyh'in eşleri arasında Hızır Hoca Han'ın kızı Mülket Aga'nın ismini tespit ediyoruz. Bu hanım Ömerşeyh'in ölümünden sonra Şahruh tarafından yenge olarak alınmıştı. Yine Timur, Hızır Hoca Han'ın kızı Tokal Hanım ile evlendi. Bu hanım adına Semerkant'ta bahçe tanzim ettirmiş ve köşk inşa ettirmişti. Bu düğünün gerçekleşmesi için kız isteme sürecine o sırada Timur'un yanında adeta rehin gibi bulunan Hızır Hoca'nın oğlu Şem-i Cihan ve Gıyasettin Tarhan yürütmüştü. Şem-i Cihan'ın Timur'un yanında olması Timur'un Çete bölgesindeki Han'a karşı üstünlük kurduğunu göstermektedir. Öte yandan Moğollarla dönürlük ilişkisine de önem verdiğini gösterir. Bunun yanında Timur 1375 yılındaki Çete seferinde esir düşen Moğol ileri gelenlerinden Şemseddin'in kızı Dilşad Aga ile de evlenmiştir. Şahruh döneminde de Şahruh'un oğlu Cuki, Muhammed Han tarafından gönderilen bir Moğol hatunu Şem-i Cihan'ın kızı Mihr-i Nigar Aga ile evlenmişti. Moğol geleneklerine göre bir han diğer han üzerinde üstünlük kurarsa onun kızı veya kız kardeşini kendisine istermiş. Bu da her iki dönemde Çete hanlarının Timurlu hükümdarlarına tabii olduğunu göstermektedir. Ebu Said döneminde Moğol hanı Yunus Han'ın kızlarından Mihri Nigar Hanım Ebu Said'in en büyük oğlu Sultan Ahmed Mirza ile evlendirilmiştir. Yunus Han'ın ikinci kızı ise Ebu Said'in diğer

oğlu Ömerşeyh Mirza ile evli idi. Bu hanım Muhammed Babür'ün annesi Kutluk Nigar Hanım'dır. Yine Ebu Said döneminde, Ebu Said, İsen Buka Han'ı mağlup ettikten sonra Yunus Han'ın ablası ile evlenmek için Yunus Han'ı Irak ve Horasan'a getirmiş ve dünürlük münasebeti kurduktan sonra Yunus Han'ı Çete bölgesinin hanı olması için destekleyerek Moğollar arasına göndermişti.

Ayrıca Timur'un ordusunda Çağataylı emirler dışında iki tane de Moğol komutanı bulunmaktaydı. Bu komutanlardan biri Bayan Timur b. Bekkicik Çıta idi. Bayan Timur Ömerşeyh'in ordusunda komutanlık ve Şehzade İskender'e de atabeklik yapmıştır. Diğer Moğol emiri ise Miranşah'ın 1393 Tikrit kuşatmasında orduda görev alan Çıta'nın kardeşi Emir Kutbeddin'dir.

Timur'un Çete bölgesine seferleri Batı seferlerinde olduğu gibi (3 yıllık, 5 yıllık) uzun süreli seferler olmamıştır. Çünkü bu seferler Moğolların Timurlu alanına girmelerini önlemeye yönelik sınırları koruma amaçlı seferlerdi. Timur'dan sonraki hükümdarlar döneminde de aynı politikanın devam ettiğini görüyoruz. Timurlu hükümdarları han olma hakkına sahip birini kıymetli bir konuk, dünür görüntüsü altında adeta rehin gibi tutmuşlar ve gerektiğinde onları destekleyerek Moğollar arasına han olmak üzerine göndermişlerdir. Böylece kendi kontrollerinde bir hanın başta olmasını ve Moğolların akınlarını bu şekilde engellemeyi sağlamak istediler.

Sonuç olarak Timur ve ardılları, Çete bölgesi ile birçok temaslar kurmuş ve Çete bölgesine karşı sadece sefer politikası izlememiştir. Gerektiğinde dünürlük münasebetleri kurmaya önem vermişlerdi.

BİBLİOGRAFYA

- Aka, İsmail. *Mirza Şahruh ve Zamanı*. Ankara: TTK, 1994.
- _____. *Timur ve Devleti*. Ankara: TTK, 1991.
- Alan, Hayrunnisa. “Timurlular”. *Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizogulları*. H. Alan ve İ. Kemaloğlu (Editörler). s. 180-248. İstanbul: Ötüken, 2016.
- _____. “Çağatay Hanlığı”. *Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizogulları*. H. Alan ve İ. Kemaloğlu (Editörler). s. 68-98. İstanbul: Ötüken, 2016.
- _____. *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2020.
- _____. “Osmanlı-Timurlu Münasebetleri”, Yüksek Lisans Tezi, MSGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- _____. “Timur’un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda’nın Yıkılması Meselesi”. *Bilig*. 27 (2003), 117-156.
- _____. “Emir Timur ve Dönürleri”, Emir Timur Doğumunun 685. Yıldönümü, Özbek Devleti İktidarına Gelişinin 651. Yıldönümüne İthafen Uluslararası Konferans Programı’nda sunulan basılmamış bildiri metni, Taşkent, 8 Nisan 2021.
- Ainiding, Nuerdun. “Anonim Tarih-i Kaşgar (Çeviri ve Değerlendirme)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGÜ, 2015.
- Ando, Shiro. *Timuridische Emire nach dem Mu’izz al-ansab*. Berlin: Klaus Schwarz, 1992.
- Barthold, Wilhelm. *Uluğ Bey ve Zamanı*. Çev., İsmail Aka. Ankara: TTK, 1997.
- Baştürk, Sadettin. “Timur’un Ortadoğu-Anadolu Seferleri Bu seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları”. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*. Ortadoğu Özel Sayı (2010), 13-26.
- Bezer, Gülay. “Nizamüddin Şami.” *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.38. İstanbul: TDV, 2010.

- Binbaşı, İlker Evrim. "Sharaf Al-Din Ali Yazdi (ca. 770s-858/ca. 1370s-1454): Prophecy, Politics, and Historiography in Late Medieval Islamic History", PhD Thesis, The University of Chicago Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2009.
- Biran, Michal. "The Chaghadaids and Islam: The conversion of Tarmashirin Khan (1331-34)". *Journal of the American Oriental Society*. 122/4 (2002, 742-752.
- Bregel, Yuri. *An Historical of Central Asia*. Leiden: Brill, 2003.
- Chan, Hoklam. The Chien-wen, Yung-lo, "Hung-hsi and Hsüan-te Reigns, 1399-1435". Twitchett D. ve Fairbank J.K. (editörler). *In the Cambridge History of China*. ABD: Cambridge University Press, 2008.
- Çandarlıoğlu, Gülçin. *Orta Asya'da Timuriler, Çin'de Ming Münasebetleri Ch'en Ch'en Elçilik Raporu*. İstanbul: MSÜ Matbaası, 1995.
- Dilek, Kaan. "Şerefeddin Ali Yezdi." *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.38, İstanbul: TDV, 2010.
- Demirci, Kürşat. "Burç." *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.6, İstanbul: TDV, 1992.
- Grousset, Rene. *Bozkır İmparatorluğu*. (Çev. Reşat Uzmen). İstanbul: Ötüken, 1980.
- İbn Battuta Taci. *İbn Battuta Seyahatnamesi*. Çev., Sait Aykut. İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 2018.
- Kafalı, Mustafa. *Çağatay Hanlığı*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2005.
- Kanat, Cüneyt. "Memlük-Timurlu Münasebetleri: 1382-1447", Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Kayalı, Yalçın. "Timur'un Hindistan Seferi". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (2014), 179-192.
- Kaya, Çetin. "Çağatay Kağanlığı ile Büyük Moğol Kağanlığı Arasındaki Siyasi İlişkiler (1227-1318)". Yayınlanmamış doktora tezi. Akdeniz Üniversitesi, 2021.
- Kemaloğlu, İlyas. "Büyük Moğol İmparatorluğu". *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*. H. Alan ve İ. Kemaloğlu (Editörler). s.29-68. İstanbul: Ötüken, 2016.

- Konukçu, Enver. “Haydar Mirza.” *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.17. İstanbul: TDV, 1998.
- Korkmaz, Fatih. “Sultan Ahmed Celayir Dönemi ve Celayirli-Timur İlişkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2017.
- Macit, Ensar. “Timurlular Zamanında Azerbaycan”, Yüksek Lisans Tez, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2017.
- Manz, Beatrice. Forbes. “Temür and the Problem of a Conqueror’s Legacy”. *Journal of the Asiatic Society*. 8 (1998), 21-41.
- _____. “The Empire of Tamerlane as an Adaptation of the Mongol Empire: An Answer to David, Morgan. ‘The Empire of Tamerlane: An Unsuccessful Re-Run of the Mongol State?’” . *Journal of the Royal Asiatic Society*. 26 (2016), 281-91.
- _____. *Bozkırların Son Göçebe Fatihi*. Çev., Zuhâl Bilgin. İstanbul: Kronik Yayınlar, 2020
- Mirza Haydar Duğlat. *Tarih-i Reşidi*. Çev., Osman Karatay. İstanbul: Selenge Yayınları, 2019.
- Muhammed Babür. *Babürname*. Çev., Reşit Rahmeti Arat. İstanbul: MEB Basımevi, 1970.
- Nizamuddin Şami. *Zafername*. Çev., Necati Lugal. Ankara: TTK, 1987.
- Paydaş, Kazım. “Timur’un Gürcistan Seferleri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16/1 (2006), 419-437.
- Rajkai, Zsombor. "Japanese and Chinese Research on the Timurid-Ming Chinese Contacts". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 1 (2010), 63-103.
- Rossabi, Morris. *Kubilai Han*. Çev., Özgür Özol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- _____. “Two Ming Envoys to Inner Asia”. *T’oung Pao*. 1/3(1976), 1-34.
- Ruy Gonzales de Clavijo. *Timur Devrinde Kadis’ten Semerkand’a Seyahat*. Çev., Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Köprü Kitapları, 2016.
- Seyhan, Tanju Oral. “Çağatayca İki Zafername Tercümesinde Kullanılan Bazı Uzunluk Ölçüsü Birimleri”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 4 (2007), 116-145.

Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İSAR Vakfı

Yayınları,1998.

Şerefüddin Ali Yezdi. *Zafername*. Çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2019.

Taşagıl, Ahmet. “Çengiz Öncesi Türkler ve Moğollar”. *Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*.

H. Alan ve İ. Kemaloğlu (Editörler). s.11-29. İstanbul: Ötüken, 2016.

Unat, Yavuz. “Uluğ Bey.” *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul: TDV, 2012.

Togan, Zeki Velidi. *Tarihte Usul*. İstanbul: Enderun Kitapevi, 1985.

Togan, Zeki Velidi. *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat

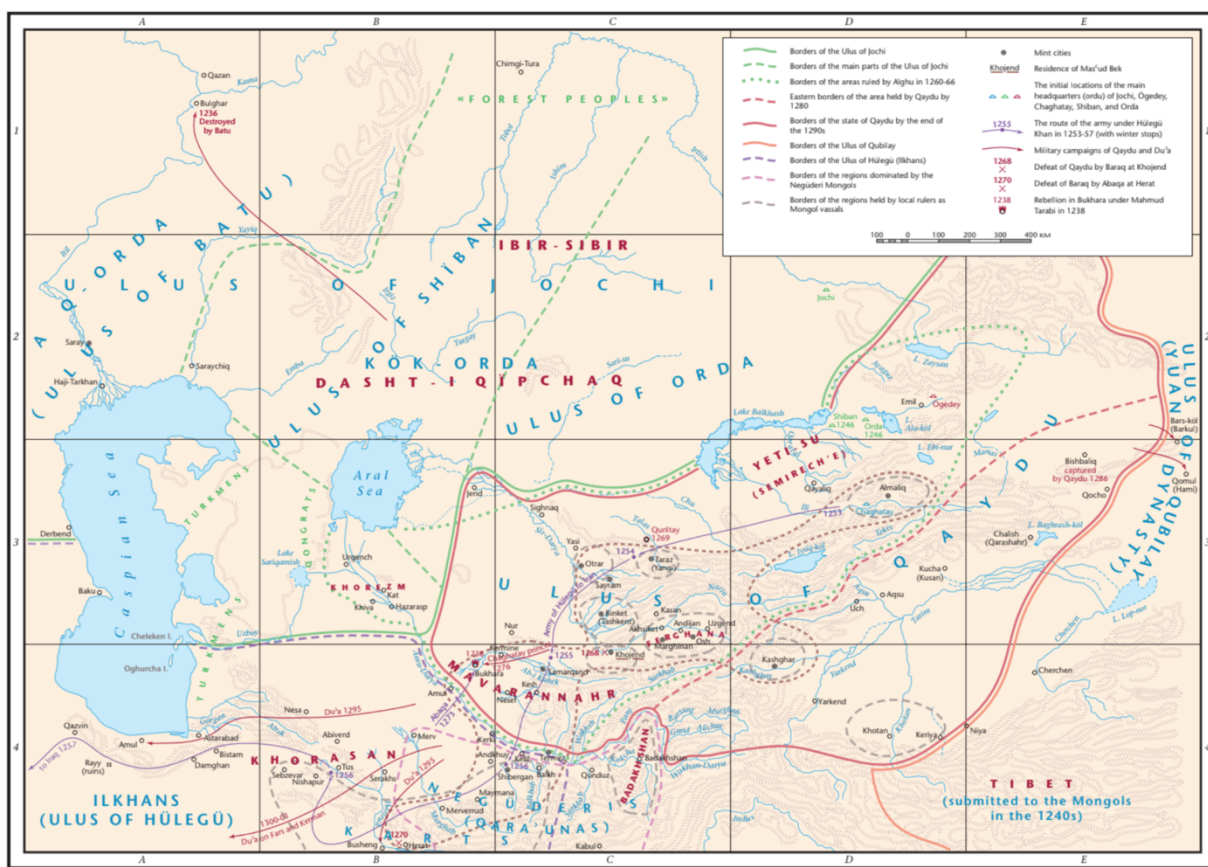
Fakültesi Yayını, 1981.

Yazıcı, Orhan. “Hazaraların Menşei İle İlgili Yeni Bir Görüş”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*. 29 (2011), 475-492.

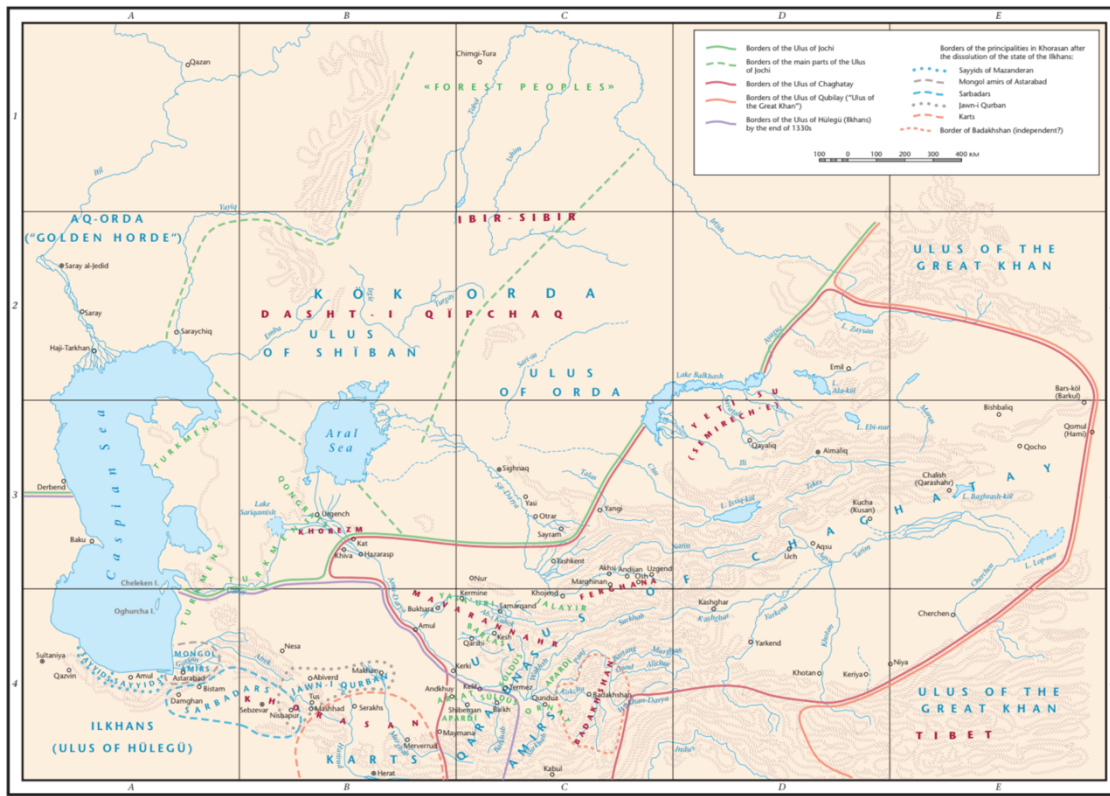
Yuvalı, Abdulkadir. “Çağatay Hanlığı.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C.8. İstanbul: TDV,1993.

Yolaç, Can S. *Çin Tarihi*. Ankara: Olasılık Yayınevi, 2016.

EKLER

19. THE MONGOL *ULUSES* IN THE 13TH CENTURY

13. yüzyılda Moğol Ulusu sınırları. Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia*, Leiden: Brill, 2003, s.39

© Yuri Bregel 2003
20. THE MONGOL *ULUSES* FROM THE EARLY 14TH CENTURY TO THE RISE OF TIMUR

Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia*, Leiden: Brill, 2003, s.41